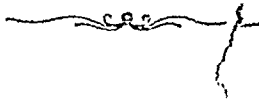

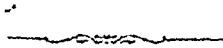
लघुकौमुदी व्याकरणम् ।

१ १
५

श्रीवरदराजेन विरचितम् ।

३
०
१
५

३८

६८

श्रीशुत भुवनचन्द्रवशाकेन प्रकाशितम् ।

३०

१

१०

१०१

१२५

द्वितीयं बार पुनर्मुद्रितम् ।

१२८

१५४

सम्बन्ध १२४

१५६

१४५

१४६

१४८

५
३१
१
५
३
३
३
३
३

(८५)

HUKOUMUDI BYAKARANAM.

BY

BARADA RÁJA,

लघुकौमुदी व्याकरणम् ।

श्रीवरदराजेन विरचितम् ।

CALCUTTA :

PRINTED BY P. M. SOOR & Co.

AT THE CROWN PRESS, 14 DUFT. STREET.

PUBLISHED BY BHUVANA CHANDRA VASA KA.

No. 8. NINTOLLAH GHAT STREET.

1883

Price 8 Annas.

PRINTED BY P. M. SOOR & Co.,
AT THE CROWN PRESS, 14, DUFF STREET.

सूचीपत्रम् ।

संज्ञाप्रकरणम्	दृष्टा	१
अच्सन्धिः	५
हल्सन्धिः	१३
विसर्गसन्धिः	२०
अजन्तपुंलिङ्गाः	२२
अजन्तस्त्रीलिङ्गाः	१४
अजन्तनपुंसकलिङ्गाः	४५
हलन्तपुंलिङ्गाः	४८
हलन्तस्त्रीलिङ्गाः	६८
हलन्तनपुंसकलिङ्गाः	७०
अव्ययानि	७२
भूदयः	७४
अदादयः	१०१
जुहोत्यादयः	१२३
दिवादयः	१२२
खादयः	१३४
तुदादयः	१३६
रुषादयः	१४३
तनादयः	१४६
क्रादयः	१४८

रायौ । रावः । राध्यामित्यादि । न्वी । न्वावौ ।
 न्वावः । न्वीश्यामित्यादि ॥

॥ इत्यजन्ताः पुलिङ्गाः ॥

॥ अजन्तस्त्रीलिङ्गाः ॥

॥ रमा ॥

आडि चापः । ७ । १ । १८ ।

आपन्तादङ्गात्परस्यौडश्री स्यात् । औडित्यौ-
 कारविभक्तेः संज्ञा । रमे रमाः ॥

सम्बुद्धौ च । ७ । ३ । १०६ ॥

आप एकारः स्यात्सम्बुद्धौ । एङ्ङ्खादिति
 रुष्बुद्धिलोपः । हे रमे । हे रमे । हे रमाः ।
 रमास् । रमे । रमाः ॥

आडि चापः । ७ । ३ । १०५ ॥

आडि ओसि चाप एकारः । रमया । रमा-
 स्यात् २ । रमाभिः ।

याङ्गापः । ७ । ३ । ११३ ॥

आपो डितो वाट् । वृद्धिः । रमाथै । रमाथ्यः । २ ।

औङ्ग्रतयोरान् लोके । युवाम् । आवाम् ॥

यूचवयौ जसि । ७ । २ । ६३ ॥

अनयोर्म्मर्त्यन्तस्य । यूचम् । वचम् ॥

त्वमावेकवचने । ७ । २ । ६७ ॥

एकस्योक्तावनयोर्म्मर्त्यन्तस्य त्वमौ स्तो विभक्तौ ॥

द्वितीयायाञ्च । ७ । २ । ८७ ॥

अनयोरात्स्यात् । त्वाम् । साम् ॥

शसो न । ७ । १ । ३९ ॥

आस्थां शसो नः स्यादमो ऽपवादः । आदेः-

परस्य । संयोगान्तलोपः । युष्मान् । अस्मान् ॥

यो ऽचि । ७ । १ । ८९ ॥

अनयोर्व्यकारादेशः स्यादनादेशे ऽजादौ परतः ।

त्वया । मया ।

युष्मदस्मदोरनादेशे । ७ । २ । ८३ ॥

अनयोरात्स्यादनादेशे हलादौ । युवाभ्याम् ।

आवाभ्याम् । युष्माभिः । अस्माभिः ॥

तुभ्यमह्यौ ङयि । ७ । २ । ९५ ॥

अनयोर्म्मर्त्यन्तस्य । ङिलोपः । तुभ्यम् ।

अह्यम् ॥

नद्विवृतिर्वा ष्वधिसच्चिसहितनिपु

दौ । ६ । ३ । ११६ ॥

द्विवन्तेषु पूर्वपदस्य दीर्घः । उपानत् । उपानहो ।

उपानत् । द्विवन्तत्वात् कुत्वेन षः उष्णिक् ।

उष्णिहो । उष्णिग्श्याम् । थोः । द्विवो द्विवः ।

द्युश्याम् । गी । गिरौ । गिरः । एवंपूः । चतस्वः ।

चतश्चणाम् । वा के काः । सर्वावत् ॥

वस्त्री । ७ । २ । ११० ॥

इहोदस्य षः । इवम् । त्यदाद्यत्वम् । पर

रूपत्वम् । टाप । दचेतिनः । इमे । इसाः । इ-

सास् । अनवा ॥ हलि खोपः । आश्यात् आभिः

अस्यै । अस्याः । अनयोः आसाम अस्त्राम् । आसु ।

सुक् । सुजः । सुगश्याम् । त्यदाद्यत्वम् । टाप ।

स्या त्ये त्याः । एवं तद् एतद् । वाक् । वाचौ ।

वागश्याम् । वाक् । अपशब्दो नित्यस्वङ्गवचनान-

न्तः । अमृन्निति दीर्घः । आपः ॥

अपोक्षि । ७ । ४ । ४८ ॥

अपस्कारो भादौ प्रत्यये । अङ्गिः । अङ्गः ।

अपाम् । अपसु । दिन् । दिक् । दिशः दिग्श्यात्

चुरादयः	१५२
सुनन्ताः	१५५
यङ्न्ताः	१५७
यङ्लुगन्ताः	१५८
नामधातवः	१६०
कण्ठादयः	१६२
आलनेपदम्	१६३
परस्मैपदम्	१६५
भावकार्यं	१६६
लकारार्थः	१६८
कङ्न्ताः	१७१
गारवाल्	१८१
समासः प्रथमा	१८५
अव्ययीभावः	१८६
तत्पुरुषः	१८८
बहुव्रीहिः	२०८
द्वन्द्वः	२१२
तद्धिताः	२१४
स्त्रीप्रत्ययाः	२५३

आदिर्जिट् डवः । १ । ३ । ५ ॥

उपदेशे धातो राद्या एते इतः स्युः ।

इदितो नुम् धातोः । ७ । १ । ५८ ॥

नन्दति । ननन्द । नन्दिता । नन्दिष्यति ।

नन्दतु । अनन्दत् । नन्देत् । नन्धात् । अनन्दीत् ।

अनन्दिष्यत् । अर्चपूजाचाम् । ६ । अर्चति ।

तस्मान्नुड द्विहलः । ७ । ४ । ७१ ॥

द्विहलोधातोर्दीर्घो सुतान्परस्य बुट् स्यात् ।

आनर्च । आनर्चतुः । अर्चिता । अर्चिष्यति ।

अर्चतु । आर्चत् । अर्चेत् । अर्चात् । आर्चीत् ।

अर्चिष्यत् । व्रज गतौ । १० । व्रजति । वव्राज ।

व्रजिता । व्रजिष्यति । व्रजतु । अव्रजत् । व्रजेत् ।

व्रज्यात् ।

वद्व्रजहलन्तस्याचः । ७ । २ । ३ ॥

एषामचो वृद्धिस्त्रिचि परस्मैपदेषु । अव्राजीत् ।

अव्रजिष्यत् । कटे वर्षा वर्षयोः । ११ । कटति ।

अकाट । कटिता । कटिष्यति । कटतु । अकटत् ।

कटेत् । कथ्यात् ।

स्युनाक्षराद्भ्रसजाजागृष्टिभ्येदिताम् ।

७ । २ । ५ ॥

लघुकौमुदी व्याकरणम् ।

संज्ञाप्रकरणम् ।

अइउय् । ऋलृक् । एओङ् । ऐऔच् ।
इयवरट् । लण् । जमडणनम् । झञ्ज् ।
बहुधष् । जवगडदष् । खफळ्ठथ चट-
तव् । कपय् । शपसर् । हल् ॥

इति साहस्रवराणि सूत्राणि अणादि-
ज्ञायांनि ॥

एपाञ्ज्या इतः । हकारादिष्वकार उच्चा-
सायः । लण् लघ्ये त्वित्संज्ञकः ॥

हलन्त्यम् । १ । ३ । ३ ॥

उपदेशेऽन्त्यं हलित्स्यात् । उपदेशे आद्यो-
च्चारणम् । सूत्रेष्वदृष्टम् । सूत्रान्तरादनुवर्तनीयं
सर्वत्र ।

द्वज चानुप्रयुज्यते लिटि । ३ । १ । ४० ॥

आसन्त । श्लिट् पराः ह्रस्वस्तयोऽनु प्रयुज्यन्ते ।

तेषानिद्वत्वादि ।

उरल् । ७ । ४ । ६६ ॥

अथ्यास ऋवर्णस्यात् । वृद्धिः । गोपायाञ्चकार । द्वित्वात्परत्वाद्यणि प्राप्ते ।

द्विर्वचनेऽचि । १ । १ । ५६ ॥

द्वित्वनिमित्तेऽचि अच आदेशो न द्वित्वकर्तव्ये ।

गोपायाञ्चकारतुः ।

एकाच्च उपदेशेऽनुदात्तात् । ७ । २ । १० ॥

उपदेशे वो धातुरेकाजनुदात्तच्च तत आर्द्धधातुकस्येरेण । ऊहदन्तैर्यौतिरुह्य शील्लुदुक्षु श्लिङ्गोडत्रिभिः । वृहवृजथ्यावृ विनैकाचोऽजन्तेषु निहताः स्यता । कान्तेषु । श्लोकः । चान्तेषु । पच लुच रिच वत्त विच सिचः पट् । छान्तेषु । प्रच्छेकः । जान्तेषु । त्यज निज् रज् भज् भञ्ज् भुज खसज् मसज् यज् युज् रुज् रञ्ज् विजिर स्वञ्ज सञ्ज वृजः पञ्चदश । दान्तेषु । अहृक्षुहृ छिहृतुहृ दुहृ पद्यभिहृ विनहृ विन्द शहृ सहृ खिद्यस्कान्द हृदी षोडश ।

अदर्शनं लोपः । १ । १ । ६० ॥

प्रसक्तस्याऽदर्शनं लोपसंज्ञं स्यात् ॥

तस्य लोपः । १ । २ । ६ ॥

तस्येतो लोपः स्यात् । णादयोऽणाद्यर्थाः ॥

आदिरन्त्येन सहिता । १ । १ । ७१ ॥

अन्त्येनेता सहित आदिर्मध्यगानां स्वस्यच संज्ञा
स्यात् । यथाऽणिति अ इ उ वर्णानां संज्ञा एवमच्
हलित्वादयः ॥

ऊष्वालोऽन्वृत्तदीर्घमुतः । १ । २ । २७ ॥

उच्च ऊच्च ऊ ३ च वः । वाङ्मात्र इव कालो यस्य
ऊो ऽच् कालात् ऊस्वदीर्घमुतसंज्ञः स्यात् । स प्रत्येक-
सुदान्तादिभेदेन त्रिधा ॥

उच्चैरुदात्तः । १ । २ । २६ ॥

नीचैरनुदात्तः । १ । २ । ३० ॥

समाहारः स्वरितः । १ । २ । ३१ ॥

स नवविधोऽपि प्रत्येक मनुनासिका नऽनुना-
सिकत्वात्त्वां द्विधा ॥

मनुनासिकावचनोऽनुनासिकः । १ । २ । ३२ ॥

गोपिता । गोप्ता । गोपाचिष्यति । गोपिष्यति ।
 गोपस्यति । गोपाचतु । अगोपाचत् । गोपाचेत् ।
 नेटि । ७ । १ । ४ ॥

इडादौ क्षिचि हलन्तस्य षड्विर्न । अगोपाचीत् ।
 अगोपीत् । अगोषीत् ॥

ह्यलो ह्यलि । ८ । १ । २६ ॥

ह्यलः परस्य सस्य लोपो ह्यलि । अगोप्ताम् ।
 अगोप्सुः । अगोप्सीः । अगोप्सम् । अगोप्स । अगो-
 प्सन् । अगोपस्व । अगोप्सस् । अगोपाचिष्यत् ।
 अगोपिष्यत् । अगोप्स्रत् । क्षि क्षये । १३ । क्षय-
 ति । चिक्षाय । चिक्षिचतुः । चिक्षिवुः । एकाच-
 इति निषेधे प्राप्तौ ॥

ह्यस्यह्यवृत्तुद्भुत्तु सुबो लिटि । ७ । २ । १३ ॥

क्तादिभ्यः एव लिट् इरानस्यादन्यस्मादनिटोपि
 स्यात् ॥

अचस्तास्त्वत्यनिटो नित्यम् । ७ । २ ॥

६१ ॥

उपदेशेऽजन्तो यो धातुस्तासौ नित्यानिट् ततस्यल
 इष्ण न ॥

उपदेशेऽलतः । ७ । १ । ६२ ॥

सुखरहितनासिकात्रोच्चार्यमाणो वर्णोऽनुनासिक-
संज्ञः स्यात् । तदित्यम् । अ इ ऊ ऋ एपा-
ञ्चर्णानां प्रत्येकमष्टादश भेदाः । त्ववर्णस्य द्वादश
तस्य दीर्घाऽभावात् । एचामपि द्वादश तेषां ऋस्वा
भावात् ॥

तुल्यास्यप्रयत्नं सवर्णम् । १।१।९ ॥

तात्वादिस्थानलाभ्यन्तरप्रयत्नचेत्येतद् द्वयं यस्य
येन तुल्यन्तन्निघः सवर्णसंज्ञं स्यात् ॥

ऋऌत्ववर्णयोर्मिथः स्थावर्ण्यस्वाच्यम् ॥

अङ्गुष्ठविसर्जनीयानां कण्ठः । इच्छुयशानां तालु ।
ऋटुरषाणाम्मूर्ध्नी । ऌतुलसानान्दन्ताः । उग्रूपध्-
आनीयानामोष्ठौ । जमङ्गानानां नासिकाच ।
एदौतोः कण्ठतालु । ओदौतोः कण्ठोष्ठम् । वका-
रस्य दन्तोष्ठम् । जिह्वाम्बुलीयस्य जिह्वाम्बुलम् ।
नासिकाऽनुस्वारस्य ॥

उक्तो द्विधा । आभ्यन्तरो वाह्यश्च । आह्यः
प्रवृद्धा । घृष्टेषत्स्युष्टेषद्विद्वितविवृतसंघृतभेदात् । तत्र
स्युष्टं प्रयत्नं स्पर्शानाम् । ईसत्स्युष्टमन्तःस्थानां ।
द्वेषद्विद्वितमूष्णणाम् । विद्वतं स्वराणाम् । ऋस्वस्या-

इणः परो च इट् ततः परेषां षीध्वं लुङ् लिटां
 वस्य वा ढः । अविषीध्वत् । अविषीढम् । आविष्ट ।
 आविध्वम् । आविद्धम् ॥ आवियत् । वृत्
 दीप्तौ ॥ ४ ॥ द्योतते ॥

द्यतिस्त्राप्येत्सम्प्रसारणम् ॥ ७ ॥ ४ ॥ ७ ॥

अनवारभ्यासस्य सञ्जनारणं स्यात् । दिव्युते ।

दुद्धौ लुङि । १ । ३ । ६१ ॥

द्युतादिभ्यः परञ्चैपदं वा । लुङि ॥ पुषादी-

त्यङ् । अद्यतत् । अद्योतिष्ठ । अद्योतिव्यत् ॥

एवं श्लितावर्णौ । ५ । जिभिदास्नेहने ॥ ६ ॥ जिष्वि-

दास्नेहनभाचनयोः ॥ ७ ॥ लोहनयोरित्येके । जक्षदा

चेत्येके । रुच दीप्तावधिप्रीतौ च । घट परिवर्त्तने ॥

८ ॥ शुभ दीप्तौ । ११ । लुभ सचलने । ११ । गभ

तुभ हिसायात् ॥ १२ ॥ १३ ॥ लंङ् अंसु अंसु अंसु

सने । १४ । १५ । १६ । अंसु गतौ । १७ ॥ लंङ्

विष्ठासे । १८ । वृत् वर्त्तने । वर्त्तते । वृत्ते । वर्त्तिता ॥

वृद्धाः स्यञ्जनीः । १ । ३ । ६२ ॥

वृतादिभ्यः पञ्चभ्यो वा परञ्चैपदं स्ये लानि च ॥

न वृद्धाश्चतुर्भ्यः । ७ ॥ ३ । ५६ ॥

वृत् वृषु वृषु स्वदूष्यस्सादेराद्धं घातुल्लयेण न

वर्णस्य प्रयोगे संवृतम् । प्रक्रियादशायांन्तु विष्ट-
मेव । वाच्यस्वेकादशधा । विवारसंवारःश्वासो
नादो घोषोऽघोषोऽल्पप्राणो महाप्राण उदात्तो
ऽनुदात्तः स्वरितश्चेति । खरो विवारःश्वासा अघो-
पाच्च । ह्रस्वः संवारा नादाः घोषाच्च । वर्णाणांस्त्रयस-
त्तृतीय पञ्चमा यणाच्चाऽल्पप्राणाः । वर्णाणां द्वितीय-
चतुर्थी शलच्च महाप्राणाः । कादयो मावसानाः
स्पर्शाः । यणोऽन्तस्थाः । शल जम्भाणः । अचः
स्वराः ।) (क) (ख इति कखाश्यां प्रागर्द्धविसर्ग-
सदृशो जिह्वाश्ल्लीयः ।) (प) (फ इति पफाश्यां
प्रागर्द्धविसर्गसदृश उपध्मानीयः । अं सः इत्यचः
परावनुस्वारविसर्गौ ॥

अणुदित्सवर्णस्य चाप्रत्ययः । ११ । ६६ ॥

अविधीयमानोऽणुदिच्च सवर्णस्य संज्ञा स्यात् ।
अत्रैवाण् परेण णकारेण । कु चु टु तु पु एते
उदितः । तदेवम इत्यष्टादशानां संज्ञा । तथे-
कारोकारौ । ऋकारस्त्रिंशतः । एवं लृकारोऽपि ।
एचो द्वादशानाम् । अनुनासिकाननुनासिकभेदेन
यवला द्विधा । तेना ऽनुनासिकास्ते द्वयोर्द्वयो-
स्संज्ञा ॥

एथः क्यप् ।

ह्रस्वस्य पिति कृति तुक् । ६ । १ । ७१ ॥

इत्यः । सुत्यः । शास्य अनुशिष्टौ ॥

शास्य इदङ् हलोः । ६ । ४ । ३४ ॥

शास्य उपधाया इत्स्यादङि हलादौ कङितिच ।
शियः । वृत्यः । आहत्यः । जुष्यः ।

मृजेर्विभाषा । ३ । १ । ११३ ॥

मृजेः क्यव वा । मृज्यः ।

ऋहलोऽयत् । ३ । १ । १२४ ॥

ऋवर्णान्ताद्बलन्ताच्च यत् ॥ कार्य्यम् । चार्थ्यम् ।

धार्थ्यम् ॥

चजोः कुषिण्यतोः । ७ । ३ । ५२ ॥

चजोः कुत्वं स्यात् षिति यति च ॥

मृजेर्वृद्धिः । ७ । २ । ११४ ॥

मृजेरिक्तो वृद्धिः सार्वधातुकार्धधातुकयोः

सार्थ्यः ॥

भोज्यम् भक्ष्ये । ७ । ३ । ६६ ॥

भोज्यमन्यत् ॥

॥ इति कृत्यप्रक्रिया ॥

परःसन्धिकर्षः संहिता ११११०६ ॥

वर्णानामतिशयितस्यन्निधिसंहिता संज्ञः स्यात् ।

हलो ऽनन्तराः संयोगः ११११७ ॥

अज्भिरव्यवहृता हलसंयोगसंज्ञाः स्युः ।

सुप्तिङन्तम्पदम् ११११४ ॥

सुवन्तन्तिङन्तञ्च पदसङ्गं स्यात् ॥

इति संज्ञाप्रकरणम् ॥

अचसन्धिः ॥

इको यणचि । ६ । १ । ७७ ॥

इकः स्थाने यण् स्यादचि संहितायां विषये ।

सुधी उपास्य इति स्थिते ॥

तस्मिन्निति निर्दिष्टे पूर्वस्य ११११६ ॥

सप्तमीनिर्देशेन विधीयमानंङ्कार्यं वर्णान्तरेषा
व्यवहितस्य पूर्वस्य बोध्यम् ॥

स्थाने ऽन्तरतमः । १ । १ । ५० ॥

छादेर्षेऽङ्गु प्रपसर्गस्य । ई । ४ । ६६ ॥

द्विप्रसृत्युपसर्गहीनस्य छादेर्ङ्गस्यो षे । दन्त-
कारः । आङ्गुर्वन्त्यत्तिन्निति आकारः ।

अवेदृस्त्वोर्षज् । ३ । ३ । १२० ॥

अवतारः । अवतारो जवनिका ।

हलश्च । ३ । ३ । १२१ ॥

हलन्ताद् षज् । षापवादः । रमन्ते योगिनो
यत्तिन्निति रामः । अपहज्वतेऽनेन व्याधादि-
रित्यपालार्गः ।

ईषहुत्तुल्लच्छ्राद्धच्छार्थेषु खल् । ३ । ३ ।

१२६ ॥

एषु इःखसुच्छार्थेषूपपदेषु खल् । तयोरिवेति
भावे कर्त्तव्ये च । छच्छे । दुष्करः कटो भवता ।
अछच्छे । ईषत्कारः । सुकारः ।

आतो युच् । ३ । ३ । १२८ ॥

खलोऽपवादः । ईषत्मानः सोमो भवता ।
दुष्मानः । सुमानः ।

अलखल्योः प्रतिषेधयोः प्राचां ह्या । ३ ।

४ । १८ ॥

प्रसङ्गे सति सदृशतम आदेशः स्यात् । उ
 व् उपास्य इति जाते ॥

अनञि च । ८ । ४ । ४७ ॥

अचः परस्य चरो द्वे वा स्तो नत्वञि ॥

अलाञ्छशक्तिः । ८ । ४ । ५३ ॥

स्पष्टम् । इति षकारस्य दकारः ॥

संयोगान्तस्य लोपः । ८ । २ । २३ ॥

संयोगाण्डं यत्पदन्तदन्तस्य लोपः स्यात् ॥

अलो ऽन्त्यस्य । १ । १ । ५२ ॥

षष्ठीनिर्दिष्टान्तस्यादेशः स्यात् । इति प्राप्ते ॥

यणः प्रतिषेधो वाच्यः । उड्व्युपास्यः । मद्धरिः ।
 धात्रंशः । लाकृतिः ॥

एचो ऽयवायवः । ६ । १ । ७८ ॥

एचः क्रमादय् अच् आच् आव् एते स्युरञि ॥

यथासंख्यमनुद्देशः समानम् । १ । ३ । १० ॥

सप्तसप्तन्वी विधिर्यथा संख्यं स्यात् । हरये ।

विष्णावे । नाचकः । पावफः ॥ नोपयसोर्यत् ।

वान्तो यि प्रत्यये । ३ । १ । ७९ ॥

दृढधूरजः । सन्निपथः । रथ्यपयो देशः ॥

अक्षयोऽहर्षनात् । पू । ४ । ७६ ॥

अचक्षुः पर्यायादक्षोऽच् स्यात् । गवासञ्जीव
गवाजः ॥

उपसर्गाहध्वनः । पू । ४ । ८५ ॥

प्रगतोऽध्वानं प्राध्वोरथः ॥

न पूजनात् । पू । ४ । ६६ ॥

पूजनार्थात् परेभ्यः ससासान्ता न स्युः । स-
राजा । अतिराजा ॥

॥ इति ससासान्ताः ॥

—::—

॥ तद्धिताः ॥

समर्थानां प्रथमाद्वा । ४ । १ । ८३ ॥

इदमधिक्रियते । प्राग्दिश ह्यति यावत् ।

अप्रत्ययादिभ्यश्च । ४ । १ । ८४ ॥

एभ्योऽण् स्यात् प्राग्दीभ्यतोयेष्वर्थेषु ॥

तद्धितेषु चामादेः । ७ । २ । ११७ ॥

जिति गिति च तद्धिते परेऽचामादेरचो वृद्धिः

यकारादौ प्रत्यये परे ओदौतोरव् चाव् एतौ
स्तः । गव्यस् । नाव्यस् ॥

अध्वपरिमाणे च । गव्यूतिः ॥

अदेङ्गुणाः । १ । १ । २ ॥

अत् एङ्च गुणसंज्ञः स्यात् ॥

तपरस्तत्कालस्य । १ । १ । ३० ॥

तः परो यस्मात्सच तात्परञ्चोच्चार्यमाणः सम-
कालस्यैव संज्ञा स्यात् ॥

आङ्गुणाः । ६ । १ । ८३ ॥

अवर्णादचि परे पूर्वपरयोरेको गुणादेशः स्यात् ।
उपेन्द्रः । गङ्गोदकम् ॥

उपदेशे ऽजनुनासिका इत् । १ । ३ । १३ ॥

उपदेशेऽनुनासिकोऽजित्संज्ञः स्यात् । प्रतिज्ञाब्र-
नासिक्याः पाणिनीयाः । लण् सूत्रस्या ऽवर्णेन
सहोच्चार्यमाणोरेफोरलयोः संज्ञा ॥

उरश्च रपरः । १ । १ । ५१ ॥

ऋ इति त्रिंशतः संज्ञेत्युक्तान्तत्स्थाने यो ऽण् च
रपरः सन्नेव प्रवर्त्तते । कृष्णर्द्धिः तवल्कारः ।

लोप शाकल्यस्य । ८ । ३ । १८ ॥

टेलीप दूटेसेवस्त्सु । पृथुस्तद्वृत्तयद्यद्यद्वपरिदृढा-
नामेव रत्त्वस्त् पृथोर्भावः । मथिमा । पार्थिवस् ।
वृद्धिमा । लार्दिवस् ॥

वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ् च । पू । १ । १२३ ॥

चादिलनिच् । शौलऽस् । शुक्तिमा । दार्ढ्यस् ।

द्रुद्धिमा ।

दुणवचनप्राह्वणादिभ्यः कर्मणि च ।

पू । १ । १२४ ॥

चाङ्गावे । जडस्य भावः कर्म वा जाड्यस् ।

नौट्यन् । ब्राह्मण्यम् । आक्रान्तिगणोऽयम् ।

सख्यु र्यः । पू । १ । १२६ ॥

सग्यम् ।

कपिञ्जात्योर्दक् । पू । १ । १२७ ॥

कापेयम् । ज्ञानेयम् ॥

प्रत्यन्तपुरोहितादिभ्यो यक् । पू । १ ॥

१२८ ॥

सैनापत्यम् । पौरोहित्यम् ।

॥ इति नञ्ज्ञानोरधिकारः ॥

अवर्णपूर्वयोः पदान्तयोर्व्यवयोर्वा लोपोऽपि
परे ॥

पूर्वत्वासिद्धम् । ८ । २ । १ ॥

सपादसप्ताध्यायोऽति त्रिपाद्यसिद्धा त्रिपाद्या-
नपिपूर्वअतिपरं शास्त्रसंसिद्धम् । हर इह । हर-
यिह । विष्णुइह । विष्णुविह ॥

वृद्धिरादैच् । १ । ११ ॥

आदैच् वृद्धिसंज्ञः स्यात् ॥

वृद्धिरेचि । ६ । १ । ८८ ॥

आदेचि परे वृद्धिरेकादेशः स्यात् । गुणाऽप-
वादः । कृष्णैकत्वम् । गङ्गौषः । देवैश्वर्यम् । कृष्णौ-
त्कण्ठम् ॥

एत्येधत्यूठस्तु । ६ । १ । ८९ ॥

अवर्णादेजाद्योरेत्ये धत्योरूठिच परे वृद्धिरेका-
देशः स्यात् । उपैति । उपैषते । प्रष्टौहः । एजाद्योः
किल् । उपेतः । मां भवान् प्रेदिषत् ॥

अक्षाद्वृद्धिण्यासुपसंख्यानम् । अक्षौहिणी सेना ॥

उगितञ्च । ४ । १ । ६ ॥

उनिहन्तात् प्रातिपदिकान् ङीप् । भवन्ती पचन्ती ॥

टिड्ढाणञ् द्वयसजञ् हध्वज्झालच्-

तयपठञ् ठञ्कञ् घा रप् । ४ । १ । १५ ॥

अनुपसर्जनं यद्विदादि तदन्तं यददन्तं ततः स्त्रियाः
ङीप् । कुरुचरी । नदट् । नदी । देवट् । देवी ।
सौपर्णी । ऐन्द्री । औत्सी । जरद्वयसी । जरदङ्गी ।
जरलाती । पञ्चतयी । आक्षिकी । प्रास्थिकी ।
लावणिकी । यादृशी ॥ इत्वरी ।

नञ्स्त्रीकक्खुंस्तस्यातलुनानासुपसंख्यानम् ।

स्त्रीणी । पैांस्त्री । शान्तिकी । आढ्यङ्करणी । तरुणी ।
तलुनी ॥

यञञ्च । ४ । १ । १६ ॥

यजन्तात् ङीप् । अकारलोपे कृते ।

हञ्स्तद्धितस्य । ६ । ४ । १५० ॥

हलः परस्य तद्धितवकारस्य लोप इति परे ।

प्रादूहोढोद्येपैष्येषु । प्रौहः । प्रौढः । प्रौढि ।
प्रहः । प्रैष्यः ।

ऋतेच तृतीयासमासे । सुखेन ऋतः सुखार्त्तः ।
तृतीयेति किम् । परमर्त्तः ।

प्रवत्सतरकस्त्रलवसनार्णदशानासृणे । प्रार्णम् ।
वत्सतरार्णम् । इत्यादि ।

उपसर्गाः क्रियायोगे । १ । ४ । पू८ ॥

प्रादयः क्रियायोगे उपसर्गसंज्ञाः स्युः ॥

प्र । परा । अप । सम् । अनु । अव । निस् ।
निर् । दुस् । दुर् । वि । आङ् । नि । अधि ।
अपि । अति । सु । उत् । अभि । प्रति । परि ।
उप । एते प्रादयः ॥

भूवादयो धातवः । १ । ३१ ॥

क्रियावाचिनो भूवादयी धातुसंज्ञाः स्युः ।

उपसर्गादिति धातौ । ६ । १ । ६१ ॥

अवर्णान्तादुपसर्गादकादौ धातौ परे वृद्धिरेका-
देशः स्यात् । प्रार्च्छति ।

एङि पररूपम् । ६ । १ । ६४ ॥

आहुपसर्गादेडादौ घातौ पररूपसेकादेशः स्यात् ।
मेवते । उपोषति ॥

अचो ऽन्त्यादि टि । १ । १ । ६४ ॥

अचान्ताभ्ये चो ऽन्त्यः स आदिर्व्यस्य तद्विसंज्ञं
स्यात् ॥

शकन्ध्वादिषु पररूपं वाच्यम् । तच्चटेः । शकन्धुः ।
कर्कन्धुः । मनीषा । लाङ्गलीषा । आह्वतिगणो-
ऽयम् ॥ सान्तरण्डः ।

ओमाडोच्च । ६ । १ । ५८ ॥

ओमि आडि चात्पररूपसेकादेशः स्यात् ।
शिवायोन्नमः । शिवेहि ॥

अकक्षवर्णे दीर्घः । ६ । १ । १०१ ॥

अकक्ष वर्णेऽचि परे पूर्वपरवोदीर्घं एकादेशः
स्यात् । दैत्यारिः । श्रीशः । विष्णूदयः । होहृ-
कारः ॥

एडः पदान्तादिति । ६१ । १०८ ॥

पदान्तादेशो ऽति परे पूर्वरूपमेकादेशः स्यात् ।
हरे ऽव । विष्णो ऽव ॥

सर्वत्र विभाषा गोः । ६ । १ । १२२ ॥

लोके वेदेवैडन्तस्य गोरति वा प्रकृतिभावः
पदान्ते । गो अग्रम् । गोग्रम् । एडन्तस्य किल् ।
चित्तव्वग्रम् । पदान्ते किल् । गोः ॥

अनेकाल् शिल् सर्वस्य । १।१।५५॥ इति
प्राप्ते ॥ डिच्च । १।१।५३॥

डिदनेकालप्यन्त्यस्यैव स्यात् ॥

अवड् स्फोटायनस्य । ६ । १ । १२३ ॥

पदान्ते एडन्तस्य गोरवड् वाचि । गोऽग्रम् ।
गवाग्रम् । पदान्ते किल् । गवि ॥

इन्द्रेच । ६ । १ । १२४ ॥

गोरवड् स्यादिन्द्रे । गवेन्द्रः ॥

दूराड्भूतेच । ८ । २८४ ॥

दूरात्सन्धीधने वार्क्यस्य ठेः सुतो वा ॥

सुतप्रगृह्या अचि नित्यम् । ९ । १ । १२५ ॥

एते ऽचि प्रकृत्यां स्युः । चागच्छ लप् ३ अत्र
गौञ्चरति ।

इदू देहद्विवचनं प्रगृह्यम् । १ । १ । ११ ॥

इदू देदन्तं द्विवचनमगृह्यं स्यात् । ङरी एतौ ।

विष्णु इमौ । गङ्गे अम् ॥

अदसो सात् । १ । १ । १२ ॥

अस्मात्परावीदूतौ प्रष्टह्यौ स्तः । असी ईशाः ।
रामकृष्णावसू आसाते । मात्किम् । असुकेऽत् ॥

चादयोऽसत्वे । १ । ४ । ५७ ॥

अद्रव्यार्थाच्चादयो निपाताः स्युः ॥

प्रोदयः । १ । ४ । ५८ ॥

एतेऽपि तथा ॥

निपात एकाजनाड । १ । १ । १४ ॥

एकोऽज् निपात आड्वर्त्यः प्रष्टह्यः । इ इन्द्रः ।
उ उमेशः । वाक्यस्वरणयोरङित् । आ एवन्नु-
सन्त्यसे । आ एवङ्ङित्तत् । अन्यत्र ङित् । ईष-
दुष्णम् । ओष्णम् ।

ओत् । १ । १ । १५ ॥

ओदन्तो निपातः । प्रष्टह्यः । अहो ईशाः ॥

सम्बुद्धौ शाकल्यस्येतावनार्षे । १ । १ । १६ ॥

सम्बुद्धिनिमित्तक ओकारो वा प्रष्टह्योऽवैदिके
दूतौ । परे । विष्णो इति । विष्णाविति ।

स्य उजो वो वा । ८ । ३ । ३३ ॥

अथः परस्य उजो वो वा अचिः । त्रिभुक्तम् । त्रिभु
क्तम्

इको ऽसवर्णे शाकल्यस्य ह्रस्वञ्च ॥

ई ॥ १ ॥ १२७ ॥

पदान्ता इको ङ्रस्वो वा स्थुरसवर्णेऽचिः ।
ङ्रस्वविधि सामर्थ्यान् स्वरसन्धिः । चक्ति अत्र
चक्षुत् । पादान्ता इति किस् गौर्यौ ॥

अचो रहाभ्यान्देव ॥ ८ ॥ ४ ॥ ४६ ॥

अचः पराभ्यां रेफहकाराभ्याम्परस्य चरो हे वा
स्तः गौर्यौ ॥ न समासे । वाप्यङ्गः ॥

ऋत्यकः । ई । १ । १२८ ॥

ऋति परे पदान्ता अकः प्राचवत् वा । ब्रह्म
ऋषिः । ब्रह्मर्षिः । पदान्ताः किम् आर्द्धत् ॥
इति स्वरसन्धिः ॥

ह्रस्वसन्धिः ॥

सो शुना शुः । ८ । ४ । ४० ॥

सकारतवर्गयोः शकारचवर्गाभ्यां योगे शकार-

चवर्गी स्तः । रासःशेते । रासञ्चिनोति । सञ्चित् ।
शाङ्गिञ्चय ॥

शात् । ट । ४ । ४४ ॥

शात्परस्योक्तन् । विश्नः । प्रश्नः ॥

ष्टुनाष्टुः । ट । ४ । ४२ ॥

स्तोः ष्टुना योगेष्टुः । रासः पष्ठः । रासटीकते ।
पेष्टा । तष्टीका । चक्रिण्टौकसे ॥

पदान्ताट्ठोरनाम् । ट । ४ । ४२ ॥

पदान्ता इवर्गात्परस्याऽनासः स्तोष्टुर्नस्यात् ।
इट्सन्तः । षट्ते । पदान्तात्किम् । ईहे । टोः
किम् । सर्पिष्टमम् ॥

अनाच्च वतिनगरीणामितिवाच्यम् । षष्ठात् ।
षष्णवतिः । षष्णगर्व्यः ॥

तोः षि । ट । ४ । ४६ ॥

नष्टुत्यम् । सन्षष्ठः ॥

ञ्ज लाल्ज्जोन्ते । ट । ३ । ६८ ॥

पदान्ते अलाल्ज्जः स्यः । वागीशः ।

यरोऽनुनासिकेऽनुनासिकोवा । ट । ४ । ४५ ॥

यरः पदान्तस्याऽनुनासिके परेऽनुनासिको
वास्यात् । एतन्मुरारिः । एतद्भूसुरारिः ॥

प्रत्यये भाषावान्नित्यम् । तन्नात्रम् । चिन्मयम् ॥

तोर्लि । ट । ४ । ६० ॥

परसवर्णः । तल्लवः । विद्वांस्त्रिखति । नस्या-
नुनासिकोलः ॥

उद्ःस्यास्तन्मोः पूर्वस्य । ट । ४ । ६१ ॥

उद्ःपरचोः । स्यास्तन्मोः । पूर्वसवर्णः ॥

तस्माद्दित्युत्तरस्य । १ । १ । ६७ ॥

पञ्चमीनिर्देशेन क्रियमाणङ्कार्यस्वर्णान्तरेणाऽ-
व्यवहितस्य परस्यज्ञेयम् ।

आदेः परस्य । १ । १ । ५४ ॥

परस्य यद्विहितं तत्तस्यादेर्वीथ्यम् । इति सस्यधः ।

भ्रूरो भ्रूरिसवर्णे । ट । ४ । ६५ ॥

हलः परस्यभ्रूरो वालोपः सवर्णे भ्रूरि ॥

खरि च । ट । ४ । ५५ ॥

खरिभ्रूलाच्चरः स्युः इत्युदादस्यतः । उत्यानम् ।

उत्तम्भनम् ॥

१६ लघुकौस्तुदि व्याकरणम् ।

ऋयो हो ऽन्यतरस्याम् । ट । ४ । ६२ ॥

ऋयः परस्य हस्य वा पूर्वसवर्णः । नादस्य
घोषस्य सवारस्य सहाप्राणस्य तादृशोवर्णं चतुर्थः ।
वाग्घरिः । वाग्हरि ॥

श ष्छोऽटि । ट । ४ । ६२ ॥

ऋवः परस्यशस्यकोवाऽटि । तद्दृशिव इत्यत्र दस्य
चुत्वे न जकारेणतेस्वरि चेति जकारस्य चकारः ।
तच्छिवः । तच् शिवः ॥

कृत्वल मीति वाच्यम् । तच्छ्लोकेन ॥

सोऽनुस्वारः । ट । ३ । २३ ॥

मान्तस्य पदान्तानुस्वारो हलि । हरिवन्दे ॥

नश्चा पदान्तस्य ऋडि । ट । ३ । २४ ॥

नस्यमस्य चापदान्तस्य ऋल्यनुस्वारः । यशंति
आ कंस्यते ॥

अनुस्वारस्य ययि परसवर्णः । ट । ४ । ५६ ॥
शान्तः ।

वापदान्तस्य । ट । ४ । ५६ ॥

त्वङ्करोषि । त्वंकरोषि ॥

मो राजिललः कौ । ट । ३ । २६ ॥

क्लिन्तेराज तौ परे सनो मस्य न एव स्यात् ।

उन्नाट ॥

हे म परेवा । ट । ३ । २६ ॥

नपरे हकारे परेमस्यसो वा । किम्हललयति ।

किंहललयति ।

यवलपरेयवला वा । किंच्यः । किंच्यः । किं

वहललयति । किंहललयति किंल्ह्लादयति । किंह्लाद-

यति ॥

नपरेनः । ट । ३ । २७ ॥

नपरे हकारे मस्य नो । वा । किन्ङुते किंङुते ॥

डः सिधुट् । ट । ३ । २८ ॥

डात्परस्य सस्यधुद्धा ।

आद्यन्तौ टकितौ । १।१।४६ ॥ टिकितौ

यस्योक्तौ तस्य क्रमादाद्यन्तौ स्तः । षट्कन्तः ।

षट्कन्तः ॥

ङ्क्षोः कुक्कुटुक् शरि । ट । ३ । २८ ॥

वास्तः । प्राङ्षष्टः प्राङ्क्षः । सुनष्पष्टः । सुन-

ष्पष्टः ॥

नञ् । ८ । ३ । ३० ॥

नान्तात्परस्य सस्यधुङ्वा । सनत्सः । सन्सः ।

शितुक् । ८ । ३ । ३१ ॥

पदान्तस्य नस्य शे परे तुम्बा । सञ्छन्नुः

सञ्छन्नुः । सञ् शम्भुः सञ् शम्भुः ।

उमो ह्रस्वा द्विचिडमुटनित्यम् । ८ । ३ । ३२ ॥

ऋसात्परो यो उम् तदन्तं यत्पदन्तस्मान्तरस्या
चोङ्मुट् । प्रत्यङ्ङाला । सुगसीशः सन्नच्युतः ।

समः सुटि । ८ । ३ । ५ ॥

समोः सुटि ॥

अन्तानुनासिकः पूर्वस्य तु वा । ८ । ३ । ३२ ॥

अत्र एप्रकरणेरोः पूर्वस्यानुनासिको वा ।

अनुनासिकात्परोऽनुस्वारः । ८ । ३ । ४ ॥

अनुनासिकद्विहायरोः पूर्वस्यात्परोऽनुस्वारा-

गमः ।

खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ८ । ३ । १५ ॥

खरिअवसाने च पदान्तस्य रस्य विसर्गः ।

सम्प्रदानां सोवक्तव्यः । संस्कर्त्ता संस्कर्त्ता ।

पुमः खय्यम्परे । ८ । ३ । ३४ ॥

असूपरे खयिपुमोरुः । पुंस्त्रोक्किलः पुंस्त्रोक्किलः ।

नम्क्य प्रशान् ॥ ८ ॥ ३ ॥ ७ ॥

असूपरे क्विनान्तस्य पदस्यरुः ननु प्रशान्-
शब्दस्य ॥

विसर्जनीयस्य सः । ८ । ३ । ७ ॥

खरि । चक्रिंस्त्रायख । चक्रिंस्त्रायख । अप्र-
शान् किम् । प्रशान्तनोति । पदान्तस्येति । किन् ।
हन्ति ।

नृन् पे । ८ । ३ । १० ॥

नृनित्यस्यसर्वा पे ॥

कूपोः कूपौच । ८ । ३ । ३७ ॥

कवर्गे पवर्गेच विसर्गस्य कूपौलः । चाहि-
सर्गः । वृः पाहि । वृःपाहि । नृन्पाहि ।
नृन्पाहि वृन्पाहि ।

तस्य परस्मात्प्रेडितम् । ८ । १ । ३ ॥

द्विपक्षस्यपरस्मात्ते डितंस्यात् ॥

कानाम्प्रेडिते । ८ । ३ । १२ ॥

कान्तकारस्य कुराम्प्रेडितो कांस्तान् । कांस्तान् ॥

छेच । ६ । १ । ७३ ॥

ऋखस्य छेतुक् । शिवच्छाया ।

पदान्ता द्वा । ६ । १ । ७६ ॥

दीर्घात्पदान्ता छेतुक्वा लक्ष्मीच्छाया ।

इति हलसन्धिः ।

विसर्गसन्धिः ॥

विसर्जनीयस्य सः । ८ । ३ । ३४ ॥

शरि । विष्णुस्त्राता ।

वा शरि । ८ । ६ । ३६ ॥

शरिविसर्गस्य विसर्गोवा । हरिःशेते हरिश्शेते ।

ससजुषोरूः । ८ । २ । ३६ ॥

पदान्तस्य सस्य सजुषञ्च रुःस्यात् ।

अतोरोरक्षुता दक्षुते । ६ । १ । ११३ ॥

अक्षुतादतः परस्य रोशःस्यादक्षुतेति । शिवो-
र्च्यः ।

हशिच । ६ । १ । ११३ ॥

तथा । शिवोवन्द्यः ।

भोभगो अधोअपूर्वस्य योऽग्नि । ८ । ३ । १७ ॥

एतत्पूर्वस्यरोर्यादेशोऽग्नि । देवाद्बृह । देवाचिह ।
ओस् भगोस् अधोन् इति सान्तानिपाताः तेषां रोर्यत्वे
कृते ॥

हलि सर्वेषाम् । ८ । ३ । १९ ॥

भोभगो अधो अपूर्वस्य वस्त्रलोपः स्याद्धलि ।
ओ देवाः । भगो नमस्ते । अधोवाचिह ॥

रोऽसुपि । ८ । ३ । ६८ ॥

अङ्गोरेफादेशो नतु सुपि । अहरहः । अह-
र्गम् ॥

रो रि । ८ । ३ । १४ ॥

रेफस्य रेफे परे लोपः ॥

द्विलोपे पूर्वस्यदीर्घोऽणः । ८ । ३ । ११५ ॥

द्वरे फवेर्लोप निमित्तपोः पूर्वस्याणोदीर्घः ।
पुनारसते । हरीरस्य शम्भू राजते । अणः किं ।
वृहः वृहः । मनस् रय इत्यत्र सत्वे कृते हश्चिचेलुत्वे
हरी तिलोपे च प्राप्ते ॥

विप्रतिषेधे पाठं कार्यम् । १॥४॥२ ॥

तुल्यबलविरोधे परं कार्यं स्यात् । इति लोपे
प्राप्ते पूर्वत्रासिद्धम् इति रोरीत्यस्यासिद्धत्वादस्यत्वमेव ।
जनोरथः ॥

एतत्तद्विःसुलोपोऽकोरनञ् समासे
हलि ॥ ६ ॥ १ ॥ १३१ ॥

अककारयोरेतत्तदोयः सुस्तस्य लोपोहलि नतु-
नञ् समासे । एषविष्णुः । सशल्भुः । अकोः किम् ।
एषको रुद्रः । अनञ् समासे किम् । असः शिवः ।
हलि किम् । एषोऽत्र

सोऽच्चि लोपे चेत्याहपूर्वम् ॥ ६ ॥ १ ॥ १३४ ॥

स इत्यस्य सोऽक्षौपः स्यादच्चि पादश्चेल्लोपे सत्येन
पूर्थेत् । सेनास विद्धि प्रथतिस् । सैष दाशरथी-
रासः ॥

इति विसर्गसन्धिः ।

अजन्तपुंलिङ्गाः ॥

अर्थवद्धातुरप्रत्ययः प्रातिषदिकम् । १ । ३४ ॥

धातुं प्रत्ययअत्ययान्तश्च वर्ज्यवित्वा अर्थवच्छब्द-
रूपप्रातिषदिकसंज्ञं स्यात् ॥

कृत्तद्धितसमासाच्च । १॥ २ ॥ ४६ ॥

कृत्तद्धितान्तौ समासच्च तथा स्युः ॥

स्त्रौजसमौट् षष्ठाभ्यामिस्डिभ्याभ्यास्

डसिभ्यांभ्यस्डंसोसाम्ङ्गोःसुप् । ४ ॥ १ ॥ २ ॥

सुश्रौजस् इतिप्रथमा । अश्रौट्शसइति द्वितीया ।

टाम्भांभिस् इति तृतीया । डिभ्यास् थ्यस् इति

चतुर्थी । डसि भ्यां भ्यस् इति पञ्चमी । डस ओस्

आल् इति षष्ठी । डि ओस् सुप इति सप्तमी ॥

ङ्गाप् प्रातिपदिकात् । ४ ॥ १ ॥ १ ॥

प्रत्ययः ॥ ३ ॥ २ ॥ १ ॥

परञ्च । ३ ॥ १ ॥ २ ॥ इत्यधिहृत्य ॥

ङान्तादावन्तात्प्रातिपदिकाच्च परेखादयः प्रत्यया
स्युः ॥

सुपः ॥ १ ॥ ४ ॥ १०३ ॥

सुप स्त्रीणि त्रीणि वचना न्येकशः एकवचन द्विव-
चनवज्जवचन संज्ञानि स्युः ।

द्वे कयोर्द्विवचनैकवचने । १॥४॥२२ ॥

द्वित्वैकत्वयोरेतेस्तः ।

बहुषु बहुवचनम् । १ ॥ ४ ॥ ३१ ॥

बहुत्वविवक्षा यास्वञ्जवचनं स्यात् ॥

विरासो ऽवसानम् । १ ॥ ४ ॥ १६० ॥

वर्णानाम् भावोऽवसानसंज्ञः स्यात् । इत्ववि-
सर्गो रामः ॥

सरूप्राणा स्ते कशेषैकविभक्तौ । १ । २ ॥ ६४ ॥

एकविभक्तौयानि सरूप्राण्येव दृष्टानि तेषामेक
एव शिष्यते ।

प्रथमयोः पूर्वसवर्णः ॥ ६ ॥ १ ॥ १०२ ॥

अकः प्रथमाद्वितीययोरचि पूर्वसवर्णं दीर्घं एका-
देशः स्यात् । इति प्राप्ते ।

ना द्विचि ॥ ६ ॥ १ ॥ १०४ ॥

आद्विचि पूर्व सवर्णदीर्घः । वृद्धिरेचि रासौ ।

बहुषु बहुवचनम् ॥ १ ॥ ४ ॥ ३१ ॥

चुदु ॥ १ ॥ ३ ॥ ७ ॥

प्रत्ययाद्यौ चुदू इतौ स्तः ॥

विभक्तिश्च ॥ १ ॥ ४ ॥ १०४ ॥

सुप्तिञौ विभक्ति संज्ञौ स्तः ॥

न विभक्तौ तुस्माः ॥ १ ॥ ३ ॥ ४ ॥

विभक्तिस्यास्तवर्ष सजानेतः । इति सख्यनेतन् ।

रामाः ॥

एकवचनं सम्बुद्धिः ॥ ३ ॥ ३ ॥ ४६ ॥

सम्बोधने प्रथमाया एकवचनं सम्बुद्धिसंज्ञं स्यात्

यस्मात्प्रत्यय विधिस्तदादि प्रत्यये

ऽङ्गम् । ४ ॥ १३१ ॥

यः प्रत्ययोवस्मात्क्रियते तदादिशब्दस्वरूप न्तास्त्रि-

नङ्गं स्यात् ॥

एङ्ङ्खात सम्बुद्धेः ॥ ६ ॥ १ ॥ ६६ ॥

एङ्ङ्नादुभ्रस्वन्ताच्चाङ्गाद्वृष्यते सम्बुद्धेचेत ।

हेरान् । हेरामौ । हेरामाः ॥

अभि पूर्वः ॥ ६ ॥ १ ॥ १०७ ॥

अकोऽस्यचि पूर्वरूपमेकादेशः । रामत् ।

रामौ ॥

ल शक् तद्धिते ॥ १ ॥ ३ ॥ ८ ॥

तद्धितवर्जप्रत्ययाद्या लश कवर्गा इत स्युः ॥

तस्मात्कुसो नः पुंसि ॥ ६ ॥ १ ॥ १०३ ॥

पूर्वसवर्णदीर्घात्परोचः शसस्त्वनः स्यात्पुंसि ।

अट् कुपाङ्नु स्वप्नवा येऽपि । ८।४।२॥

अट्कवर्गः पवर्ग आङ् लुम् एतैर्व्यसैर्घासस्त्व-
मिलितैश्चव्यवधानेऽपि रषाभ्यां परस्य नस्य ण ।
समानपदे इति प्राप्ते ॥

प्रदान्तस्य । ८।४।३७ ॥

नस्यणो न । रामान् ॥

टाङ्सिङसा मिनात्स्राः । ७।१।१२॥

अदन्ताद्यादीनामिनादयः स्युः । यात्वस् ।
रामेण ॥

सुपिच । ७।३।१०२ ॥

वजादौ सुपि अतोऽङ्ग स्यदीर्घः । रामाभ्याम् ॥

अतो भिसण्स् । ७।१८ ॥

अनेकाल्शित्वर्षस्य । रामैः

डेर्यः । ७।१।१३ ॥

अतोऽङ्गात्परस्यडेर्यादेशः ॥

स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ १।१।५६॥

आदेशः स्थानिवत्स्थान्तु स्थान्वलाअवविधौ ।
इतिस्थानिवत्त्वात् सुपिचेति दीर्घः । रामाव ।
रामाभ्याम् ॥

बहुवचने क्लृप्तेत् । ७ । ई । १०३ ॥

क्लृप्तादौवज्जवचने च्य तोऽङ्गस्यैकारः । रामेश्वः
कुपिकिम् । पचध्वम् ॥

वा वसाने । ८ । ४ । पूई ॥

अवसाने क्लृप्ताच्चरोवा । रामात् । रामाद् ।
रामाभ्याम् । रामेश्वः । रामस्य ॥

ओसिन्च । ७ । ३ । १०४ ॥

अतोऽङ्गस्यैकारः । रामयोः ।

ह्रस्व नद्यापो नुट् । ७ । १ । पू४ ॥

ऋखान्तान्तद्यन्तादावन्ताञ्जाङ्गात्परस्यासोबुडानसः ॥

नामि । ६ । ४ । ३ ॥

अजन्ताङ्गास्य दीर्घः । रामाणाम् । रामयोः ।
एत्वे कृते ॥

आदेशप्रत्यययोः । ८ । ३ । पू९ ॥

दूष्कुभ्याम्परस्यापदान्तस्यादेशस्य प्रत्ययावचवस्य
च वः सस्तस्य स्रद्धन्यादेशः । ईषद्विष्टस्य सस्य तादृश
एव षः । रामेषु । एवं कृष्णादयोऽथ्य दन्ताः ॥

३० लघुकौस्तुदी व्याकरणम् ।

वाच्या इत्यर्थः । अन्तरे अन्तरा वा शाटकाः ।
परिधानीवा इत्यर्थः ॥

पूर्वादिभ्यो नवग्यो वा । ७ । १ । १६ ॥

एभ्यो ङसिङ्गोः स्नात् स्निनौ वा स्तः ॥ पूर्व-
स्नात् । पूर्वात् । पूर्वेस्निन् । पूर्वे । एवं परा-
दीनाम् । शेषं सर्व्ववत् ।

प्रथमचरमतया ऽल्यार्द्धकतिप्रयनेमाश्च ।

१ । १ । ३३ ।

एते जसि उक्तसंज्ञा वा स्युः । प्रथसे । प्रथमाः
तयः प्रत्ययः । द्वितये । द्वितयाः । शेषं राम-
वत् । नेसे । नेमाः । शेषं सर्व्ववत् ।

तीयस्य ङित्सु वा । द्वितीयस्त्रौ । द्वितीयाये-
त्यादि । एवं तृतीयः । निर्जरः ॥

जराया जरसन्यतरस्याम् । ७ । २ । १०१ ॥

अजादौ विभक्तौ । पदाङ्गाधिकारे तस्य तद-
न्तस्य च । निर्द्दिश्यमानस्यादेशा भवन्ति । एक-
देश्य विभक्तमनन्यवदिति जरशब्दस्य जरस् । निर्जर-
रसौ । निर्जरस इत्यादि । पक्षे हलादौ च
रासवत् । विश्वपाः ।

द्वीर्षाज्जसि च । ६ । १ । १०५ ॥

विश्वपौ । विश्वपाः । हे विश्वपाः । विश्वपाम् ।
विश्वपौ ।

लुडनपुंसकस्य । १ । १ । ४३ ॥

स्वादिपञ्चवचनानि सर्वनामस्थानसंज्ञानि स्युर-
क्तीवस्य ।

स्वादिष्व सर्वनामस्थाने । १ । ४ । १७ ॥

कप्रत्ययावधिषु स्वादिष्वसर्वनामस्थानेषु पूर्वम्पदं
स्यात् ।

यचि भस् । १ । ४ । १८ ॥

यादिष्वजादिषु च कप्रत्ययावधिषु स्वादिष्वसर्व-
नामस्थानेषु पूर्वम्पदं स्यात् ॥

आकडोरादेका संज्ञा । १ ॥ ४ ॥ १ ॥

इत ऊर्ध्वं कडाराः कर्मधारय इत्यतः प्रागेकस्यैकैव
संज्ञा ज्ञेया । या परा ऽनवकाशा च ॥

आतो धातोः । ६ । ४ ॥ १४० ॥

आकारान्तो यो धातुस्तदन्तस्य भस्याङ्गस्य
लोपः । अलोऽन्त्यस्य । विश्वपः । विश्वपा । विश्व-
पाभ्यामित्यादि । एवं वंशखध्वादयः । धातोः ।

क्रिम् । हाहान् । हरिः । हरी ॥

जसि च । ७ ॥ १०९ ॥

क्रस्वान्तस्याङ्गस्य गुणः । हरयः ।

ह्रस्वस्य गुणः । ७ । ३ । १०८ ॥

सम्बुद्धौ । हे हरे । हरिम् । हरी । हरीन् ।

शेषो घसखि । १ । ४ । ७ ॥

शेष इति स्पष्टार्थम् । क्रस्वो वाविदुतो तदन्तं
सखिवर्जं घिसंज्ञम् ।

आडो नास्त्रियाम् । ७ ॥ ३ ॥ १२० ॥

घेः परस्याडो ना स्यादस्त्रियाम् । आडिति
टा संज्ञा । हरिणा । हरिभ्याम् । हरिभिः ॥

घेडिति ॥ ७ ॥ ३ ॥ १११ ॥

घिसंज्ञस्य डिति सुपि गुणः । हरये ।

डसिडसोख ॥ ६ ॥ १ ॥ ११० ॥

एडो डसिडोसरतिपूर्वरूपलेकादेशः । हरेः ।

हर्ष्योः । हरीणाम् ।

अञ्च घेः ॥ ७ ॥ ३ ॥ ११९ ॥

दुदुहभ्यामुत्तरस्य डेरौत् घेरत् । हरौ । हरिष ।

एवं कव्यादयः ।

अनङ् सौ ॥ ७ ॥ १ ॥ ८३ ॥

सख्युरङ्गस्यानङ्गादेशो ऽसम्बुद्धौ सौ ।

अलो ऽन्तन्यात्पूर्व उषधा ॥१॥१॥६५॥

अन्यादलः पूर्वो यो वर्णः स उपधासंज्ञः ।

सर्वनामस्थाने चासम्बुद्धौ ॥ ६ ॥ ४ ॥ ८ ॥

नान्तस्योपधाया दीर्घा ऽसम्बुद्धौ सर्वनामस्थाने ।

अपृक्त एकास् प्रत्ययः । १ । २ । ४१ ॥

हल् ह्यावभ्यो दीर्घोत्पुनितिस्यपृक्तंहल्

। ६ । १ । ६८ ॥

छलन्तात्परं दीर्घा यौ ह्यापौ तदन्ताच्च परं
सुतितीत्येतदष्टकं चक्षुष्यते ।

नलोपः प्रातिपदिकान्तस्य । ८ । २ । ७ ॥

प्रातिपदिकसंज्ञकं यत्परं तदन्तस्य नस्य लोपः ।

सखा ।

सख्युरङ्गसम्बुद्धौ । ७ । १ । ८२ ॥

सख्युरङ्गात्परं सम्बुद्धिवर्जं सर्वनामस्थानं

शिद्वत्यात् ॥

अलो ज्शिति । ७ । २ । १२५ ॥

अजन्ताङ्गस्य वृद्धिर्जिति णिति च परे । सखायौ ।
सखायः । हे सखे । सखायम् । सखायौ । सखीन् ।
सख्या । सख्ये ।

ख्यप्रत्यात्परस्य । ६ । १ । ११२ ॥

खितिशब्दाभ्यां खीतीशब्दाभ्यां कृतत्रणादेशाभ्या-
न्परस्य ङसिङ्सोरत उः । सख्युः ।

अत्रौत् ० ॥ ३ ॥ ११८ ॥

दूतः परस्य ङेरोत् । सख्यौ । शेषं हरिवत् ॥

प्रतिस्समास एव । १ ॥ ४ ॥ ८ ॥

प्रिसंज्ञः । पत्ये । पत्युः २ । पत्यौ शेषं हरि-
वत् । समासे तु भूपतये । कतिशब्दो वङ्गवच-
नान्तः ।

बहुगणवतुडति संख्या ॥ १ ॥ १ ॥ ५३ ॥

डति च ॥ १ ॥ १ ॥ ५५ ॥

उत्थन्ता संख्या षट् संज्ञा स्यात् ।

षड्भ्यो लुक् । ७ । १ । २२ ॥

जशसोः ॥

प्रत्ययस्य लुक्प्रलुपः । १ । १ ॥ ६१ ॥

लुक्लुलुप् शब्दैः कृतं प्रत्ययादर्शनं कसात्तत्संज्ञं
स्यात् ।

प्रत्ययलोपै प्रत्ययलक्षणात् । १ ॥ १ ॥ ६२ ॥

प्रत्यये लुप्ते तदाश्रितं कार्यं स्यात् । इति जसि-
चेति गुणे प्राप्ते ।

न लुप्तताङ्गस्य । १ । १ । ६३ ॥

लुप्तता शब्देन लुप्ते तन्निमित्तमङ्गकार्यं न स्यात् ।
कति २ । कतिभिः । कतिथ्यः २ । कतीनाम् ।
कतिषु । युष्मदस्मादूपट्संज्ञकास्त्रिषु सरूपाः । त्रि-
शब्दो नित्यं बहुवचनान्तः । तयः । तीन् । त्रिभिः ।
त्रिथ्यः २ ।

त्रेस्तयः । ७ । १ । ५३ ॥

आसि । तवाणान् । त्रिषु । गौणत्वे ऽपि ।
प्रिवतवाणान् ।

त्यद्वाहीनामः । ७ । २ । १०२ ॥

एषासकारो निभक्तौ । द्विपर्यन्तानामेवेष्टिः । द्वौ ।
द्वौ । द्वाभ्याम् ३ । द्वयोः २ । पाति । लोकसिति
पपोः सूर्यः ।

द्वौर्वाज्जसि च । ६ ॥ १ ॥ १०५ ॥

द्वौर्वाज्जसि इति च परे न पूर्वसवर्णादीर्घः ।
पष्यौ । पष्यः । हेपपीः । पषीस् । पपीन् ।

पथा । पपीथ्यात् । पपीभिः । पथे । पपीथ्यः ।
 पथ्यः । पथ्योः २ । दीर्घत्वान्न चुट् । पथ्याम् ।
 ऊौ तु सवर्णदीर्घः । पपी । पपीषु । एवं वात-
 प्रस्थादयः । वहव्यः अयस्यो यस्य स वङ्गअयसी ।

यूस्त्रमाख्यौ नदी । १ । ४ । ३ ॥

ईदूदन्तो नित्यस्त्रीलिङ्गौ नदीसंज्ञौ स्तः । प्रथम-
 लिङ्गग्रहणञ्च । पूर्वं स्याख्यस्योपसर्जनत्वेऽपिनदीत्व-
 वक्तव्यमित्यर्थः ।

अस्वार्थनद्योर्ह्रस्वः । ७ । ३ । १० ° ॥

सप्तबुद्धौ । हे वङ्गअयसि ॥

आय् नद्याः । ७ । ३ । ११२ ॥

नद्यन्तात्मरेषां ङितामाडागमः ।

आटञ्च । ई । १ । ९० ॥

घाटो ऽचि परे वृद्धिरेकादेशः । अयस्यैङ्गव ।
 वङ्गअयस्याः । वङ्गअयसीनाम् ।

ङेरान्नद्याम्नीभ्यः । ° । ई । ११६ ॥

अद्यन्तादावन्तान्नीशब्दात् परस्य ङेराम् । वह् अय-
 स्यात् । शेषस्यपीवत् । अङ्ग्रन्तत्वान्न सुलोपः ॥
 अतिलङ्गीः । शेषवङ्गअयसीवत् प्रधीः ।

अचि शुधातुभ्रवां घोरियडुवडौ । ई ।

४ । ७७ ॥

शुप्रत्यवान्तस्येवर्णोवर्णान्तस्य धातोर्भ्रूद्वत्यस्य
चाङ्गस्येयडुडौ स्तौ ऽजादौ प्रत्यये परे । इति प्राप्ते ॥

एरनेकाचो ऽसंयोगपूर्वस्य । ६ । ४ । ८२ ॥

धात्ववयवसंयोगपूर्वो न भवति च ह्रवर्णस्त-
दन्तो यो धातुस्तदन्तस्यानेकाचो ऽङ्गस्य यथाजादौ
प्रत्यये । प्रथ्यौ । प्रथ्यन् । प्रथ्यौ । प्रथ्यः ।
प्रथ्यि । शेषं पपीवत् । एवं ग्रामणीः । छौ तु ।
ग्रामण्यान् । अनेकाचः किम् । नीः नियौ ।
नियः । अमि शसि च परत्वादिवङ् । नियम् ।
उेरान् । नियाम् । असंयोगपूर्वस्य किम् । सुत्रियौ ।
यवक्रियौ ॥

गतिञ्च । १ । पू । ई० ॥

प्रादयः क्रियायोगे गतिसंज्ञाः स्युः । गति-
कारकेतरपूर्वपदस्य वण् नेष्यते । शुद्धधियो ॥

न भ्रुधियोः । ई । ४ । ८५ ॥

एतयोरचि सुधि यण् न । सुधियौ । सुधिय

इत्यादि । सुखमिच्छतीति । सुखीः । सुतीः ।
सुख्यौ । सुत्यौ । सुख्यः । सुत्युः । शेषं प्रधीवत्
'शंभु'हरिवत् । एवं भान्वादयः ॥

तृज्यत्क्रोष्टुः । ७ । १ । ६५ ॥

असखुद्धौ सर्वनामस्थाने । क्रोष्टुशब्दस्य क्रोष्टु
प्रयोक्तव्य इत्यर्थः ॥

ऋतो ङिसर्वनामस्थानयोः । ७ । ३ । ११० ॥

ऋतोऽङ्गस्य गुणो ङौ सर्वनामस्थाने च ।
इति प्राप्तौ ॥

ऋदुशनस्यसदंशो ङनेहसान्जन । १ । ६ ॥

ऋदन्तानामुशनसादीनाञ्चानङ् स्यादसखुद्धौ सौ ॥

अतृन्तृचस्वसृनतृनेष्टृत्वंष्टृक्षत्तृहोत्तृपो-

तृप्रशास्तृणाम् । ६ । ४ । ११ ॥

अवादीनामुसधाया दीर्घो ङसखुद्धौ सर्वनाम-
स्थाने । क्रोष्टा । क्रोष्टारौ । क्रोष्टारः । क्रोष्टून् ।

विभाषा तृतीयादिष्वचि । ७ । १ । ६७ ॥

अजादिषु क्रोष्टुर्वा तृज्यत् ॥ क्रोष्ट्रा । क्रोष्ट्रे ॥

ऋत उत् । ६ । १ । १११ ॥

ऋतो ङसिङ्सोरति ङदेकादेशो रपरः ॥

रात्सस्य । ८ । २ । २४ ॥

रेफात्संयोगान्तसस्यैव लोपो नान्यस्य । रस्य
विसर्गः । कोष्टः । कोष्टोः ॥

नुमचिरत्त्वज्ज्वल्लवेभ्यो नुट्पूर्वविप्रति-
षेधेन ॥

कोष्टूनाम् । कोष्टरि । पक्षे हलादौ च शम्भु-
वत् । ऋऋः । ऋऋौ । ऋऋम् । इत्यादि । अति-
चक्ष् शब्द तु नदीकार्यं विशेषः । हे अतिचसु ।
अतिचस्वै । अतिचस्वाः । अतिचसुनाम् । खलपूः ॥

अत्रोः सुपि । ६ । ४ । ८३ ॥

धात्ववयवसंयोगपूर्वा न भवति य उवर्णस्तदन्तो
यो धातुस्तदन्तस्यानेकाचो ऽङ्गस्य यण स्यादचि
सुपि । खलप्वौ । खलप्वः । एवं सुत्वादयः । स्वन्तः ।
स्वमुवः । स्वभुवौ । वर्षाभूः ॥

वर्षाभूश्च । ६ । ४ । ८४ ॥

अस्य यण स्यादचि सुपि । वर्षाभवावित्यादि ।
दन्भूः ॥

दृक्कारपुनः पूर्वस्य भुवो यश्च वक्तव्यः ॥

दृक्भुवौ । एवङ्कारभूः । धाता । हे धातः ।

धातारौ । धातारः ॥

शृवर्णाक्षस्य शात्वं वाच्यम् । धातृणाम् ॥

एवञ्जप्तादयः । नप्तादि ग्रहणं व्युत्पत्ति-
पक्षे जियस्कार्यम् । तेनेह न । पिता । पितरौ ।
पितरः । पितरम् । शेषन्धात्वत् । एवञ्जासनादयः ।
ना । नरौ ॥

नृन् । ई । ४ । ई ॥

अस्य नामि वा दीर्घः । नृणाम् । नृणाम् ॥

गोतो शित् । ७ । १ । ६० ॥

ओकारान्ताद्विहितं स्वर्चनामस्थानं शिहत् ।
गौः । गावौ । गावः ॥

औतो ऽम्शसोः । ई । १ । ६३ ॥

औतो ऽम्शसोरचि आकार एकादेशः । गाम् ।
गावौ । गाः । गवा । गवे । गोः २ । इत्यादि ॥

दायो हलि । ७ । २ । ८५ ॥

अस्याकारादेशो हलि विभक्तौ । राः ।

रमायाः २ । रमयोः । रमाणाम् । रमायाम् ।
रमासु । एवं दुर्गास्त्रिकादयः ।

सर्वनाम्नः स्याद्द्रव्यम् । ७ । ३ । ११४ ॥

आवन्तात्सर्वनाम्नो जितः स्याडापञ्च ऋखः ।
सर्वस्यै । सर्वस्याः । सर्वसाम् । सर्वस्याम् ।
शेषं रमावत् । एवं विश्वाद्य आवन्ताः ।

विभाषा द्विक्समासे बहुव्रीहौ । १ ।

१।२८ ॥

सर्वनामता वा । उत्तरपूर्वस्यै । उत्तरपूर्वायै ।
तीवस्येति वा संज्ञा । द्वितीयस्यै । द्वितीयायै ।
एवन्तृतीया । अन्वार्थेति ऋखः । हे अस्व । हे
अस्त्र । हे अस्त्र । जरा । जरसौ । जरे । इत्यादि
पक्षे रमावत् । गोपा विश्वपावत् । सतिः । सतीः ।
सत्याः ।

डिति ह्रस्वञ्च । १ । ४ । ६ ॥

इयङुवङ्स्थानौ स्त्री शब्दभिन्नौ नित्यस्त्रीलि-
ङ्गावीटूतौ ऋखौ च इवर्णोवर्णौ स्त्रियां वा नदी-
संज्ञौ स्त्री डिति । सत्यै । सतये । सत्याः २ ।
सतेः २ ।

इदुद्भ्याम् । ७ । ३ । ११७ ॥

इदुद्भ्यां नदीसंज्ञवाभ्याम्परस्य डेरास् । सत्यास् ।
सती । शेषं हरिवत् । एवम्बुद्ध्यादयः ।

त्रिचतुरोः स्त्रियान्तिस्त्रचतस्र् । ७ । ३ । ११८ ॥

स्त्रीलिङ्गयोरेतयोतेतौ स्तो विभक्तौ ।

अचिर ऋतः । ७ । २ । १०० ॥

तिस्त्रचतस्र् एतयोर्ऋकारस्य रेफादेशः । स्वादचि ।
चुण्णदीर्घोत्पानासभावः । तिस्त्रः २ । तिस्त्रभिः
तिस्त्रभ्यः २ । आसि बुट् ॥

न तिस्त्रचनस्र् । ६ । ४ । ४ ॥

एतयोर्नामि दीर्घो न । तिस्त्रणाम् । तिस्त्रेषु ।
हे २ । द्वाभ्याम् ३ । द्वयोः २ । गौरी । गौर्यौ ।
गौर्यः । हे गौरि । गौर्यावित्यादि । एवं नद्यादयः ।
लक्ष्मीः । शेषं गौरिवत् । एवन्तरीतन्त्रादयः । स्त्री ।
हे स्त्रि ।

स्त्रियाः । ६ । ४ । ७६ ॥

अस्येवङ्जादौ प्रत्यये परे । स्त्रियौ । स्त्रियः ।

वास्शसोः । ६ । ४ । ८० ॥

स्त्रिया इयङ् । स्त्रियस् । स्त्रीम् । स्त्रियः ॥

स्त्रीः । स्त्रिया । स्त्रियै । स्त्रियाः । परत्वान्दुट् ।
स्त्रीणाम् । स्त्रीषु । स्त्रीः । स्त्रियौ । स्त्रियः ॥

वे यडुवड्स्थानावस्त्री । १ । ४ । ४ ॥

द्वयडुवडोः स्थितिर्वयोस्तावीदुतौ नदीसञ्ज्ञौ न
सोनतु स्त्री । हे स्त्रीः । स्त्रियै । स्त्रिये । स्त्रियाः ।
स्त्रियः ॥

वामि । १ । ४ । ५ ॥

द्वयडुवड्स्थानौ स्त्रयाख्यौ यूवामि वा नदी-
सञ्ज्ञौ स्तो नतु स्त्री । स्त्रीणाम् । स्त्रियाम् । स्त्रियि ।
स्त्रियाम् । धेनुर्नतिवत् ॥

स्त्रियाञ्च । ७ । १ । ६६ ॥

स्त्रीवाची क्रोष्टुसृजन्तवद्रूपं लभते ॥

ऋन्तेभ्यो ङीप् । ४ । १ । ५ ॥

ऋदन्तेभ्यो नान्तेभ्यश्च स्त्रियां ङीप् । क्रोष्टी ।
गौरीवत् । लूः श्रीवत् । स्ववन्मूः पुष्वत् ॥

न षट्स्वसादिभ्यः । ४ । १ । १० ॥

ङीपडापौ न । स्वसा तिस्वा तिस्वञ्चतस्वञ्च ननांदा
दुहिता तथा । याता सातेति सप्तै ते स्वसादय
जदाहताः । स्वसा स्वसारौ । सता पितृवत् ।

शसि मातः । द्यौर्गोवत् । राः पुस्वत् । नौर्गैर्वा-
वत् ॥ इत्यजन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ।

॥ अजन्त नपुंसकलिङ्गाः ॥

अतोऽम । ७ । १ । २४ ॥

अतोङ्गात् स्त्रीवात्स्वमोरम् । ज्ञानम् । एङ्-
ङ्खादितिह्रस्वोपः । हे ज्ञान ॥

नपुंसकाच्च । ७ । १ । १९ ॥

स्त्रीवादौङः शी असंज्ञायाम् ॥

यस्येति च । ६ । ४ । १४८ ॥

ईकारे तद्धिते च अस्येवर्णावर्णयोर्लोपः ॥

इत्यलोपे प्राप्तौ ।

औङः श्याम्प्रतिषेधो वाच्यः ॥

ज्ञाने ॥

जषशसोः षिः । ७ । १ । २० ॥

स्त्रीवात् ॥

शि सर्व्वनाखस्थानम् । १ । १ । ४२ ॥

नपुंसकस्य क्खलचः । ७ । १ । ७२ ॥

अलन्तच्छाजन्तस्य च क्लीबस्य लुम् स्यात् सर्व-
नामस्थाने ॥

मिहृचोऽन्यात्परः । १ । १ । ४७ ॥

अचाम्मध्ये योऽन्यस्तस्मात्परस्तस्यैवान्तावयस्तवो-
मित्स्यात् । उपधादीर्घः । ज्ञानानि । पुनस्तद्वत् ।
शेषं पुस्वत् । एवन्वनफदयः ॥

अदड्डतरादिभ्यः पञ्चभ्यः । ७ । १ । ३५ ॥

एभ्यः क्लीबेभ्यः स्वसोरदडादेशः स्यात् ॥

टेः । ६ । ४ । १४३ ॥

डिति अस्य टेलीपः । कतरत् । कतरहू ।
कतरे । कतराणि । कतरत् । शेषस्मृत् । एवङ्कत-
सत् । इतरत् । अन्यत् । अन्यतरत् । अन्यत-
सस्य त्वन्यतसम् इत्येव । एकतरात्प्रतिषेधः । एक-
तरम् ॥

ह्रस्वो नपुंसके प्रातिपदिकस्य । १ । ३ । ७४ ॥

अजन्तस्येत्येव । श्रीपम् । ज्ञानवत् ॥

स्वसो नपुंसकात् । ७ । १ । २३ ॥

लृक् स्यात् । वारि ॥

इकोऽचि विभक्तौ । ७ । १ । ७३ ॥

दूगन्तस्यक्तीवस्य नुमचि विभक्तौ । वारिणी ।
 वारीणि । नलसतेत्य स्यानित्यत्वात्पक्षे उन्मुञ्चि-
 निमित्तोगुणः । हे वारि । हे वारे । वेर्ङि-
 तीति गुणो प्राप्ते ॥

वृद्धयौत्वत्त्वज्झावगुणोभ्यो नुस् पूर्ववि-
 प्रतिषेधेन ॥

वारिणे । वारिणः । वारिणोः २ । वरिणा २ ।
 नुमचिरेति नुट । वारीणाम् । वारिणि । हलादौ
 हरिवत् ॥

अप्रस्थिदधिसक्थ्य ऽक्षणासनडुदात्तः ।

७ । १ । ७५ ॥

टादावचि ॥

अक्लोपोऽनः । ई । ४ । १३४ ॥

अङ्गावयवोऽसर्वनामस्थान यजादिपरो योऽन
 तस्याकारस्य लोपः । दध्ना । दध्ने । दध्नः २ ।
 दध्नोः ॥

विभाषा डिश्योः । ई । ४ । १३६ ॥

अङ्गावयवोऽसर्वनामस्थानपरो योऽन तस्याकार-
 स्यलोपो वा स्यात् डिश्योः परयोः । दध्नि ।

शेषस्वारिवत् । एवमस्थिशक्यच्चि । सुधि । सुधिनी ।
 सुधीनि । हे सुधे । हेसुधि । सुधिनेत्यादि ।
 सधु । सधुनी । सधूनि । हे सधो । हे सधु ।
 सुलु । सुलुनी । सुलूनि । सुलुनेत्यादि । धाट् ।
 धाट्णी । धाट्णि । धाट्णाय्य । हे धातः ।
 एवंज्ञानादयः ॥

एच इग्नखादेशे । १ । १ । ४८ ।

प्रद्यु । प्रद्युनी । प्रद्यूनि । प्रद्यूनेत्यादि । प्ररि ।
 प्ररिणी । प्ररीणि । प्ररिणा । एकदेशविकृतमन्य-
 वत् । प्रराथ्याम् । प्ररीणाम् । सुबु । सुबुनी ।
 सुननि । सुबुनेत्यादि ॥

इत्यजन्त नपुंसकलिङ्गाः ॥

॥ हलन्त पुंलिङ्गाः ॥

हो ङः । ङ । २ । ३१ ॥

कलि पदान्ते च । लिट् । लिङ् । लिङ्गौ ।
 लिङ्गः । लिङ्ग्याम् । लिट्ङ् । लिट्त्सु ॥

दादेशातो षः । ङ । ३ । ३२ ॥

भ्रलि पदान्ते चोपदेशे दादेघातोर्हस्य षः ॥

एकाचोवशो भ्रपक्षपन्तस्य सुध्वोः । ८ ।

२ । ३७ ॥

घात्ववयवस्यैकाचोभ्रपन्तस्य वशोभष् से ध्वे
पदान्ते च । ध्रक् । ध्रग् । दुहौ । दुहः । ध्रग्भ्याम् ।
ध्रुच् ॥

दा द्रुहमुहस्नुहसूहाम् । ८ । २ । ३३ ॥

एषां हस्य वा धो भ्रलि पदान्ते च । ध्रक् ।
ध्रुग् । ध्रुट् । ध्रुट् । द्रुहौ । द्रुहः । ध्रुग्-
भ्याम् । ध्रुड्भ्याम् । ध्रुच् । ध्रुट्सु । ध्रुट्सु ।
एवमाह ॥

धात्वादेशः सः । ६ । १ । ६४ ॥

स्रुट् । स्रुड् । स्रुक् । स्रुग् । एवं स्रिह् ॥

इग्ग्यणः संप्रसारणम् । १ । १ । ४५ ॥

वाह जठ् । ६ । ४ । १३२ ॥

भस्य वाहः संप्रसारणमूठ् ॥

संप्रसारणाच्च । ६ । १ । १०८ ॥

संप्रसारणादचि पूर्वरूपमेकादेशः । वृद्धेः ।
विष्ठीहः । इत्यादि ॥

चतुरनडुहोरामुदात्तः । ७ । १ । ६८ ॥

साननडुहः । ७ । १ । ८२ ॥

नुम् । अनङ्गान् ॥

अम् सम्बुद्धौ । ७ । १ । ६६ ॥

हे अनङ्गन् । अनङ्गाहौर । अनडुहः ॥

वसुसंसुध्वंसनडुहां दः । ८ । १ । ७२ ॥

सान्तस्य वसन्तस्य संसादेच्च दस्य्यात्प्रदान्ते ।

अनडुद्भ्यामित्यादि । सान्तेति क्त्विम् । विद्वान् ।

प्रदान्तेति क्त्विम् ॥ स्वस्तम् । धस्तम् ॥

सहेस्साडः सः । ८ । ३ । ५६ ॥

साड् रूपस्य सहेस्यस्य मूर्द्धन्यादेशः । तुरा-

षाट् । तुराषाड् । तुरासाहौ । तुरासाहः । तुरा-

षाड्भ्यामित्यादि ॥

दिव त्रीत् । ७ । १ । ८४ ॥

दिविति प्रातिपदिकस्यौत्स्यात्सौ । सुद्यौः ।

सुदिवौ ॥

दिव उत् । ६ । १ । १३१ ॥

प्रदान्ते ॥ सुद्युभ्याम् । इत्यादि । चत्वारः ।

चतुरः । चतुर्भिः । चतुर्भ्यः ॥

पट्चतुश्चय । ७ । १ । ५५ ॥

एथ्य घामोनुडागलः ॥

रपाभ्यान्नो णः सप्तानपदे । ८ । ४ । १ ॥

अचो रक्षाभ्यान्द्वा । ८ । ४ । ४६ ॥

अचः पराभ्यां रेफञ्काराभ्यां परस्य चरांहे
वा लः । चतुर्णांस् ॥

रोः सुपिः । ८ । ३ । १३ ॥

रोरेव विसर्गः सुपि । पत्वम् । पस्य द्वित्वे
प्राप्ते ॥

शरो ऽचि । ८ । ४ । ४८ ॥

अचि परे शरो न हे लः । चतुर्षु ॥

सो नो धातोः । ८ । २ । ६४ ॥

पदान्ते । प्रशान् ॥

क्विसः कः । ७ । २ । १०३ ॥

विभक्तौ । कः । कौ । के । इत्यादि । सर्व्ववत् ॥

इद्मो मः । ७ । २ । १०८ ॥

मौ । त्यदाद्यत्वापवादः ॥

इद्दोऽथ पुंसि । ७ । २ । १११ ॥

इद्दम इद्दोऽथ सौपुंसि । अवम् । त्यदाद्यत्वे ॥

अतो गुणे । ई । १ । ८७ ॥

अपदान्तादतो गुणेपर रूपमेकादशः ॥

दश । ७ । २ । १०८ ॥

इदमोदस्य सः स्याद्विभक्तौ । इमौ । इमे ।
त्यदादेश्वधोघनन्नास्तीत्युत्सर्गः ॥

अनाद्यकः । ७ । २ । ११२ ॥

अककारस्य इदमइदो ऽनापि विभक्तौ । आविति
प्रत्याहारः । अनेन ॥

हलि लोपः । ७ । २ । ११३ ॥

अककारस्येदमइदोलोप आपि हलादौ । नान-
र्थके ऽलोऽन्त्यविधिरनभ्यासविकारे ॥

आद्यन्तवदेकस्मिन् । १ । १ । २१ ॥

एकस्मिन् क्रियमाणं कार्य्यमादाविवान्त इव
स्यात् । छुपिचेति दीर्घः । आभ्याम् ॥

नेदमदसोरकोः । ७ । १ । ११ ॥

अककारयोरिदमदसोर्भिस ऐस न । एभिः ।
अस्त्रौ । एभ्यः । अस्मात् । अस्य । अनयोः २ । एषाम् ।
अस्मिन् । एषु ॥

द्वितीयाद्यौस्त्वेनः । २ । ४ । ३४ ॥

इदमेतदोरन्वादेशे । किञ्चित्कार्यं विधातु-
मुपात्तस्य कार्यान्तरं विधातुमुनरुपादान-
सन्वादेशः ।

यथा अनेन व्याकरणमधीतसेनञ्छब्दो
ऽध्यापयेति ॥

अनयोः पवित्रं कुलम् । एनयोः प्रभूतं स्वमिति ।
एनस् । एनौ । एनान् । एनेन । एनयोः २ ।
राजा ॥

नडिसम्बुद्धयोः । ८ । २ । ८ ॥

नस्य लोपो न डौ सम्बुद्धौ च । हे राजन् ॥

डावुत्तरपदे प्रतिषेधः ॥

ब्रह्मनिष्ठः । राजानौ । राजानः राज्ञः ॥

नलोपः स्वसुप्र रसंज्ञातुग्विधिषु क्विति ।

८ । २ । २ ॥

सुञ्चिधौ स्वरविधौसंज्ञाविधौ क्विति तुग्विधौ
नलोपो ऽसिद्धो नान्यत्र । राजास्व इत्यादौ न ।
इत्यसिद्धत्वादात्वमेत्वमैस्त्वञ्च न । राजस्याम् । यज्वा ।
यज्वानौ । यज्वानः ॥

न संयोगाद्गमन्तात् । ६ । ४ । १३७ ॥

वमान्तघञोणादनो ऽकारस्यलोपो न । यञ्चनः ।
यञ्चना । यञ्चश्यात् । ब्रह्मणः । ब्रह्मणा ॥

इन् हन् प्रघार्य्यस्त्रां शौ । ६ । ४ । १२ ॥

एषां शावेवोपधवा दीर्घो नान्यत्र । इति
निषेधेप्राप्ते ॥

सौञ्च । ६ । ४ । १३ ॥

इन्नादीनामुपधाया दीर्घो ऽसखुद्धौ सौ ।
एतद्वा । हे एतद्वन् ॥

एकाजुत्तरपदे णः । ८ । ४ । १२ ॥

एकाजुत्तरपदं यस्य तस्मिन्समासे पूर्वपद-
स्थान्निमित्तात्परस्य प्रातिपदिकान्तबुम् विभक्ति-
स्यस्य नस्य णः । एतद्वणौ ॥

हो हन्तेज् शिन्नेषु । ७ । ३ । ५४ ॥

जिति शिति प्रत्यये नकारेच परे हन्तेर्हकारस्य
कुत्वम् । एतद्भ्रः । इत्यादि । एवं शार्ङ्गिन् यश्चस्मिन्
अर्य्यमन् पूषन् ॥

मघवा बहुलम् । ६ । ४ । १२८ ॥

मघवन् शब्दस्य वाट इत्यन्तादेशः । ऋद्वत् ॥

उगिदचां सर्वनामस्थानेऽधातोः । ७ ।

-१ । ७० ॥

अधातोर्गितोनलोपिनोऽवृत्तेच नुम् स्यात्सर्व-
नामस्थाने । सधवान् । सधवन्तौ । सधवन्तः ।
हे सधवन् । सधवथ्याम् । तत्त्वाभावे । सधवा ।
सुटि । राजवत् ॥

श्वयुवमघोनामतद्धिते । ६ । ४ । १३३ ॥

अन्नन्तानाम्भानामेपामतद्धिते संप्रसारणम्
मघोनः । सधवथ्याम् । एवं श्वन्युवन् ॥

न संप्रसारणे संप्रसारणम् । ६ । १ । ३७ ॥

यूनः । यूना । युवथ्याम् । इत्यादि । अर्वा हे
अर्वन् ॥

अर्वणस्तु सार्वजनः । ६ । ४ । १२७ ॥

मन्त्रारहितस्यार्वन्तस्यऽङ्गस्य ट इत्यन्तादे-
शोनतु सौ । अर्वन्तौ । अर्वन्तः । अर्वद्भ्या-
मित्यादि ॥

पथिमथ्यभुजासात् । ७ । १ । ८५ ॥

सौ ॥

इतोऽत्सर्व नामस्थाने । ७ । १ । ८६ ॥

पथ्यादेः ॥

न्यः । ७ । १ । ८७ ॥

पथिसघोस्यस्य न्यादेशः सत्त्वंनासस्थाने । पन्थाः ।

पन्थानौ । पन्थान् ॥

भस्य टेलोपः । ७ । १ । ८८ ॥

भस्य पथ्यादेष्टिलोपः । पथः । पथा ॥ पथि-
थ्याम् । एवन्मथिन् ऋभक्षिन् ॥

षान्ताः षट् । १ । १ । ९४ ॥

षान्ता नान्ता चसंख्या षट्संज्ञा स्यात् । पञ्च-
नशब्दो नित्यस्वङ्गवचनान्तः । पञ्च । पञ्च । पञ्चभिः ।
पञ्चभ्यः २ । वुट ।

नोपधायाः । ६ । ४ । ७ ॥

नान्तस्योपधाया दीर्घोनामि । पञ्चानाम् ।
पञ्चसु ॥

अष्टन आ विभक्तौ । ७ । १ । ८४ ॥

हलादौ वा स्यात् ॥

अष्टाभ्य औश । ७ । १ । ९१ ॥

द्विताकारादष्टनोजश्शसो रौश । अष्टभ्य इति
वक्तव्येकतात्वनिर्देशोजश्शसोर्विषये आत्वः ज्ञापयति ।

अष्टौ । अष्टाभ्यः २ । अष्टानाम् । अष्टात् ।
आत्मानावे अष्ट पञ्चवत् ॥

ऋत्विग्धृक्स्वग् द्विगुष्णिगञ्चुयुजिक्रु-
ञ्चाच्च । ३ । २ । ५९ ॥

एश्वः क्विन् अश्वेषुप्युपपदे । युजि क्रुञ्चीः केव-
लयोः । क्रुञ्चेर्नलोपाभावश्च निपात्यते कनवितौ ॥

कृदतिङ् । ३ । १ । ९३ ॥

अत्र धात्वधिकारे तिङ्भिन्नः प्रत्ययः कृत्संज्ञः
स्यात् ॥

वेरपृक्तस्य । ६ । १ । ६७ ॥

लोपः ॥

क्विन्प्रत्ययस्य कुः । ८ । २ । ६२ ॥

क्विन्प्रत्ययोस्मान्तस्य कवर्गोऽन्तादेशः पदान्ते ।
इत्यस्यासिद्धत्वाच्चोः कुरिति कृत्वम् । ऋत्विक् ।
ऋत्विग् । ऋत्विजौ । ऋत्विग्श्याम् ।

युजेरसमासे । ७ । १ । ७१ ॥

युजेस्त्वर्वाणामस्याने बुम् स्यादसमासे । सुलोपः ।
कृत्वेन नस्य ङः । युङ् । युञ्जौयुञ्जः युग्श्याम् ।

चोः कुः । ट । २ । ३० ॥

चवर्गस्य कवर्गः स्याज्झलि पदान्तेच ।
सुयुक्त । सुयुजौ सुयुग्भ्याम् । खन । खञ्जौ ।
खनभ्याम् ॥

ब्रह्मभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजकृशां

षः । ट । २ । ३६ ॥

झलिपदान्तैच । जशत्वचत्वे । राट् । राड् ।
राजौ । राजः । राड्भ्याम् । एवं विश्वाट् ।
देवेट् । विश्वच्छट् ॥

परौ ब्रजेः षः पदान्ते ॥

परावुपपदे ब्रजेः क्षिपे स्यात् दीर्घञ्चपदान्तं
षत्वसपि । परिव्राट् । परिव्राड् । परिव्राजै ॥

विश्वस्य वसुराटोः । ६ । ३ । १२८ ॥

दीर्घः । विश्वाराट् । विश्वाराड् । विश्वराजौ ।
विश्वाराड्भ्याम् ॥

स्कोस्संयोगाद्योरन्तेच । ट । २ । २६ ॥

पदान्ते झलि च यस्संयोगस्तदाद्योः स्को-
लीपः । भट् । भड् । सस्य । सुत्वेन शः ।

अलान्नथक्षि इति शस्य जः । भञ्जौ । भङ्-
थ्याम् ॥ त्यदाद्यत्वन्पररूपत्वम् ॥

तदोः सावनन्तप्रयोः । ७ । २ । १०६ ॥

त्यदादीनान्तद्वयोरनंत्यवोस सः स्यात्सौ । स्यः ।
त्यौ । त्ये । सः । तौ । ते । यः । यौ ।
वे । एषः । एतौ । एते ॥

डे प्रथमयोरसः । ७ । १ । २८ ॥

युष्मद्भ्यां परस्य डे इत्येतस्य प्रथमाद्वितीय-
योञ्जामादेशः ।

त्वाहौ सौ । ७ । २ । ६४ ॥

अनयोर्मर्त्यन्तस्य त्वाहौ आदेशौ स्तः ॥

शेषे लोपः । ७ । २ । ६० ॥

एतयोद्विलोपः । त्वम् । अहम् ॥

युवावौ द्विवचने । ७ । २ । ६२ ॥

द्वयोरुक्ताव नयोर्मर्त्यन्तस्य युवावौ स्तो
विभक्तौ ॥

प्रथमायाञ्च द्विवचने भाषायाम् । ७ ।

भ्यसोऽभ्यस् । ७ । १ । ३० ॥

आथान्मरस्य । वृष्णभ्यस् । अक्षभ्यस् ।

एवावचनस्य । ७ । १ । ३२ ॥

आभ्यां ङ्क्षेरत् । तत् । मत् ॥

पञ्चम्या अत् । ७ । १ । ३१ ॥

आभ्याव्यङ्ग्या भ्यसोऽत्स्यात् । वृष्णत् । अक्षत् ॥

तद्रज्जमौ ङ्सि । ७ । २ । ८६ ॥

अनयोर्भापर्यन्तस्य ॥

युष्मद्स्त्रद्भ्यां ङ्क्षोऽश्र । ७ । १ । २७ ॥

तव । नम । वुवयोः । आवयो ॥

साम आकम् । ७ ॥ १ । ३३ ॥

आभ्यां साम आकम् । वृष्णाकम् । अक्षा-
कम् त्वि । मधि वुवयो । आवयोः वृष्णात्
अक्षात् ॥

युष्मद्स्त्रद्भ्योष्पष्ठीचतुर्थीद्वितीयाख्यो-

र्वीन्नावौ । ८ । १ । २० ॥

पदात्मरथोरपादादौ स्थितयो षष्प्रादिविशिष्ट-
चोर्वीन्नावौ इत्यादेशौ स्तः ॥

बहुवचनस्य वसूँसौ । ८ । १ । ११ ॥

उक्तविधयोरनयोष्पष्टादि वङ्गवचनान्तवोर्वक्ष-

सौस्तः ॥

तेमयावैकवचनस्य । ८ । १ । १२ ॥

उक्तविधयोरनयोष्पष्टोचतुर्थ्यैकवचनान्तवोस्तेमे

एतौ स्तः ॥

त्वामौ द्वितीयायाः । ८ । १ । १३ ॥

द्वितीयैकवचनान्तयोस्त्वामा इत्यादेशौ स्तः श्रीश-

खाऽवतु मापोह दत्तात् ते सेऽपि शर्त्तः ॥

स्वामी ते सेऽपि स हरिः पातु वामपि नौ

विभु ॥ सुखस्वानौ ददात्तीशः पतिर्वासपि नौ

हरि । सोऽव्याहो नशुशिवस्वो नो दद्यात् सेव्योऽत

वः स नः ॥

एकवाक्ये युष्मादस्मदादेशा वक्तव्याः ।

अन्वादेशे तु नित्यं स्यः । घाता ते अक्तोऽस्ति

तस्मै ते नम इत्येव । सुपात् । सुपाद् । सुपादौ ।

पादः पत् । ६ । ४ । १३० ॥

पाच्छब्दान्तं यदङ्गन्तदवचवस्य पाच्छब्दस्य

यदादेशः । सुपदःसुपदा । सुपाङ्गयाम् । अग्नि-

सत् । अग्निमयौ । अग्निमयस ।

अनिदितां हल उपधायाः कडिति ।

६ । ४ । २४ ॥

हलन्तानामनिदितामङ्गानामुपधाया नस्य लोपः
कितिङिति । बुभ । संयोगान्तस्य लोपः । नस्य
कुत्वेन ङः । प्राङ् प्राञ्चो । प्राञ्चः ।

अञ्चः । ६ । ४ । १३८ ॥

लुप्तनकारस्याञ्चतेर्भस्याकारस्य लोपः ।

चौ । ६ । ३ । १३८ ॥

लुप्ताकारनकाराञ्चतौ परे पूर्वस्थाणोदीर्घः
प्राचः प्राग्भ्याम् । प्रत्यङ् । प्रत्यञ्चौ । प्रतीचः ।
प्रत्यग्भ्याम् । उदङ् उदञ्चौ ।

उद् ईत् । ६ । ४ । १३९ ॥

उच्छ्रद्धात्परस्य लुप्तनकाराञ्चतेर्भस्य ईत् उदीचः ।
उद्गभ्याम् ॥

समत्समिः । ६ । ३ । ८३ ॥

अप्रत्ययान्तोऽञ्चतौ । सम्यङ् । सम्यञ्चौ । समीचः ।
सम्यग्भ्याम् ॥

सहस्र सधिः । ६ । ३ । ८५ ॥

तथा सध्द ॥

तिरसस्ति व्यंजोपे । ६ । ३ । ८४ ॥

अनुभाकारेऽञ्चतौ अपत्यवान्ते तिरसस्ति-
व्यादेशः । तिर्यग्ङ् ॥ तिर्यग्ङ्चो । तिरच्चः । तिर्य-
ग्न्यान् ।

नाञ्जेः पूजायात् । ६ । ४ । ३० ॥

पूजार्थस्याञ्चतेरुपधाया नस्य लोपो न । प्राङ् ।
प्राञ्चौ । नलोपाभावात्लोपो न प्राञ्चः । प्राङ्-
ध्यात् । प्राङ्ङ् । एवम्पूजार्थे प्रत्यङ्गादयः । क्रुङ् ।
क्रुञ्चौ । क्रुङ्ध्यात् । पयोसुक् । पयोसुग् ।
पयोसुचौ । पयोसुग्ध्यात् । उगित्वाद्भुस ॥

सान्तमहतस्य योगस्य । ६ । ४ । १० ॥

सान्तसंयोगस्य महत्तच्च योनिकारस्तस्योपधाया
दीर्घाऽसञ्चुद्धौ सर्वनामस्थाने । महान् । महान्तौ ।
सहान्तः । हे महन् । सहङ्ग्रात् ॥

आत्वसान्तस्य चाऽज्ञातोः । ६ । ४ । १४ ॥

अत्नन्त्योपधाया दोषोधातुभिन्नासन्तस्य चा
सखुद्धौ । धीमान् । धीमन्तौ । धीमन्तः । हे धीमन् ।
शसादौ सहवत् । भातेर्भवत् । डित्त्व सामर्थ्या-
दस्यापि टेलोपः । भवान् । भवन्तौ । शत्रन्तस्य
भवन् ॥

उभे अभ्यस्तम् । ६ । १ । ५ ॥

षाट्द्वित्वप्रकरणे ये हे विहिते उभे संसुद्धिते
अभ्यस्तसज्ञेस्तः ॥

नाऽभ्यस्ताच्छतुः । ७ । १ । ७८ ॥

अभ्यस्ताच्छतुर्बुम् न ददत् । ददतौ ।

जक्षित्यादयः षट् । ६ । १ । ६ ॥

षड्धातवोऽन्ये जक्षितिच्च सप्तम एते अभ्य-
ष्टसंज्ञाः स्युः । जक्षत् । जक्षतौ ॥ जक्षतः ॥ एवं
जाग्रत् । हरिद्रत् । शासत् । चकासत् । गुष् ।
गुषौ । गुपः । गुव्श्याम ।

त्यदादिषु दृशोऽनालोचने कञ्च । ३ । २

६० ॥

त्यदादिषूपपदेषु अज्ञानार्थदृशेः कञ् चात्
क्विन् ।

आ सर्व्वनाम्नः । ६ । ३ । ६१ ॥

हृग् हृश् वत्तुषु । ताहृक् । ताहृशौ । ताहृशः ।
ताहृग्भ्याम् । वञ्चेति षः । जश्त्वचत्वे । विट् विड् ।
विशौ विशः । विड्भ्याम् ॥

नशेर्वा । ट । २ । ६३ ॥

नशेः कवर्गोऽन्तादे शो वा पदान्ते । नक् ।
नट् । नशौ । नशः । नग्भ्याम् । नड्भ्याम् ।

सृशो ऽनुदके क्तिन् । ३ । २ । ५८ ॥

अनुदके सृष्युषपदे सृशेः क्तिन् । घृतसृक्
घृतसृशौ । घृतसृशः । घृष्टक् । दृष्टौ । दृष्ट-
भ्याम् । रत्नसुट् । रत्नसुषौ । रत्नसुड्भ्याम् ।
षट् । षड्भिः । षट्थ्यः । षसान् । षट्ठ । रत्नसु
प्रति षत्वस्यासिद्धत्वात्ससञ्जुषोरिति रत्नसु ॥

वीरुपधायादीर्घ इकाः । ट । ३ । ७६ ।

रेफवान्तयो रुपधाया इकोदीर्घः पदान्ते
पिपटीः पिपठिशौ । पिपठोर्भ्याम् ॥

नुम विसर्जनीय शर्व्ववायेऽपि । ट । ३ ।

। ५८ ॥

एतैः प्रत्येकं व्यवधानेऽपि दृग् कृभ्यान्परस्य
सस्य सूर्ध्वन्यादेशः । दृत्वेन पूर्वस्य पः । पिपठीप्पु
पिपठीःपु । चिकीः चिकीषौ । चिकीष्योम् ।
चिकीर्षु । विद्वान् । विद्वांसौ । हे विद्वन् ।

वसोऽस्यप्रसाणरम् । ६ । ४ । १३१ ॥

वस्वन्तस्य भस्य सस्यप्रसारणं स्यात् । विदुषः ।
वसुस्त्वस्विति दः विद्वद्ग्रास् ।

पुंसोऽसुङ् । ७ । १ । ८६ ॥

सर्वनामस्थाने । पुमान् । हे पुमन् पुमांसौ ।
पुंसुः । पुम्भ्याम् । पुंसु ऋदुशनेत्यनङ् ।
उशना । उशनसौ ।

अस्य सम्बुद्धौ वा नङ् नलोपश्च वा वाच्यः ।
हे उशनन्ः । हे उशनः । हे उशनसौ । उश-
नोभ्याम् । उशनसु । अनेहाः अनेह सौ हे
अनेहः । वेधाः । वेधसौ । हे वेधः । वेधोभ्याम् ।

अदस औसुलोपश्च । ७ । २ । १०७ ॥

अदसऔत्स्यात्सौ सुलोपश्च ॥ तदोरिति सः ।
असौ । त्यदाद्यत्वम् । पररूपत्वम् । वृद्धिः ।

अदसोऽसेर्दादु दोमः । ८ । २ । ८० ॥

अदसो ऽसान्तस्य दात्परस्य उदूतौ दस्य सच्च ।
 आन्तरतव्याद्प्रखस्य उः दीर्घस्य जः असूजस्यशी ।
 युष्वाः ॥

एतद्द्वहुर्द्विवचने । ८ । २ । ८१ ॥

अदसोदात्परस्यैत इदस्य सो वहर्योक्तौ ।
 असी पूर्वत्रासिद्धमिति विभक्तिकाव्ये प्राक् पचादुत्-
 मत्वे । असुम् । असू । असून् । सुत्वे कृते घिसंज्ञायां
 नाभावः ॥

न मुने । ८ । २ । ३ ॥

नाभावे कतेव्ये कृते च सुभावोनासिद्धः असुना ।
 अन्वभ्यां । असीभिः । असुष्मै । असीभ्यः । असुष्मात् ।
 असुष्म । असुयोः । असीषाम् । असुष्मिन् ।
 असीषु ॥

॥ इति हलन्ताः पुल्लिङ्गाः ॥

॥ हलन्ताः स्त्रीलिङ्गाः ॥

नहो धः । ८ । २ । ३४ ॥

भक्ति पदान्ते च ।

त्यदादिष्विति दृशेः द्विन, विधानादन्यत्रापि कुत्वम् ।
 हक् । दृग । दृशौ । दृग्भ्याम् । त्विट । त्विषौ
 त्विडभ्याम् । ससजुसोरिति रूत्वम् । सजुः ।
 सजुषौ । सजुर्भ्याम् । आशीः आशिषौ ।
 आशीर्भ्याम् । असौ । उत्वसत्वे । अस् । अमूः ।
 अमूषा । अमूभ्याम् । अमूभिः अमूष्यै । अमूभ्या ।
 अमूष्याः । अमूयोः । अमूषां अमूष्याम् । असुषु

॥ इति हलन्ताः स्त्रीलिङ्गा ॥

हलन्त नपुंसकलिङ्गाः ॥

स्वमोर्लुक् । दत्वम् । खडुत् खनडुही ।
 चतुर्नडुहोरित्याम् । खनडांश्चि । पूनखडुत् ।
 शेषस्यभ्युच्चत् । वाः वारी वारि । वारा वा-
 र्याम् । चत्वारि । किल् । के कानि इदम् । इमे
 इमानि ॥

अन्वादेशे नपुंसके एनहत्त्वव्यः । एनत् । एते ।
 एतानि । एनेन । एनयोः ब्रह्म । विभाषा ङिभ्योः
 अङ्गी । अहनी । अहानि ।

अहन । ट । र । ईट ॥

अहनित्यस्य रुः पदान्ते । अहोभ्यान् । दण्डि ।
 दण्डिनी । दण्डीनि । दण्डिभ्याम् । सुपथि । टिलोपः
 सुपथी । टिलोपः सुपथी सुपन्वानि । जर्क । जर्की ।
 जर्क्त्वि । नरजानां संयोगः । तत् । ते । तानि ।
 यत् । वे । यानि । एतत् । एते । एतानि । गवाक् ।
 गोची । गवांचि । पुनस्तद्वत् ॥ गोचा । गवाग्भ्याम् ।
 गकृत् । शकृती । शकृन्ति । ददत् ॥

वा लघुसकृत्स्य । ७ । १ । ७६ ॥

अव्यस्तात्मरस्य वा लुक् सर्वनामस्थाने ददन्ति ।
 ददति । तुदत् ।

आच्छीनद्योर्नुल । ७ । १ । ८० ॥

अवर्णान्तात्मरोचः शत्रुरवयव स्तदन्तस्य लुक्
 शीनद्योः । तुदन्ती । तुदती । तुदन्ति । भात् ।
 भान्ती । भाती । भान्ति । पचत् ।

अपश्यनोर्नित्यस्य । ७ । १ । ८१ ॥

अपश्यनोरात्परो यः शत्रुरवयवस्तदन्तस्यनुस-
 शीनद्योः । पचन्ती । पचन्ति । दीव्यत । दीव्यन्ती ।
 दिव्यन्ति । धनुः । अनुषी । सान्तेति दीर्घः ।

सुम् । विसर्जनीयति षः धनुंषि ॥ धनुषा धनुर्ध्याम् ।

एवं चक्षुर्हविरादयः । पयः । पयसी । पयांसि ।

पयसा पयोभ्याम् । सुपुम् । सुपुंसी ।

सुपूमांसि । अदः । विभक्तिकाव्यम् ॥ उत्तमत्वे ।

अम् । असुनि । शेषं पूर्वत् ॥

इति हलन्तनपुंसकलिङ्गाः ।

—००—

॥ अव्ययानि ॥

स्वरादिनिपातव्ययम् । १ । २ । ३ । ७ ॥

स्वर अन्तर प्रातर पूनर सन्तर उच्चैस नीचैस
 घनैस ऋधक् ऋते यूगपत् अऽरात् एवक् ह्यस
 स्वस दिवा रात्रौ सायम चिरस मनाका इषत् जीससः
 तूष्णीम् वहिस अवस् समया निक्षा स्वयम् वृथा
 नक्तम् नज हेतौ इद्धा अद्धा अद्धा सांभिवत् ब्राह्मण-
 वत् क्षत्रियवत् सना उपधा तिरस सनत् सनात्
 अन्तरा अन्तरेण ज्योक काल शम सहसा विना
 नाना स्वस्ति स्वधा अलम वषट औषट वौषट
 अन्यत अस्ति उपांशु क्षमा विहायसा दोषा षष्ठा

मिथ्या सुधा पुरा सिधो सिधस प्राथस सुद्धस
 प्रवद्धकल् प्रवाहिका आव्य हलम् अभोक्षणम् साकल्
 सार्द्धम् नमस हिरक धिक् अथ अस् आल् प्रताम्
 प्रशान् प्रतान् मा माङ् आहतिगणोचन ॥ च
 वा ह अह एव एवम् नूनमस् स्वत् युगपत्
 भूयम् कूयत सूयत् कुचित् नेत् चेत् चण्
 यत् कञ्चित् नह हन्त माकिम् माकील् नकिः
 आकीं माङ् नज यावत् तावत् त्वै न्वै द्वै रै
 औषट् वौषट् स्वाहा स्वधा वषट् औल् तुम
 तथा हि खलु किल अथ सुष्टु स्र आदह ।
 उपसर्गविभक्तिस्वर प्रतिरूपकाच्च । अवदत्तम् ।
 अहंशुः । अस्तिक्षीरा अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ
 ओ औ पशु शुक्लम् यथा । कथा च पाट प्याट
 अङ्ग है हे शोः अये च विष्णु एक पदे पत् आतः ।
 चादिरघ्याहतिगणः तसिलादयः प्राक पाशपः ।
 शसप्रभृतवः प्राक् सलासन्तेऽयः अम् आम् ।
 छत्वोर्याः । तसिवती । नानाजौ । एतदन्तमव्य-
 यल् । अत इत्यादि ॥

द्वान्तेजन्तः । १ । १ । ३८ ॥

द्वान्तेजन्त एजन्तश्च तदन्तमव्ययम् । द्वा-

रम् । स्वारम् ॥ जीवसे । पिवथै ।

क्वातोसुन् कसुनः । १ । १ । ४० ॥

एतदन्तमव्ययम् । क्तव उदेतो । विसृपः ॥

अव्ययीभावश्च । १ । १ । ४१ ॥

अधिहरि ॥

अव्ययादापसुयः । २ । ४ । ८२ ॥

अव्ययादापः सुपच लुक् । तत्र शालायात् ।
त्रिषु लिङ्गेषु सर्वा सुच विभक्तिषु । वचनेषु च
सर्वेषु यन्नव्येति तदव्ययम् । वष्टि आचुरिरक्तो-
पनवाप्योरुपसर्गयाः । आपञ्चैव हलन्तानां यथा वाचा
निशा दिशा अवगाहः । वगाहः । अपिधानम् ।
पिधानम् ॥

॥ इत्यव्ययानि ॥

॥ श्वाहयः ॥

लट् । लिट् । लुट् । लृट् । लेट् । लोट् ।
लङ् । लिङ् । लुङ् । लृङ् । एषु पञ्चमो लकारः
छन्दी मातृगोचरः ॥

लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः । ३ ।

४ । ईट् ॥

लकारास्यकर्मकेभ्यः कर्मणि कर्त्तरि च ।

स्युरकर्मकेभ्यो भावे कर्त्तरि च ॥

वर्त्तमाने लट् । ३ । २ । १२३ ॥

वर्त्तमानक्रियावृत्तेर्धातोर्लट् स्यात् । अटा वितौ ।

उच्चारणसामर्थ्यात्तस्य नेत्वस् । भू सत्तावास् । कर्त्तृ-
विवक्षायां भ ल इति स्थिते ।

तिप्तस क्षि सिप् थस् थ मिप् वक्ष

सस् । ताताज्झ यासाथान् ध्वाभिद्वहिस-

हिड् । ३ । ४ । ७ ॥

एतेऽष्टादश लादेशा स्युः ॥

लः परस्मैपदम् । १ । ४ । ९९ ॥

लादेशाः परस्मैपद संज्ञाः स्युः ॥

तडानावात्मनेपदम् । १ । ४ । १०० ॥

तड् प्रत्याहारश्यानच् कानचौ चैतत् संज्ञाः

स्युः पूर्वसंज्ञाऽपवादः ॥

अनुदात्तङित आत्मनेपदम् । १ । ३ । १२ ॥

अनुदान्तेतीङितश्च धातोरात्मनेपदं स्यात्
कर्त्तृगासिनि क्रियाफले ।

श्लेषात्कर्त्तरि परस्मैपदम् । १ । ३ । ७८ ॥

आत्मनेपदनिमित्तहीनाद्घातोः कर्त्तरि परस्मैपदं
स्यात् ।

स्वरितञितः कर्त्तृभिर्प्राये क्रियाफले । १ ।

३ । ७९ ॥

तिङ्स्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यलोत्तमाः ।

१ । ४ । १०१ ॥

तिङ् उभयोः पदयो स्त्रयस्त्रिणाः क्रमाद्देतत्
संज्ञाः स्युः ॥

तान्येकवचन द्विवचन बहुवचनान्येकारः ।

१ । ४ । १०२ ॥

लुब्धप्रथमादिसंज्ञानि तिङ्स्त्रीणि त्रीणि प्रत्येका-
सेकवचनादि संज्ञानि स्युः ॥

युष्मद्युपपदे स्वभाधिकारणे स्थानिन्यपि

सध्यन्तः । १ । ४ । १०५ ॥

तिङ् वाच्यकारक वाचिनि युष्मद्यप्रयुज्यमाने

प्रथुज्यमाने च अध्यसः ॥

अखद्युत्तलः । १ । ४ । १०७ ॥

तथा भूते खद्युत्तमः ॥

शेषे प्रथमः । १ । ४ । १०८ ॥

भूति इति जाते ॥

तिङ् सित्सार्वधातुकम् । ३ । ४ । ११३ ॥

तिङ् शितश्च धात्वधिकारोक्त एतत् संज्ञा सुप्रः ।

कार्त्तरि शप् । ३ । १ । ६८ ॥

कर्त्तर्ये सार्वधातुके परे धातोः शप् ॥

सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः । ७ । ३ । ८३ ॥

अनवोः परवो रिगन्ताङ्गस्य गुणः । अवादे

शः । भवति । भवतः ॥

क्लो ऽन्तः । ७ । १ । ३ ॥

प्रत्ययावयवस्य ञ्स्यान्तादेशः । अतो गुण ।

भवन्ति । भवसि । भवयः । भवय ॥

अतोहीर्षीयञि । ७ । ३ । १०९ ॥

अतोऽङ्गस्यहीर्षो दजादौ सार्वधा

अवावः । अवासः । स अवति । तौ अवतः । ते
अवन्ति । त्वं अवसि । युवांभवयः । युयं अवय ।
अहं भवामि । आवां भवावः । वयं भवालः ।

प र् च्चे लिट् । ३ । २ । ११५॥

भूतानद्यतनपरीचार्यवृत्तेर्धातोर्लिट् । स्यात्
लस्य तिवाद्यः ।

परस्यैपदानां शालतुसुस्थलघुस्रणत्वसाः ।

३ । ४ । ८३ ॥

लिटस्तिवादीनां शलादयः स्युः । भू अ इति
स्थिते ।

भ्रुवोवुग् लुङ्लिटोः । ६ । ४ । ८८ ॥

अचि ।

लिटि धातो रनभ्यासस्य । ६ । १ । ८ ॥

लिटिपरे अनभ्यासधात्ववयवस्यैका चो प्रथम
स्य द्वे स्त आदि भूताद चः परस्य तु द्वितीयस्य ।
भ्रूव् भ्रूव् अ इति स्थिते ॥

पूर्वोऽभ्यासः । ६ । १ । ४ ॥

अत्रये द्वे तयोः ॥

हलादिश्लेषः । ७ । ४ । ६० ॥

अभ्याससरादिर्हल् शिष्यते अन्ये हलो लुप्यन्ते ॥

ह्रस्वः । ७ । ४ । ५६ ॥

अभ्यासस्याच्चः ।

अवतेरः । ७ । ४ । ७३ ॥

अवतेरभ्यासस्योकारस्य अः स्वाह्निटि ॥

अभ्यासे चर्च्च । ८ । ४ । ५६ ॥

अभ्यासे भालांचरः स्यर्जमच्च भालां जश्चः

श्रयां श्रर इति विवेकः । वभूव । वभूवतुः । वभुवुः ॥

लिट् च । ३ । ४ । ११४ ॥

लिङादेशस्तिङार्द्धधातुक संज्ञः ॥

आर्द्धधातुकस्येद्वलादेः ॥ ७ । २ । ३५ ॥

वभूविथ । वभूवधुः । वभूव । वभूव । वभूविव

वभूविस ।

अनद्यतन लुट् । ३ । ३ । १५ ॥

सविष्यत्यनद्यतनेऽर्थे धातोलुट् ।

स्यतासी लृ लुटोः ॥ ३ । १ । ३३ ॥

धातोरेतौ स्त्री लृटुटोः परतः । श्वाद्यपवादः ।
लृ इति लृड् लृटोग्रहणम् ।

आर्द्ध धातुकं शेषः । ३ । ४ । ११४ ॥

तिङ् शिङ्गोऽन्यीधातोरिति विहित प्रत्यय
एतत् संज्ञाःस्युः । इट् ॥

लुटः प्रथमस्य डारौरसः । ३ । ४ । ८५ ॥

डित्वसामर्थ्याद्भस्यापि टेलीपः । अविता ।

तासस्तोलापः । ७ । ४ । ५० ॥

सादौ प्रत्यये ॥

रि च । ७ । ४ । ५१ ॥

रादौ प्रत्यये तथा । अवितारौ । अवितारः
अवितासि । अवितास्यः । अवितास्य । अवितासि ।
अवितास्रः । अवितास्राः ।

लृट् शेषे च । ३ । ३ । १३ ॥

अविध्यर्थाद्घातोर्लृट् क्रियार्थायां क्रियायां
लृत्या असत्यां वा । स्युः । इट् । अविध्यति ।
अविध्यतः । अव्यन्ति । अविध्यसि । अविध्ययः ।
अविध्ययं । अविध्यामि । अविध्यावः । अविध्यामः ॥

लोट् च । ३ । ३ । १३२ ॥

विध्याद्यर्थेषु धातोर्लोट् ।

आशिषि लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १७३ ॥

एषः । ३ । ४ । ८६ ॥

लोट इकारस्य उः । भवतु ।

तुह्योस्तातडाशिष्यन्यतरस्याम् । ७ । १ ।

३५ ॥

आशिषितुह्योस्तातङ् वा । परत्वात्सर्वादेशः ।

भवतात् ॥

लोटो लङ्वत् । ३ । ४ । ८५ ॥

लोटस्तामादवस्यलोपः ।

तस्यस्यशिषान्तान्तन्तासः । ३ । ४ । १०५ ॥

ङितचतुर्णान्तामादयः । भवतान् । भवन्तु ।

सेर्हापिञ्च । ३ । ४ । ८७ ॥

लोटः सेर्हिः सोऽपिञ्च ।

अतो हेः । ६ । ४ । १०५ ॥

लुक । भव ॥ भवतात् । भवतस् । भवत् ।

सेर्निः ॥ ३ । ४ । ८८ ॥

लोटः ।

आडुत्तमस्यपिञ्च । ८ । ४ । ६२ ।

लोडुत्तमस्याट पिञ्च । द्विन्योरुत्तन्न इत्तो-
च्चारणसामर्थ्यात् । भवानि ॥

ते प्राग् धातोः । १ । ४ । ८० ॥

ते गत्युपसर्गसंज्ञका धातोः प्रागेव प्रयोक्तव्य ।

आनि लोट् । ८ । ४ । १६ ॥

उपसर्गस्यान्विमिच्छात्परस्य लोडादेशस्यानीति
नस्य शास्त्रस्यात् । प्रभवाणि ॥

दुरः षत्वणत्वयोरूपसर्गत्व प्रतिषेधो वक्तव्यः ।
दुस्थितिः । दुर्भवानि ।

अन्तश्च ऋस्याङ् क्विविधिगत्वेषूपसर्गत्वं वाच्यम् ।
अन्तर्भवानि ।

नित्यं डितः । ३ । ४ । ९९ ॥

सकारान्तस्य डिदुत्तमस्य । नित्यं लोपः ।

अलोऽन्तस्येति सलोपः । भवाव । भवास ।

अनद्यतने लड् । ३ । २ । १११

अनद्यतनभूतार्थवृत्ते र्धातोर्लड् ॥

लड् लृड् लडः लृडुदात्तः । ६ । ४ । ७१ ॥

एष्वङ्गस्याट ।

इतञ्च । ३ । ४ । १०० ।

ङितोलस्य परस्मैपदमिकारान्तं यत्तस्य लोपः ।
अभवत् । अभवताम् । अभवन् । अभवः । अभवत्सु ।
अभवत । अभवस् ॥ अभवाव । अभवास ॥

विधिनिसन्त्रणासन्त्रणाधीष्टसंप्रस्रपा-

र्धनेषु लिङ् । ३ । ३ । १६१ ॥

एष्वर्धेषु धातोर्लिङ् ।

वासुट् परस्मैपदेषूदात्तोङिञ्च । ३ । ४ ।

१०३ ॥

लिङः परस्मैपदानां वासुडागमोङिञ्च ।

लिङ्सल्लोपोऽनन्तप्रस्य । ७ । २ । ७८ ॥

सार्वधातुकलिङो ऽनन्त्यस्य सस्य लोपः ॥

इतिमात्रे ।

अतो येयः । ७ । २ । ८० ॥

अतः परस्य सार्वधातुजावयवस्य वास इत्यस्य

इच् । गुणः ॥

लोपोव्योर्वलि । ६ । १ । ६६ ॥

भवेत् । भवेताम् ॥

ओ ज्जिष् । ३ । ४ । १०८ ॥

लिङः । अवेयुः । भवेः । अवेतम् । अवेत ।
अवेयस् । अवेव । अवेव ।

लिङाशिषि । ३ । ४ । ११६ ॥

आशिषि लिङस्त्रिडाह्वधातुक संज्ञः स्यात्
किदाशिषि ॥ ३ । ४ । १०४ ॥

आशिषि लिङो वासुट् कित् । स्तोसंयोगाद्यो-
रिति सलोपः ॥

कडिति च । १ । १ । ५ ॥

गित्किन् डिन्निमित्ते इण्त्वक्षणे गुणवृद्धो न
स्तः । अयात् । अयास्ताम् । अयासुः । अयाः ।
अयास्ताम् । अयास्त । अयासम् । अयास्व ।
अयास्त ॥

लुङ् । ३ । २ । ११० ॥

सूतार्ये धाह्वङ् स्यात् ।

आडिलुङ् । ३ । ३ । १७५ ॥

सर्वलकारापवादः ॥

स्तोतरे लुङ् च । ३ । ३ । १७३ ॥

स्तोतरे लुङ् स्यात् चाह्वङ् ॥

चलिलुडि । ३ । १ । ४३ ॥

शवाद्यपयादः ।

च्लेस्त्रिच । ३ । १ । ४४ ॥

इचावितौ ।

गातिस्त्राघुपाभूभ्यस्त्रिजः परस्मैपदेणु ।

२ । ४ । ७७ ॥

लुक् । गापाविहेणादेशपिवती गृह्येते ।

भूसुवोस्त्रिडि । ७ । ३ । ८८ ॥

भूस एतद्योच्चारवधातुकेतिडि गुराणो न । अश्वत् ।

अभूतात् । अभूवन् । अश्वः । अभूतम् । अश्वत् ।

अश्ववत् । अश्वव । अश्वम् ।

नलाड्रोगे । ६ । ४ । ७४ ॥

अटाटौ न स्तः । साभवान्नात् । सास्यभवत् ।

सास्यभत् ।

लिङ् निमित्तेल्लङ्क्रियातिप्रतौ । ३ । ३ ।

१३९ ॥

हेतुहेतुसङ्गावादिङ् निमित्तन्तत्र भविष्यत्यर्थे

ल्लङ् क्रियाया अनिष्पत्तौगव्यायाम् । अभविष्यत् ।

अभविष्यताम् । अभविष्यन् । अभविष्यः । अभविष्य-

तम् । अभविष्यत् । अभविष्यम् । अभविष्याव ।

अभविष्यात् । सुष्टिञ्चैदभविष्यत् । तदा सुभिक्ष-
लभविष्यत् । इत्यादिज्ञेयम् । अत सातत्यगमने । २ ।
अतति ॥

अत आदेः । ७ । ४ । ७० ॥

अथासस्यादेरतोदीर्घः स्यात् । आतं ।
आततुः । आतुः । आतिथ । आतयुः । आत ।
आतिव । आतिस । अतित । अतिष्यति ।
अततु ।

आङ्जादीनाम् । ६ । ४ । ७१ ॥

अजादेरङ्गस्याट् लुङ् लङ् लृङ् । आतत् ।
अतेत् । अत्यात् । अत्याखाम् । लुङि सिचि इडा-
गमे हते ।

अस्त्रिसिचो ऽष्टक्ते । ७ । ३ । ६६ ॥

विद्यमानात् सिचोऽस्तेच परस्याष्टक्तस्य हल
इडा ।

इट् ईटि । ८ । १ । १८ ॥

इटः परस्य सस्य लोपः आतिष्टाम् । स्यादीटि ।
सिञ्जलोपएकादेशे सिद्धो वाच्यः । आतीत् ।

सिजभ्यस्तद्विद्भिभ्यश्च । ३ । ४ । १०६ ॥

सिचो ऽभ्यस्ताद्विदेच परस्य ङित्सखन्धिनो
 च्येज्जुत् । आतिपुः । आतीः । आतिष्ठत् । आतिष्ठ ।
 आतिपम् । आतिष्ट । आतिष्त् । आतिष्ठत् ।
 पिधुगत्यात् ॥ ३ ॥

ह्रस्व लघु । १ । ४ । १० ॥

संयोगे गुरु । १ । ४ । ११ ॥

संयोगे परे ऋखङ्गः ।

दीर्घञ्च । ७ । ४ । ७१ ॥

गुरुः स्यात् ।

पुगन्तलघुप्रथस्य च । ७ । ४ । ७१ ॥

पुगन्तस्यलघुप्रथस्य चाङ्गस्येको गुणः सार्वधातु-
 कार्धं धातुकयोः धात्वादेरिति सः । सेधति । पत्वम् ।
 सिषेध ॥

असंयोगाल्लिट् कित् । १ । २ । ५ ॥

असंयोगात्परोऽपिलिट् कित् स्यात् । सिपि-
 धतुः । सिपिधुः । सिषेधिय । सिपिधयुः । सिपिध ।
 सिषेध । सिपिधिव । सिपिधिल् । सेधिता । सेधि-

घति । सेधत् । असेधत् । सेवेत् । सिध्यात् ।
 असेधीत् । असेधित् । एवं चितीसंज्ञाने । शुच-
 शोके । ५ । गदव्यक्तावास्वाच्च । ६ । गदति ।

नेर्गदन्द्पतपद्घु लास्यति हन्तियाति
 वातिद्वाति प्साति वपति वहति शास्यति
 चिनोति देग्धिषु च । ८ । ४ । १७ ॥

उपसर्गस्यान्निन्तितात् परस्य नेर्याः गदादिषु
 परेषु । प्रणिगदति ।

कुहो अः । ७ । ४ । ३२ ॥

अन्नाप्रासकवर्गहकारयोश्चवर्गादेशः ।

अत उपधायाः । ७ । २ । ११ ३ ॥

वृद्धिः स्यात् जिति णिति च प्रत्यये । जगाद् ।
 जगदत् । जगदुः । जगदिथ । जगदधुः । जगद् ।

खलुत्तमो वा । ७ । १ । ६१ ॥

णित् स्यात् । जगाद् । जगद् । जगद्वि । जग-
 दिम । गदिता । गदिष्यति । गदत् । अगदत् ।
 गदेत् । गद्यात् ।

अतोहलादेश्वर्षोः । ७ । २ । ७ ॥

हलादेश्वर्षोर्द्ध्विर्वाङ्गदौ परस्मैपदे सिचि । अग-

दीत् । अगदीत् । अगद्विष्यत् । गद अव्यक्तेष्वच् ।

गो नः । ई । १ । ईप् ॥

धात्वादेशस्य नः । गोपदेशास्व नर्घाटिनाम्ना-
घ्ननंङ्कावृत्तः ।

उपसर्गाद्दसमासेऽपि गोपदेशस्य । ८ ।

४ । १४ ॥

उपसर्गस्थान्नितात्परस्य नोपदेशस्य धातोर्नस्य
णः । प्रणदति । प्रचिनदति । नदति । ननाद ॥

अतएकहल मध्येऽनादेशादेर्लिटि । ई ।

४ । १२० ॥

लिखिनभित्तादेशादिकं न भवति यदङ्गन्तद्व-
चवस्था संयुक्त हल्मध्यस्थस्यात् एत्वमभ्यास लोपश्च
किति लिटि ॥

थलि च सेटि । ई । ४ । १२१ ।

प्रागुक्तं स्यात् । नेद्वि । नेदथु । नेद । ननाद ।
ननद । नेद्वि । नेद्वि । नदिता । नद्विष्यति ।
नेदतु । अनदत् । नदेत् । नद्यात् । अनादीत् ।
अनदीत् । अनद्विष्यत् । टुनदिशब्दौ ॥ ८ ॥

हमयान्तस्य क्षणादेश्यन्तस्य खयतेरेदितच्च वृद्धि
नेडादौ सिचि । अज्जटीत् । अज्जटिष्यत् । गुप्
रक्षणे । १२ ।

गुप् धूप्रिर्विच्छिप्रणिपनिभ्य आद्यः । ३।१।

५८ ॥

स्वार्थे ।

सनाद्यन्ताधातवः । ३ । १ । ३३ ॥

सनाद्यः कसेर्गिङन्ताः प्रत्यया अन्ते येषान्ते
धातुसंज्ञकाः । धातुत्वाङ्गडाद्यः । गोपायति ।

आद्याद्य आर्द्धे धातुके वा । ३।१।३१ ॥

आर्द्धेधातुकविवक्षाया नाद्याद्यो वा स्युः ।
कास्यनेकाच आसं वक्तव्यः ।

लिटि । आस् कासोरात् विधानान्नस्य नेत्वम् ।

अतो लोपः । ६ । ४ । ४८ ॥

आर्द्धेधातुकोपदेशे चद्दन्तन्तस्यातो लोप आर्द्धे-
धातुके ॥

आमः । २ । ४ । ८१ ॥

आमः परस्य लुक् ।

धान्तेषु । कृष् च्चुष् वुध्य वध य्ष् रुष् राष्
व्यष् शुष् साष् सिथ्य एकादश । नान्तेषु । मन्व-
हनौ हौ । पान्तेषु । आप क्षप् क्षिप् तप् तिप्
त्प्यदृष्य लिप् लुप् वप् शप् स्नप् स्तृप् स्त्रयो-
दश । भान्तेषु । यभ रभ लभस्त्रयः । सान्तेषु ।
गभ नभ यक्ष रभश्चत्वारः । शान्तेषु । कुश् दंश
दिश् दृश् ष्शश् रिश् रुश् लिश् विश् स्पृशोदश ।
षान्तेषु । क्षप् त्विष् तुष द्विष् दुष् पुष्य पिप
विष् शिष् शुष् क्षिप् एकादश । सान्तेषु । षस्
वसती हौ । हान्तेषु । दह दिह दुह नह मिह
रुह लिह वहोष्टौ । अनुदात्ता हलन्तेषु धातवस्व
धिकंशतम् । गोपायाञ्चकार्थं । गोपायाञ्चकथुः । गोपा-
याञ्चक । गोपायाञ्चकार । ग पायाञ्चकव । गोपा-
याञ्चकस । भोपायाञ्चकव । गोपायामास । जुगोप ।
जुगुपतु । जुगुपुः ।

स्वरतिसूतिसूयतिधूञ्जुदितो वा । ७ । २

४४ ॥

स्वरत्यादेरुदितश्च परस्य वलादेराङ्घ्रिधातुक
खेडास्यात् । जुगोपिय ॥ जुगोप्य । गोपायिता

उपदेशेऽकारवान् यस्तासौ नित्यानिट् ततः
परस्यथल् इण् न स्यात् ॥

ऋतोभारद्वाजस्य । ७ । १ । ६३ ॥

तासौनित्यानिट् ऋदन्तादेवयलोनेङ् भार-
द्वाजस्य मते । तेन अन्यस्य स्यादेव । अथमत्र
संग्रहः । अजन्तोऽकारवान्वायस्तास्य निट् थलि
वेङ्गयम् । ऋदन्त इहक् नित्यानिट् क्राद्यन्यो लिटि
सेङ्ग वेत् । चिच्चयिथ । चिच्चेथ । चिच्चियथुः ।
चिच्चिय । चिच्चाय । चिच्चय । चिच्चियिव । चिच्चि-
यिम् । च्चेता । च्चेथति । च्चयतु । अच्चयत् । च्चयेत् ॥

अजन्ताङ्गस्य दीर्घो यादौ प्रत्यये नतु क्तत्सार्व-
धातुकयोः । ७ । ४ । २५ ॥

अजन्ताङ्गस्य दीर्घो यादौ प्रत्यये नतु क्तत्सार्व-
धातुकयोः । जीयात् ॥

सिचि वृद्धिः परस्मैपदेषु । ७ । २ । १ ॥

इगन्ताङ्गस्य वृद्धिः स्यात् परस्मैपदे सिचि अच्चे-
पीत् । अच्चेप्यत् । तप सन्तापे ॥ १४ ॥ तपति ।
तताप । तपतुः । तपुः । तपिथ । ततप्य । तप्ता ।
तपस्यति । तपतु । अत्तपत् । तपेत् । तप्यात् ।
अताप्सीत् । अताप्ताम् । अत्पस्यत् । ऋसु यादवि-
क्षेपे ॥ १५ ॥

वा आशम्बाश्भ्रमुक्कमुत्तसितु टिलषः ।

३ । १ । ७० ॥

एथ्यः घ्यञ्जा कर्त्तव्ये सार्वधातुके परे । पक्षे
शप् ॥

क्रामः परस्मैपदेषु । ७ । ३ । ७३ ॥

क्रामो दीघः परस्मैपदे शिति । क्राम्यति ।
क्रामति । चक्राम । क्रामिता । क्रामिष्यति । क्राम्यतु ।
क्रामतु । अक्राम्यत् । अक्रामत् । क्राम्येत् । क्रामेत् ।
क्राम्यात् । अक्रामीत् । अक्रामिष्यत् । पापाने ॥

प्राज्ञाध्माख्यान्सादाख्यदृष्यत्तिशदसदा
मिष्वजिभ्रधनतिष्ठमनवर्षपश्यर्द्धधीरी य
सीदाः । ७ । ३ । ७८ ॥

पादीनामिवाद्यस्यु रित्संज्ञकधादौ प्रत्यये ।
पिवादेशोऽदन्तलेन न गुणः । पिवति ।

आत औखलः । ७ । १ । ३४ ॥

पणौ ।

आतो लोप इटि च । ६ । ४ । ६४ ॥

अजाद्योराद्धं धातुक्त्वोः कङ्दिटोः परवो
रातो लोपः । पप्रतुः । पपुः । पपिथ । पपाथ ।

पपथुः । पप । पपौ । पपिव । पपिम । पाता ।
पास्यति । पिवतु । अपिवत् । पिवेत् ॥

एर्लिङि । ६ । ४ । ६७ ॥

धुसंज्ञकानां मास्यादीनाञ्च एत्वं स्याद्दार्ढघातुके
किति लिङि । पेयात् । गतिस्थेति सिचोलुक् ।
अपात् । अपाताम् ॥

आतः । ३ । ४ । ११० ॥

सिज्लुकि आदन्तादेव भेजुस् ।

उस्य पदान्तात् । ६ । १ । ८६ ॥

अपदान्तादकाराद्दुसिपररूपमेकादेशः अपुः ।
अपास्यत् । ग्लैहर्षक्षये ॥ १७ ॥ ग्लायति ॥

आदे चउपदेशेऽशिति । ६ । १ । ४५ ॥

उपदेशे एजन्तस्य घातो रात्वन्नतु शिति । जग्लौ ।
ग्लाता । ग्लास्यति । ग्लायतु । अग्लायत् । ग्लायेत् ॥

वान्यस्य संयोगादेः । ६ । ४ । ६८ ॥

धुमास्यादेरन्यस्य संयोगादेर्घातोरात् एत्वं वार्द्ध-
घातुके किति लिङि । ग्लेयात् । ग्लायत् ॥

यस्मिन्मनमातांसक् च । ७ । २ । ७३ ॥

एषां सकस्यादेभ्यः सिच इट्स्यात्परस्मैपदेषु

एषाञ्चः शिति । गच्छति । जगाम ॥

गमहनजनखनधसांलोपः कडित्यनडि ।

ई । ४ । ६८ ।

एषानुपधायालोपोऽजादौ कडिति नत्वडि ।

जगमतुः । जग्सुः । जगमिष । जगन्म्य । जग्-
म्युः । जग्म । जगाम । जगम । जग्मिव । जग्-
मिस ॥ गन्ता ।

गमेरिट् परस्मैपदेषु । ७ । २ । ५८ ॥

गमेस्सादेराद्धातुकस्येत् परस्मैपदेषु । गमि-
ष्यति । गच्छतु । अगच्छत । गच्छेत् । गस्यात् ।

पुषादि द्युताद्यलृदितः परस्मैपदेषु । ३ ।

१ । ५५ ॥

अन्विकरण पुषादेर्द्युतादेर्लृदितञ्च परस्य च्ले-
रङ् परस्मैपदेषु । अगमत् । अगमिष्यत् ।

इति परस्मैपदप्रक्रिया ॥

॥ एधवृद्ध । १ ॥

टित आत्मनेपदानाण्डरे । ३ । ४ । ७६ ॥

टितो लस्यात्मनेपदानाण्डरेत्वम् । एधते ।

आतो डितः । ७ । २ । ८१ ॥

तः परस्य ङितामाकारस्य इव स्यात् । एधेते ।
एधन्ते ।

धासससे । ३ । ४ । ८० ॥

टितोलस्य धासससे स्यात् । एधसे । एधेये ।
एधधे । अतो गुणे । एधे । एधावहे । एधावहे ।
इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः । ३ । १ । ३६ ॥

इजादिर्जीधातुर्गुरुनाट्छत्यन्यसत चासस्या-
च्छितिः ॥

आङ्प्रत्ययवत्कृजोऽनुप्रयोगस्य । १ । ३ । ६३ ॥
आङ्प्रत्ययो यस्मादित्यतङ्गुणसम्बिज्ञानो बद्ध-
व्रीहिः ।

आङ्प्रकृत्या तुल्यननु प्रयुज्यमानात् तज्जोऽप्यात्मने-
पदम् ॥

लिटस्तु भ्रयोरेणि रे च । ३ । ४ । ८१ ॥

लिडादेशयोस्तभयोरेण इरेवौ स्तः । एधाञ्चके ।
एधाञ्चकाते । एधाञ्चकिरे । एधाञ्चकषे । एधाञ्च-
काथे ॥

इणः षीध्वं लुङ् लिटान्धोऽङ्गात् । ८ । ३ ।

द्वगन्ताद्ङात्परेषां षीध्वं लङ् लिटान्वस्य ङः ।
 एधाञ्चकृद्धे । एधान्चक्रे । एधाञ्चकवहे । एधाञ्च-
 कसहे । एधास्वसूव । एधासास । एधिता । एधि-
 तारौ । एधितारः । एधितासे । एधितासाथे ।

धि च । ८ । २ । २५ ॥

धादौ प्रत्यये सस्य लोपः । एधिताध्वे ॥

ह इति । ७ । ४ । ५२ ॥

तासस्योस् सस्य हः स्यात् एति परे । एधिताहे ।
 एधितास्वहे । एधितास्वहे । एधिष्यते । एधिष्येते ।
 एधिष्यन्ते । एधिष्यसे । एधिष्यथे । एधिष्यध्वे ।
 एधिष्ये । एधिष्यावहे । एधिष्यासहे ॥

आसतः । ३ । ४ । ६० ॥

लोट एत आन् । एधताम् । एधेताम् ॥ एध-
 न्ताम् ॥

सवाभ्रां वामौ । ३ । ४ । ६१ ॥

सवाभ्याम्परस्य लोडितः क्रमाद्दामौ स्तः । एधस्व ।
 एधेथास् । एधध्वम् ।

एत ऐ । ३ । ४ । ६३ ॥

लोडितमस्य । एधै । एधावहे । एधासहे ।

आटञ्च । ऐधत । ऐधेताम् । ऐधन्त । ऐधथाः ।
ऐधेथाम् । ऐधध्वम् । ऐधे । ऐधावहि । ऐधामहि ।

लिङ्स्सोयुट् । ३ । ४ । १०२ ॥

सलोपः ऐधेत । ऐधेयाताम् ।

भास्य रन् । ३ । ४ । १०६ ॥

लिङ् । ऐधेरन् । ऐधेथाः । ऐधेयाथाम् । ऐधध्वम् ।

इटोऽत् । ३ । ४ । १०६ ॥

लिङादेशस्य । ऐधे । ऐधेवहि । ऐधेमहि ।

सुट्तिथोः । ३ । ४ । १०७ ॥

लिङ्स्तथोस्सुट् । वलोपः । आर्द्धधातुकत्वात्

सलोपोन । ऐधिषीष्ठ । ऐधिषीयास्ताम् । ऐधि-

षीरन् । ऐधिषीष्ठाः । ऐधिषीयास्याम् । ऐधिषीध्वम् ।

ऐधिषीय । ऐधिषीवहि । ऐधिषीमहि । ऐधिष्ट ।

ऐधिषाताम् ।

आत्मनेपदेषुनतः । ७ । १ । ५ ॥

अनकारात्मगस्यात्मनेपदेषु भास्यात् स्यात् ।

ऐधिषत । ऐधिष्ठाः । ऐधिषाथाम् । ऐधिढ्वम् ।

ऐधिषि । ऐधिष्वहि । ऐधिष्महि । ऐधिष्यत ।

ऐधिष्येताम् । ऐधिष्यन्त । ऐधिष्यथाः । ऐधि-

प्रेथाम् । ऐधिष्यध्वम् । ऐधिष्ये । ऐधिष्यामहि ।
ऐधिष्यावहि । कसुकान्तौ ॥ २ ॥

कलेशिङ् । ३ । १ । ३० ॥

स्वार्थ । जित्वा । तङ् । कामयते ॥

अयात्मन्तात्कामयेत् न्विष्वात् । ३ । ४ । ५५ ॥

एषु शेरय् । कामयाञ्चके । आयादय इति
शिङ् वा । चकसे । चकमाते । चकसिरे । चक
मिषे । चकमाये । चकसिद्वे । चकसे । चकसिबहे ।
चकसिमहे । कामयिता । कामयिताचे । कामिता ।
कामयिष्यते । कामिव्यते । कामयताम् । अयात्म-
यत । कामयेत् । कामयिषीष्ट । कामिषीष्ट ॥

शिञ्शिङ् श्रभ्यः कर्त्तरि चङ् । ३ । १ । ४८ ॥

खन्तात् अयादिभ्यश्च च्त्नेश्चङ् कर्त्तर्ये लुङि ।
कामि अत इति स्थिते ।

शेरनिटि । ६ । ४ । ५१ ॥

अनिडादावाह्वं धातुके शेरैर्निः ॥

शौ चडुप्रपवाया ह्रस्वः । ७ । ४ । १ ॥

चङ् परे शौ चदङ्गन्तस्योपधाया ह्रस्वः ।

चङि । ६ । १ । ११ ॥

अनभ्यासधात्ववयवस्यैकाच । प्रथमस्य द्वे लोऽ-
जादेहितोयस्य ।

सन्वञ्जघुनि चङ्परेऽनग्लोपे । ७ । ४ । ६३ ॥

चङ्परे शौ यदङ्गन्तस्य योऽभ्यासो लघुपरंस्तस्य
सनोवकार्यं स्यात्सावगोपेऽसति ।

सन्यतः । ७ । ४ । ७६ ॥

अभ्यासस्यात इत् सनि ।

दीर्घो लघोः । ७ । ४ । ६४ ॥

लघोरभ्यासस्य दीर्घः सन्वञ्जाव विषये ।

अचीकमत । णिङ् भावपक्षे ॥

कलेश्चलोच्चङ्गाच्यः । अचकमत । अकास-
विष्यत् । अकमविष्यत् । अय गतौ । ३ । अयते ।

उपसर्गस्यायती । ८ । २ । १६ ॥

अयतावुपसर्गस्य रेफस्य लत्वम् । प्लायते ।
प्लायते ।

दयायासञ्च । ३ । १ । ३७ ॥

एभ्य आम् लिटि । अयाञ्चके । अयिता ।
अयिषते । अयताम् । आयत । अयेत् । अयिषीष्ट ॥

विभाषेष्टः । ८ । ३ । ७६ ॥

तडानवोरभावे । वर्त्स्यति । वर्त्तिष्यते । वर्त्तताम् ।
अवर्त्तत । वर्त्तत । वर्त्तिषीष्ट । अवर्त्तिष्ट । अवर्त्-
स्यत् । अवर्त्तिष्यत । दद दाने । २० । ददते ।

न शरुद्धर्वादिगुणानाम् । ३।४। १२६ ॥

शसेर्देर्वकारादीनाङ्गुणशब्देन विहितो चोऽकार-
स्तस्य एत्वाश्वासलोपौ न । दददे । दददाते ।
दददिरि । ददिता । ददिष्यते । ददताम् । अद-
दत् । ददेत् । ददिषीष्ट । अददिष्ट । अददिष्यत ।
तपूष लज्जावाम् । २१ । तपते ।

तृप्पन्नभजलपञ्च । ६ । ४ । १२२ ॥

एपाक्षत एत्वाश्वासलोपश्च किति िटि सेटि
यलि च । लोपे । तपिता । तप्ता । तपिष्यते ।
तपस्यते । तपताम् । अत्रपत् । तपेत । तपिषीष्ट ।
तप्सीष्ट । अत्रपिष्ट । अत्रप्त । अत्रपिष्यत् ॥
अत्रप्स्यत् ॥

॥ इत्याल्लनेमद्प्रक्रिया ॥

त्रिञ् सेवावाम् ॥१॥ अचति । अचते । शिञ्चाव ।
शिञ्चिचे । अचिता । अचिष्यति । अचिष्यते । अचतु ।
अचताम् । अचवत् । अचवत । अचेत् । अचेत ।
अचीवात् । अचिषीष्ट । अचिष्यत् । अचिष्यत ।

भृञ् भरणे ॥ २ ॥ भरति । भरते । वभार ।
 वभृतुः । वभ्रुः । वभर्य । वभ्रव । वभ्रम । वभ्रे । वभ्रषे ।
 भर्त्सि । भर्त्सि । भरिष्यति । भरिष्यते । भरतु ।
 भरताम् । अभरत् । अभरत । भरेत् । भरेत ॥

रिङ् श्यम्लिङ्चु । ७ । ४ । १८ ॥

शे यकि याहावाह्वषातुके लिङि ऋतो रिङ्रीङि
 प्रकृते रिङ् विधानसामर्थ्याद् दीर्घा न । श्रियात् ॥

उ श्च । १ । २ । १२ ॥

ऋवर्णान्तत्परौ लिङ् सिचौ कितौ स्तस्तिङि
 भृषीष्ट । भृषीयास्ताम् । अभर्षीत् ।

ह्रस्वादङ्गात् । ८ । २ । १७ ॥

सिचो लोपो ऋलि । अश्रुत । अश्रिष्यत् । अश्रि-
 ष्यत । हृञ् हरणे ॥३॥ हरति । हरते । जहार ।
 जह्रे । जहर्य । जह्रिव । जह्रिम । जह्रिषे ।
 हर्त्ता । हरिष्यति । हरिष्यते । हरतु । हरताम् ।
 अहरत् । अहरत । हरेत् । हरेत । ह्रियात् । हृषीष्ट ।
 हृषीयास्ताम् । अहर्षीत् । अहृत । अहरिष्यत् ।
 अहरिष्यत । हृञ् धारणे ॥ ४ ॥ धरति । धरते ।
 णीञ् प्रापणे ॥ ५ ॥ नर्वाति ।

नयते । डुपचष् पाके । ६ । पचति । पचते ।
 पपाच । पेचिय । पपच्य । पेचे । पक्ता । भज
 सेवायाम् ॥ ७ ॥ भजति । भजते । वभाज । भजे ।
 भक्ता । भक्षति । भक्षते । अभक्षीत् । अभक्त ।
 अभक्षीताम् । वज देवपूजसंगतिकारणदानेषु ॥ ८ ॥
 वजति । वजते ॥

लित्यभ्यासस्योभयेषाम् । ६ । १ । १७ ॥

वच्चादीनां ग्रह्यादीनाञ्चाभ्यासस्य संप्रसारणं
 लिटि । वयाज ॥

वचिस्वपियजादीनां किति । ६ । १ । १५ ॥

वचिस्वप्योव्यजादीनाञ्च संप्रसारणं किति ।
 वृजतुः । वृजुः । वृयजिय । वृयष्ट । वृजे । वृष्टा ।

वृहोः कस्रि । ८ । २ । ४१ ॥

वृह्य वृह्य च कः स्यात् सकारे परे । वृह्यति ।
 वृह्यते । वृह्यात् ॥ वृह्यीष्ट । अवाह्यीत् । अवाह्य ।
 वृह्य प्रापणे ॥ ६ ॥ वृह्यति । वृह्यते । उवाह्य ।
 उवहतुः । उवह्युः । उवह्यिय ॥

वृह्यस्त्वयोर्द्धी धः । ८ । २ । ४० ॥

वृह्यः परयोस्तयोर्द्धीः स्यान्नतु दधातेः ॥

ढोढे ङोपः । ८ । ३ । १३ ॥

सहिद्वहोबोढवर्णस्य । ६ । ३ । ११२ ॥

ढलोपे । उवोढ । जहे । वोढा । वच्यति ।
अवाक्षीत् । अवोढास् । अवाक्षुः । अवाक्षीः ।
अवोढम् । अवोढ । अवाक्षस् । अवाक्ष् । अवा-
क्ष् । अवोढ ॥ अवक्षाताल् । अवक्षत । अवोढाः ।
अवक्षाथास् । अवोढ् । अवाक्षि । अवक्षहि ।
अवक्षहि ।

॥ इति आह्वयः ॥

॥ अदाह्वयः ॥

अद् अक्षणे ॥ १ ॥

अदिप्रवृत्तिभ्यः शप् । २ । ४ । ७३ ॥

लुक् स्यात् । अक्षि । अक्षतः । अक्षन्ति ।
अक्षि । अक्ष्यः । अक्ष्य । अक्षि । अक्षः । अक्ष्यः ।

लित्यन्यतरस्याम् । २ । ४ । ४० ॥

अदौ षस् ल स्यात् । जधास । उपधातोपः ।
वस्य चर्त्तम् ॥

शाशिवसिधसीनाञ्च । ८ । ३ । ६० ॥

इणञ्जुभ्यासेषां सञ्चु घः । जञ्चतुः ॥ जञ्चः ।
जवसिथ । जञ्चयुः । जञ्च । जघास । जञ्चिव ।
जञ्चिम । आद । आदतुः । अदुः ॥

इडत्यर्तिव्ययतीनाम् । ७ । २ । ६६ ॥

अद् ऋ व्येञ् एभ्यस्यलो नित्यमिट् स्यात् ।
आदिथ । अत्ता । अत्स्यति । अत्तु । अत्तात् ।
अत्ताम् । अदन्तु ।

ऊङ्गल्भ्यो ह्येधिः । ६ । ४ । १०१ ॥

अद्धि । अत्तात् । अत्तम् । अत्त । अदानि ।
अदाव । अदाम् ॥

अदस्सर्वेषाम् । ७ । ३ । १०० ॥

अदौऽपुक्तसार्वधातुकस्य अट् स्यात् । आदत् ।
आत्ताम् । आदन् । आदः । आत्तम् । आत्त ।
आदस् । आद् । आद्म । अद्यात् । अद्या-
ताम् । अद्युः । अद्यात् । अद्याज्ञाम् ।
अद्याडः ।

लुङ्सनोर्धसल्ल । २ । ४ । ३७ ॥

अदः । अङ् । अवंसत् । आत्स्यत् । इन

लडः शाकटायनस्यैव । ३ । ४ । १११ ॥

आदन्ताक्षडो ह्येजुस वा । अयुः । अयान् ।
 यायात् । यायाताम् । यायुः । यायात् । याया-
 स्ताम् । यायासुः । अयासीत् । अयास्यत् । एवं
 वा गतिगन्धनयोः ॥ ५ ॥ भा दीप्तौ ॥ ६ ॥ षा शौ-
 चे ॥ ७ ॥ आ पाके ॥ ८ ॥ द्रा कुत्सायाङ्गतौ ॥ ९ ॥
 श्या भक्षणे ॥ १० ॥ रादाने ॥ ११ ॥ ला आदाने ॥ १२ ॥
 दा लवने ॥ १३ ॥ ख्या प्रकयने ॥ १४ ॥ अयं सार्व-
 धातुके एव प्रयोक्तव्यः । विद् ज्ञाने ॥ १५ ॥

विदो लटो वा । ३ । ४ । ८३ ॥

वेत्तेर्लृटः परस्मैपदानां णलादयो वा । वेद् ।
 विदतुः । वदुः । वेत्य । विदथुः । विद् । वेद् ।
 विद् । विद्म । वच्चे । वेत्ति । वित्तः । विदन्ति ॥

उप्रविद्जागृभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ३८ ॥

एभ्यो लिष्टग्राह्या । विदेरदन्तत्वप्रतिज्ञानादाभि-
 न सुणः । विहाञ्कार । विवेद् । वेदिता ।
 वेदिष्यति ॥

विहाङ्गुर्वन्तित्यन्यतरस्याम् । ४ । १ । ४१ ॥

तेर्ह्याद्याम् । गुणाभावो लोटो लक् लोट-

न्तवारोत्यनुप्रयोगश्च निपात्यते । पुरुषवचने न
विवक्षते । विदाङ्करोतु ॥

तवादिङ्कञ्भ्र उः । ३ । १ । ७६ ॥

शपोऽपवादः ॥

अत उत्सार्वधातुके । ६ । ४ । ११० ॥

उप्रत्ययान्तस्य क्त्वाऽत उत्सार्वधातुके कङिति ।
विदाङ्कुरुतात् । विदाङ्कुरुताम् । विदाङ्कुर्वन्तु । विदा-
ङ्कुर । विदाङ्कुरवाणि । अवेत् । अविताम् ।
अविदुः ।

दञ्च । ८ । २ । ७ । ५ ॥

धातोर्दस्य पदान्तस्य । सिपि र्वा । अवेः ।
अवेत् । विद्यात् । विद्यास्ताम् । अवेदीत् । अवेदि-
ष्यत् । अस भुवि ॥ १५ ॥ अस्ति ॥

असो रलोपः । ६ । ४ । १११ ॥

अस्यास्ते चातो लोपस्सार्वधातुके कङिति ।
स्तः । सन्ति । अस्ति । स्यः । स्य । अस्ति । स्वः । स्वः ।
उप्रसर्गप्रादुभर्गामस्तिर्यच् परः । ८ । ३ ।

८७ ॥

उप्रसर्गेणः प्रादुसञ्चास्तेः सस्य षः वकारेऽचिः

च परे । निष्वात् । प्रनिषन्ति । प्रादुपन्ति । चञ्
परः कित् । अभिस्तः ॥

अस्तेभूः । १ । ४ । पूर ॥

आर्द्धधातुके । वञ्चव । अत्रिता । अविष्यति ।
अस्तु । स्तात् । स्ताम् । सन्तु ॥

धसोरेद्वावभगसलोपञ्च । ई । ४ । ११६ ॥

धोरस्तेथैत्वं स्यात् ङौ अथ्यासलोपञ्च । एधि ।
स्तात् । स्ताम् । स्त । अस्तानि । अस्ताव । अस्ताज ।
आस्तीत् । आस्ताम् । आस्तन् । स्यात् । स्याताम् ।
स्युः । स्यूयात् । अञ्चत् । अअविष्यत् । इष् गतौ ॥ १६ ॥
एति । इतः ॥

इष्णो यष् । ई । ४ । ८१ ॥

अजादौ प्रत्यये परे । वन्ति ॥

अभगसल्यासवर्णौ । ई । ४ । ७८ ॥

इञ्चवर्णयोरेचङुवञौ स्तोऽसवर्णोऽचि । इयाच ।

दीर्घ इष्णः किति । ७ । ४ । ६८ ॥

इष्णोऽभ्यासस्य दीर्घः किति किति । ईवतुः ।

ईयुः । इचविथ । इयेथ । एता । एष्यति । एतु ।

येत् । ऐतास् । आवन् । ईयात् । ईयात् ।

एतेर्लिङि । ७ । ४ । २४ ॥

उपसर्गात्परस्य इणोऽणो ऋस्त्र आद्धेधातुके
किति लिङि । निरियात् । उभय आश्रयणे नान्ता-
दिवत् । अभीयात् । अणः क्तिस् । समेयात् ॥

इणो गा लुङि । २ । ४ । ४५ ॥

गातिस्येति सिचो लुक् । अगात् । ऐष्यत् ।
शीङ् स्वप्ने ॥ १७ ॥

शीङः सार्वधातुके गुणः । ७ । ४ । २१ ॥

शेते । शयाते ।

शीङो ऋट् । ७ । १ । ६ ॥

शीङो ह्यादेशस्यातो ऋट् । शेरते । शेधे ।
शयाथे । शेध्वे । शये । शेवहे । शेसहे । शिश्ये ।
शिष्याते । शिष्यिरे । शयिता । शयिष्यते । शे-
ताम् । शयाताम् । शेरताम् । अशेत् । अशया-
ताम् । अशेरत् । शयीत । शयीयाताम् । शयी-
रन् । शयिषीष्ट । अशयिष्ट । अशयिष्यत् । इङ्
अध्यवने । १८ । इङिकावध्युपसर्गतो न व्यभिचरतः ।

अधीते । अधीयाते । अधीयते ।

गाङ् लिटि । ३ । ४ । ४६ ॥

ईङ् । अधिजगे अयेता । अध्येष्यते । अधीताम् ।
अधीयाताम् । अधीयताम् । अधीष्व । अधीयाथाम् ।
अधीष्वम् । अध्यै । अध्ययावहे । अध्ययासहे ।
अध्यैत । अध्यैयाताम् । अध्यैयत् । अध्यैयाः । अध्यै-
याथाम् । अध्यैष्वम् । अध्यैयि । अध्यैवहि । अध्यैमहि ।
अधीयोत् । अधीयीयाताम् । अधीयीरन् । अध्येषीष्ट ।

विभाषा लुङ् लृङोः । ३ । ४ । ५० ॥

इङो गाङ् ।

गाङ्कुटादिभ्योऽञ् शिन्ङित् । १।२।१॥

गाङादेशात् कुटादिभ्यञ् शितः प्रत्यया ङितः
स्युः ॥

घुनास्यागाप्राजहातिर्सां हलि । ३ । ४ ।

३३ ॥

एषामात् ईत् स्याद्धलादौ वङित्याद्धधातुके ।
अध्यगीष्ट । अध्यैष्ट । अध्यगीष्यत । अध्यैष्यत । दुह
प्रपूरणे । १६ । दोग्धि । दुग्धः । दुहन्ति । धोच ।

दुग्धे । दुहाते । दुहते । धुक्ते । दुहाथे । दुग्धे ।
 दुहे । दुहते । दुहते । दुहते । दुहते । दुहते । दुहते ।
 धोच्यति । धोच्यते । दोग्धु । दुग्धात् । दुहन्तु ।
 दुग्धि । दुग्धात् । दुग्धम् । दुग्ध । दोहानि ।
 दुग्धाम् । दुहाताम् । दुहताम् । दुह्य । दुहाथाम् ।
 धुग्धस् । दोहै । दोहावहै । दोहमहै । अधीक ।
 अदुग्धस् । अदुहन् । अदोहम् । अदुग्ध । अदु-
 हाताम् । अदहत् । अधुग्धम् । दह्यात् । दुहीत् ।

लिङ्सिचानात्मनेपदेषु । १ । २ । ११ ॥

इक समीपाद्धलः परौ लिङ् सिचौ कितौ
 स्तस्तङि । धुक्तीट ॥

शल इगुपधादनिटः क्सुः । ३ । १ । ४५ ॥

इगुपधो य शल तस्तस्मादनिटश्चतेः क्सादेशः ।
 अधुजत् ।

लुग्वा दुहदिहलिहनुहालात्मनेपदे

दन्थे । ७ । ३ । ७३ ॥

एषां क्सुस्य लुग्वा दन्थे तङि । अदुग्ध ॥
 अधुजत् ॥

क् सप्तमि । ७ । ३ । ७२ ॥

अजादौ तडि क्सस्य लोपः । अधुक्षाताम् ।
 अधुक्षत अदग्धाः । अधुक्षयाः । अधुक्षाधाम् ।
 अधुग्धम् । अधुक्षधम् । अधुक्षि । अधुक्षावहि ।
 अधुक्षामहि । अधोक्ष्यत । एवं दिहं उपचये । २० ।
 लिह आखादने । २१ । लेढि । लीढ । लिहन्ति ।
 लेक्षि । लीढे । लिहाते । लिहते । लिक्षे ।
 लिहाथे । लीट् । लिखेह । लिखिहे । लेढासि ।
 लेढासे । लेक्ष्यति । लेक्ष्यते । लेढु । लीढात् ।
 लीढाम् । लिहन्तु । लीढि । लेहानि । लीढाम् ।
 अलेट् । अलेड् । अलिक्षत् । अलिक्षत । अलीढ ।
 अलेक्ष्यत् । अलेक्ष्यत । व्रुञ व्यक्तावां वाचि ॥ २२ ॥

व्रुवः पञ्चानाम्नाहित आहो व्रुवः । ३४ ।

८४ ॥

व्रुवो लटस्त्रिवादीनाम्पञ्चानां सा लद्वयः पञ्च
 वा स्युर्ब्रुवञ्चाहादेशः । आह । आहतुः । आहः ।

आहस्यः । ८ । २ । ३५ ॥

आलि । चर्त्तम् । आत्य । आहयः ॥

ब्रुव ईट् । ७ । ३ । ८३ ॥

ब्रुवो हलादेः पित ईट् । ब्रुवीति । ब्रूतः ।
ब्रुवन्ति । ब्रूते । ब्रुवाते । ब्रुवते ॥

ब्रुवो वचिः । २ । ४ । ५३ ॥

आर्द्धघातुके । उवाच । उचतुः । उचुः ।
उवचिथ । उवक्थ । उचे । वक्ता । वक्ष्यति ।
वक्ष्यते । ब्रुवीतु । ब्रूतात् । ब्रूतास् । ब्रुवन्तु ।
ब्रूहि । ब्रूवाणि । ब्रूतास् । ब्रूवै । अब्रुवीत् । अब्रूत ।
ब्रूयात् । ब्रुवीत् । उच्यात् । वक्षीष्ट ।

अस्यतिवक्षिष्यातिभ्योऽङ् । ३ । १ । ५२ ॥

वच उम् । ७ । ४ । २० ॥

अङि परे । अबोचत् । अवक्ष्यत् । अवक्ष्यत ।
चर्करीतञ्च ।

चर्करीतमिति यङ्लुगन्तं तददादौ बोध्यम् ।
अर्णुञ् आच्छादने ॥ २२ ॥

उर्णोतेविभाषा । ७ । ३ । ६० ॥

दृद्धिर्हलादौ पिति सार्वघातुके । अर्णोति ।
अर्णोति । अर्णुतः । अर्णुवन्ति । अर्णते । अर्णु-

वाते । जर्णुवते । जर्णोतिरास्तेति वाच्यम् ।

नङ्गास्संयोगादयः । ६ । १ । ३ ॥

अचः पराः संयोगादयो न ह रा द्विनं भवन्ति ।
न शब्दस्य द्वित्वम् । जर्णुनाव । जर्णुवतुः ।
जर्णुवुः ॥

विभाषोर्णोः । १ । २ । ३ ॥

इडादि प्रत्ययो डित् स्यात् । जर्णुबुविष्य ।
जर्णुनविष्य । जर्णुविता । जर्णुविता । जर्णुवि-
ष्यति । जर्णुविष्यति । जर्णोतु । जर्णोतु । जर्ण-
वानि । जर्णवै ॥

गुणोऽष्टके । ७ । ३ । ६१ ॥

जर्णोतिर्गुणोऽष्टकह्लादौ पिति सार्वधातुके ।
और्णोत् । और्णोः । जर्णुवात् । जर्णुवाः । जर्णु-
वीत् । जर्णुवात् । जर्णुविष्ठीष्ट ।

जर्णोतेर्विभाषा । ७ । २ । ६ ॥

इडादौ परस्मैपदे सिचि वृद्धिः । पक्षे गुणः ।
और्णावीत् । और्णवीत् । और्णुवीत् । और्णा-

विष्टास् । और्णविष्टास् । और्णुविष्टास् । औ-
रोविष्ट । और्णुविष्ट । और्णुविष्यत । और्णुविष्यत् ।

इत्यदादयः ॥

॥ अथ जुहोत्यादयः ॥

ऊ दानादनयोः ॥ १ ॥

जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । २ । ४ । ७५ ॥

शपः ।

शपः । शौ । ६ । १ । १० ॥

घातोर्द्वे स्तः । जुहोति । जुहुतः ।

अदभ्यस्तात् । ७ । १ । ४ ॥

भ्रास्यु । ऊन्नवोरिति यण् । जुहति ।

भीहीभृज्जवांश्लुवञ्च । ३ । १ । ३८ ॥

एभ्यो लिट्याम् वा स्यादामि ज्ञाविव कार्यं
च । जुहवाञ्चकार । जुहाव । होता । होष्यति ।
जुहोतु । जुहुतात् । जुहुताम् । जुह्वतु । जुहुधि ।
जुह्वानि । अजुहोत् । अजुहुताम् ।

जुसिच । ७ । ३ । ८३ ॥

दूगन्ताङ्गस्य गुणोऽजादौ जुसि । अजुह्वुः ।
जङ्घ्यात् । ह्य्यात् । अह्यैषीत् । अह्येष्यत् ।
जिभी भये ॥ २ ॥ विभेति ॥

भियोऽन्यतरस्यात् । ई । ४ । ११५ ॥

इः स्याद्भ्रजादौ कञिति सार्वधातुके । विभीतः ।
विभितः । विश्यति । विभवाच्चकार । विभाय ।
मेता । भेष्यति । विभेतु । विभितात् । विभीतात् ।
अविभेत् । विभियात् । विभीयात् । भीयात् ।
अभैषीत् । अभेष्यत् । ङी लज्जायात् । ॥ ३ ॥
जिङ्गिति । जिङ्गीतः । जिङ्गिष्यति । जिह-
वाच्चकार । जिङ्गाय । ङेता । ङेष्यति । जि-
ङ्गेतु । अजिङ्गेत् । जिङ्गीयात् । ङीयात् । अ-
ङ्गैषीत् । अह्येष्यत् । ष्टृ पालनपूरणयोः ॥ ४ ॥

अर्त्तिपिपत्तेराञ्च । ७ । ४ । ७७ ॥

अथ्यासस्य इः स्यात् ह्यौ । पिपत्ति ।

उदोष्ठपूर्वस्य । ७ । १ । १०२ ॥

अङ्गावववौष्ठा पूर्वो व ऋत तदन्तस्याङ्गस्य

उः ॥

हलि च । ८ । २ । ७७ ॥

रेफवात्तस्य धातोरुपधाया इकोदीर्घो हलि ।
पिपूर्त्तः पिपुरति । पपार ।

शृष्टृप्रां ह्रस्वो वा । ७ । ४ । १२ ॥

किति लिटि । पप्रतुः ।

ऋच्छृत्याम् । ७ । ४ । ११ ॥

तौदादिकऋच्छेर्ऋधातोऋदन्तानाञ्च गुणो लिटि ।
पपरतुः । पपरुः ।

वृत्तो वा । ७ । २ । ३८ ॥

वृष्टृज्श्याच्चदन्ताञ्चटो दीर्घो वा स्यान्नतु लिटि ।
परिता । परीता । परिष्यति । परीष्यति । पिपर्त्त ।
अपिपः । अपिपूर्त्ताम् । अपिपरुः । पिपूर्यात् ।
पूर्यात् । अपारीत् ।

सिञ्चि च परस्मैपदेषु । ७ । २ । ४० ॥

अत्र वृठो न दीर्घः । अपारीष्टाम् । अपरिष्यत् ।
अमरीष्यत् । ओहाक् त्यागे ॥ ५ ॥ जहाति ।

जहातेञ्च । ६ । ४ । ११६ ॥

इद्वा स्याद्बलादौ कङिति सार्धधातुके जहितः ।

ई हल्यधोः । ६ । ४ । ११३ ॥

नाश्रस्त्वोरात् ईत् सार्धधातुके कङिति हलि ।

जहोतुः ।

श्लाभ्यस्त्वयोरतः । ६ । ४ । ११२ ॥

लोपः कञिति । जहति । जहौ । हाता ।
हास्यति । जहातु । जहितात् । जहीतात् ।

आच हौ । ६ । ४ । ११७ ॥

जहातेः चादिदीतो । जहाहि । जहिहि ।
जहीहि । अजहात् । अजहः ।

लोपो यि । ६ । ४ । ११८ ॥

जहातेरालोपो यादौ चार्धधातुके । जह्यात् ।
एर्लिङि । हेयात् । अहासीत् । अहास्यत् ।
माङ् माने शब्दे च ॥ ६ ॥

अजामित् । ७ । ४ । ७६ ॥

अज् माङ् ओहाङ् एषामथास्येत् स्यात्
हौ । मिसीते । मिसाते । मिसते । मसे । साता ।
मास्यते । मिसीताम् । अमिसीत् । मिसीत् ।
यासीष्ट । अमास्त । अमास्यतत् । ओहाङ् गतौ ॥
७ ॥ जिहीते । जिहाते । जिहते । जहे । हाता ।
हास्यते । जिहीताम् । अजिहीत् । जिहीत् ।
हासीष्ट । अहास्त । अहास्यत् । उभज धरण-

पोषणयोः ॥ ८ ॥ विभर्त्ति । विभृतः । विश्रति ।
 विभृते । विश्राते । विश्रते । विभराञ्चकार ।
 वभार । वभर्ध । वभृव । विभराञ्चके । वभ्रे ।
 भर्त्ता । भरिष्यति । भरिष्यते । विभर्त्तु । विभ-
 राणि । विभृतास् । अविभः । अविभृतास् ।
 अविभर्ः । विभृयात् । विश्र्नीत् । श्रियात् ।
 षष्ठीष्ट । अभाषीत् । अभृत । अभरिष्यत् ।
 अभरिष्यत । डुदाञ् दाने ॥ ९ ॥ ददाति । दत्तः ।
 ददति । दत्ते । ददाते । ददते । ददौ । ददे ।
 दाता । दास्यति । दास्यते । ददातु ।

दाधाघृदाप् । १ । १ । २० ॥

दारूपा धारूपाञ् घातवो धुसंज्ञाः स्वर्दा-
 पदैपौ विना । घृसोरित्ये त्वम् । देहि । दत्तम् ।
 अददात् । अदत्त । दद्यात् । ददीत् । देयात् ।
 दासीष्ट । अदात् । अदातास् । अदुः ।

स्थाघोरिच्च । १ । २ । १७ ॥

अनयोरिदन्तादेशः सिच्च किदात्मनेपदे ।
 अदित । अदास्यत् । अदास्यत । डुधाञ् धारण-
 पोषणयोः ॥ १० ॥ दधाति ।

दधस्तथोच्च । ट । २ । ३८ ॥

द्विरक्तस्य भ्रूषन्तस्य धाजो वशो सक् तथोः
 सध्वोच्च परतः । धत्तः । दधति । दधासि । धत्यः ।
 धत्ते । दधाति । दधते । धत्से । धध्वे । ध्वसोरे-
 द्धावभ्यासलोपश्च । धेहि । अद्धात् । अधत्त ।
 दध्यात् । दधीत । धेयात् । धासीष्ट । अधात् ।
 अधित । अधास्यत् । अधास्यत । णिजिर शौच-
 पोषणयोः ॥ ११ ॥

इर इत्संज्ञा वाच्या ॥

निजां च्याशाङ्गुणः शो । ७ । ४ । ७५ ॥

निज् विज् विषामभ्यासस्य गुणः लौ । नेनेक्ति ।
 नेनित्तः । नेनिजति । नेनित्ते । निनेज । निनिजे ।
 नेक्ता । नेच्यति । नेच्यते । नेनेक्तु । नेनिग्धि ।

नाभ्यस्तस्याचि पिति सार्वधातुके । ७ ।

३ । ८७ ॥

लघूपध गुणो न । नेनिजानि । नेनित्ताम् ।
 अनेनेक् । अनेनित्ताम् । अनेनिजुः । अनेनिजम् ।
 अनेनित्त । नेनिज्यात् । निज्यात् । नेनिजीत् ।

निक्षीट ।

इरितो वा । ३ । १ । ५७ ॥

इरितो धातोश्चलेरङ् वा परस्मैपदेषु । अनि-
जत् । अनैक्षीत् । अनिक्त । अनेक्ष्यत् । अनेक्ष्यत ।

॥ इति जुहोत्याहयः ॥

अथ द्विवाहयः ॥

द्वि, ऋडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिसोद-
सदस्वप्नकान्तिगतिषु ॥ १ ॥

द्विवादिभ्रः ष्यन् । ३ । १ । ६८ ॥

शपोऽपवादः । हलि चेति दीर्घः । दीव्यति ।
द्विदेव । देविता । देविष्यति । दीव्यतु । अदीव्यत् ।
दीव्येत् । दीव्यात् । अदेवीन् । अदेविष्यत् । एवं
षिवु तन्तुसन्ताने ॥ २ ॥ वृती गात्रविद्येपे ॥ ३ ॥ वृत्यति ।
ननर्त्त । नर्त्तिता ।

सेऽसिचिह्नतट्टतच्चृदददन्तः । ७ । २ ॥

५७ ॥

एभ्यस्सिज्भिन्नस्य सादेराद्धातुकस्येडा । नर्त्ति-
 व्यति । नर्त्स्यति । वृत्यतु । अवृत्यत् । वृत्येत् ।
 वृत्यात् । अनर्त्तीत् । अनर्त्तिष्यत । अनर्त्स्यत् । तसी
 उद्देशे ॥ ४ ॥ वा आशेति श्यन्वा । तस्यति । तसति ।
 तवास ।

वा जृभ्रमुत्रसाम् । ६ । ४ । १२४ ॥

एषाङ्ङिति लिटि खेडि थलि च एत्वाध्यासलीपौ
 वा । त्रसतुः । तत्रसतुः । त्रसिथ । तत्रसिथ ।
 त्रसिता । शोतनूकरणे ॥ ५ ॥

श्रोतश्श्यनि । ७ । ३ । ७१ ॥

लोपः स्यात् श्यनि । श्यति । श्यतः । श्यन्ति ।
 श्यौ । श्यतुः । श्यु । श्याता । श्यास्यति ।

विस्वाषा ब्राधेट्शाष्वासः । २ । ४ । ७८ ।

एभ्यस्सिचोलुग्वा परस्मैपदेषु । अशात् । अशा-
 ताम् । अशुः ।

यस्मरस्मनस्मातां सकृच्च । ७ । २ । ७३ ॥

एषां सकृ एभ्यस्सिच इट परस्मैपदेषु । इट्सकौ ।
 अशासीत् । अशासिष्टाम् । छो छेदने ॥ ६ ॥ छति ।
 षोऽन्तकर्मणि ॥ ७ ॥ स्यति । ससौ । दोऽव खण्डने ॥

ट ॥ द्यति । ददौ । देयात् । अदात् । व्यध
ताडने ॥ ६ ॥

ग्रहिन्यावधिव्यधिवष्टि विचतिवृचतिष्टच्छति ।

वृज्जतीनां डिति च । ६ । १ । १६ ॥

एषां संप्रसारणं स्यात् किति डिति च । विध्यति ।
विव्याध । विविधतुः । विविधुः । विव्यधिष्य । विव्यद्भु ।
व्यद्धा ॥ व्यत्स्यति । विध्येत् । विध्यात् । अव्यात्-
सीत् । पुष पुटौ । १० । पुष्यति । पुषोप । पुषोषिष्य ।
पोटा । पोच्यति । पुषादीत्यङ् । अपुषत् । शुष
शोषणे । ११ । शुष्यति । शुशोष । अशुषत् ॥ राथ
अदर्शने । १२ । नश्यति । ननाथ । नेशतुः ॥

दधादिभ्रश्च । ७ । २ । ४५ ॥

बलाद्याहुंधातुकस्य वेट् । नेशिष्य ॥

भ्रज्जिनेशौक्लि । ७ । १ । ६० ॥

नुम् । ननंठ । नेशिव । नेशिम् । नशिता ।
नंटा । नशिष्यति । नच्यति । नश्यतु । अनश्यत् ।
नश्येत् । नश्यात् । अनशत् । पूङ् प्राणिप्रसवे । १३ ।

हवते । सुषुवे । कादिनिवन्मादिट् । सुषुविषे । सुषु-
विवहे । सुषुविसहे । सोता । सविता । दूङ्
परितापे । १४ । दूवते । दीङ् क्षये । १५ । दीयते ।

दीङो युङञि क्ङिति । ई । ४ । ई३ ॥

दीङः परस्वाजादेः कङिदाङ्घातुकस्य युट् ।
बुध्युटावुवङ् चणोः सिद्धौ वक्तव्यौ । द्विद्वीये ॥

लीनातिसिनातिदीङां ल्यपि च । ई । १ । ५० ॥

एपासात्वं ल्यपि । चादशित्येज् निमित्ते । दाता ।
दात्यति । अदास्त । ङोङ् विहायसागतौ । १६ ।
ङीयते । डिङ्घे । डयिता । पीङ् । पाने । १७ ।
पीयते । पेता । अपेष्ट । माङ् माने । १८ । लायते ।
लसे । जनी प्रादुर्भावे । १९ ।

ज्ञाजनेर्जा । ७ । ३ । ७९ ॥

शिति । जायते । जज्ञे । जनिता । जनिष्यते ।
दोषजनबुधपूरितायिष्यायिष्योऽन्यतर-
स्याम् । ३ । १ । ई१ ॥

एष्यच्च लेचिन्वा एकवचने तश्च परे ।

चिणो लुक् । ई । ४ । १०४ ॥

चिणः परस्य लृक् ।

जनिवध्योश्च । ७ । ३ । ३ध्रु ॥

अनयोर्न दृद्धिच्चिणि ज्णिति कृति च । अजनि ।
अजनिष्ट । दीपी दीप्तौ । २० । दीप्यते । द्विदीपे ।
अदीपि । अदीपिष्ट । पद गतौ । २१ । पद्यते ।
पेदे । पत्ता । पत्सीष्ट ।

चिण् ते पदः । ३ । १ । ६० ॥

पदञ्च्लेच्चिण् ते परे । अपादि । अपत्सा-
ताम् । अपत्सत । विद सत्तायाम् । २२ । विद्यते ।
वेत्ता । अविक्त । बुध अवगमने । २३ । बुध्यते ।
बोद्धा । भोत्स्यते । भुत्सीष्ट । अबोधि । अबुद्ध ।
अभूत्साताम् । बुध सन्प्रहारे । २४ । बुध्यते ।
बुबुधे । बोद्धा । अबुद्ध । सृज विसर्गे ॥ २५ ॥
सृज्यते । ससृजे । ससृजिषे ।

सृजिष्टशोर्लृक्प्रमन्निति । ६ । १ । पूट ॥

अनयोरस्मृ लृक्प्रमन्निति । लृष्टा । लृच्यति ।
लृचीष्ट । अलृष्ट । अलृच्चाताम् । लृष तित्तिच्चायाम् ॥
२६ ॥ लृष्यति । लृष्यते । लसर्षे । लसर्षिथ । लसृ-
षिषे । लसर्षितासि । लसर्षितासे । लसर्षिष्यति । लसर्षि-

प्यते । णह वन्धने ॥ २७ ॥ नह्यति । नह्यते ।
ननाह । ननह्य । नेह्यि । नेहे ॥ नह्या । नत्-
ह्यति । अनात्सीत् । अनह्य ।

॥ इति द्विवादयः ॥

खादयः ॥

कुञ् अलिङ्गवे ॥ १ ॥

खादिभ्यः णुः । ३ । १ । ७३ ॥

शपोऽपवादः । कुनोति । कुनुतः । ऊञ्चोरिति
यण् । कुन्वन्ति । कुन्वः । कुनुवः । कुनुते । कुन्वाते ।
कुन्वते । कुन्वहे । कुनुवहे । कुपान । कुषुवे । कोता ।
कुनु । कुनवानि । कुनवै । कुनुयात् । क्खयात् ॥

क्तुधूञ् भ्यः परस्मैपदेषु । ७ । २ । ७२ ॥

एस्यस्सिच हूट् । असावीत् । असोष्ट । चिञ्
चयने ॥ २ ॥ चिनोति । चिनुते ॥

विभाषा चेः । ७ । ३ । पूट् ॥

अश्वासाच्चेः कृत्वं वा सनि लिटि च । चिकाय ।
चिचाय । चिक्ये । चिच्ये । अचैपीत् । अचेष्ट ।

सृज् आच्छादने । ३ । सृणोति । सृणुते ॥

शर्पूर्वाः खयः । ७ । ४ । ६१ ॥

अभ्यासस्य शर्पूर्वाः खयः शिष्यतेऽन्वेहलो लुप्यन्ते ।
तस्तार । तस्तरतुः । तस्तरि । गुणोत्तीति गुणः ।
स्तर्थात् ॥

ऋतञ्च संयोगादेः । ७ । २ । ४३ ॥

ऋदन्तात् संयोगादेर्झिङ् सिचोरिङ्गा । स्तरि-
पीट । स्तृपीट । अस्तरिष्ट । अस्तृत । धूज् कम्पने ।
४ । धूनोति । धुनुते । दुधव । खरतीति वेट् ।
दुधविद्य । दुधोद्य ।

अश्रुप्रकः किति । ७ । २ । ११ ॥

त्रिज् एकाच् उगन्ताच्च गित् कितोरिण् न ।
इति प्राप्ते । क्रादिनिचमान्नित्यासिट् । दुधुविब ।
दुधुवे । अधावीत् । अधविष्ट । अधोष्ट । अधवि-
ष्यत् । अधोष्यत् । अधविष्यताम् । अधोष्यताम् ।
अधविष्यत् । अधोष्यत्

॥ इति खादयः ॥

॥ तुहादयः ॥

तुह व्यथने ॥ १ ॥

तुहादिभ्यः शः । ३ । १ । ७७ ॥

शपोऽपवादः । तुदति । तुदते । तुतोद ।
तुतोदिय । तुतदे । तोत्ता । अतोत्सीत् । अतुत्त ।
शुद् प्रेरणे ॥ २ ॥ तुदति । तुदते । तुतोद । तोत्ता ।
असृज पाठे ॥ ३ ॥ ग्रह्णिज्येति संप्रसारणम् । सख्य
चुत्वेन शः । शस्य जस्त्वेन जः । भृज्जति । भृज्जते ।

असृजो रोपधयो रसन्यतरस्यात् ६ । ४ ।

४७॥

असृजे रेफस्योपधायाच्च स्थाने रसागमो वाङ्म-
धातुके । मित्वादन्यादचः परः । स्थानषष्ठीनिर्देशा-
द्दोषधयोर्निवृत्तिः । वभर्ज्ज । वभर्ज्जतुः । वभर्ज्जिथ ।
वभर्ज्ज । वभ्रज्ज । वभ्रज्जतुः । वभ्रज्जिथ । स्त्रोरितिस-
लोपः । ब्रजेति षः ॥ वभ्रज्ज । वभर्ज्ज । वभ्रजे । भर्ज्ज ।
भ्रष्टा । भ्रज्जति । भ्रज्जति । कङिति रसागमखा-
धित्वा संप्रसारणस्यर्त्वं विप्रतिषेधेन । भ्रज्यात् । भ्रज्या-

स्ताम् । भज्यासुः । भर्क्षीष्ट । भर्क्षीष्ट । अम्नाक्षीत् ।
अभार्क्षीत् । अभर्ष्ट । अम्नष्ट । कृष विलेखने ॥ ४ ॥
कृषति । कृषते । चर्क्ष । चर्क्षे ।

अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम् ।

६ । १ । पू६ ॥

उपदेशेऽनुदात्तो य ऋदुपधस्तस्यास्वाभलादाव-
किति । कटा । कर्टा । कृक्षीष्ट ।

सृष्टश्च लृष्टश्च कृष तृप हृपेच्चलेः सिन्वा वाच्यः ।
अक्राक्षीत् । अक्राक्षीत् । अकृक्षत् । अकृष्ट ।
अकृक्षाताम् । अकृक्षत् । मिल सङ्गमे ॥ ५ ॥ मिलति ।
मिलते । मिलेल । मेलिता । अमेलीत् । लुच्छ
लोचने ॥ ६ ॥

श्री मुचादीनाम् । ७ । १ । पू६ ॥

मुच् लिप् विद् लुप् सिच् कृत् खिद् पिशान्नुम् ।
मुञ्चति । मुञ्चते । लोक्ता । मुच्यात् । मुक्षीष्ट ।
अमुचत् । अमुक्त । अमुक्षाताम् । लुप्त्वे छेदने ॥ ७ ॥
लुम्पति । लुम्पते । लोप्ता । अलुपत् । अलुप्त ।
विद् लृ लाभे ॥ ७ ॥ विन्दति । विन्दते । विवेद ।
विविदे । व्याघ्रभूतिमते सेट् । वेदिता भध्यमतेऽनिट् ।
परिवेत्ता । पिच चरणे ॥ ८ ॥ सिञ्चति । सिञ्चते ।

लिपिसिचिह्नश्च । ३ । १ । ५३ ॥

एभ्यश्च लेरङ् । असिचत् ।

आत्मनेपदेष्वन्यतरस्यात् । ३ । १ । ५४ ॥

लिपिसिचिह्नः परस्यच्त्वेरङ्वा । असिचत् ।

असिक्त । लिप उपदेहे ॥ १० ॥ उपदेहो वृद्धिः ।

लिम्पति । लिम्पते । लेप्ता । अलिपत् । अलिपत ।

अलिप्त ॥

इति उभयपदिनः ॥

तुदाहयः ॥

कृती क्तेदने । ११ । कृन्तति । चकर्त्त । कर्त्तिता ।

कर्त्तिष्यति । कर्त्तस्यति । अकर्त्तीत् । खिद परि-

घाते । १२ । खिन्दति । चिखेद् । खेत्ता । पिश

अवचवे । १३ । पिशति । पेक्षिता । ओब्रञ्चू

क्तेदने । १४ । वृञ्चति । वब्रञ्च । वब्रञ्चिथ । वब्रञ्च ।

ब्रञ्चिता । ब्रष्टा । ब्रञ्चिष्यति । ब्रञ्च्यति । वृञ्चात् ।

अब्रञ्चीत् । व्यच व्याजीकरणे । १५ । विचति ।

विव्याच । विविचतुः । व्यचिता । व्यचिष्यति ।

विच्यात् । अय्याचीत् । अव्यचीत् । व्यचेः कुटादित्व-
मनसीतितु नेह प्रवर्त्तते । अनसीति पर्युदासेन-
दन्नात् विषयत्वात् । उच्छि उच्छे । १६ । उच्छः
कणश्चादानं । कणिशाद्यज्जनं शिलमिति यादवः ।
ऋच्छ्रगतीन्द्रियप्रलयभूर्त्तिभावेषु । १७ । ऋच्छ्रति ।
ऋच्छ्रत्यृतामिति । गुणः । द्विहल्ग्रहणस्यानेकहलुपल-
क्षणात्वात् वुट् । आनर्च्छ । आनर्च्छतुः । ऋच्छ्रिता ।
उज्झ उत्सर्गे । १८ । उज्झति । लुभ विमोहने ॥
१९ ॥ लुभति ॥

तीषसहलु झलपरिप्रः । ७ । २ । ४८ ॥

इच्छत्यादेः परस्य तादेराङ्घ्रिधातुकस्येडा स्यात् ।
लोभिता । लोम्बा । लोभिष्यति । तप तप्स्व तप्तौ ।
२० ॥ २१ ॥ तपति । ततर्प । तर्पिता । अतर्पीत् ।
तप्सति ॥

शे तप्सादीनां वुञ् वाच्यः । आदिशब्दः प्रकारे ।
तेन येऽत्र नकारानुपक्तास्ते तप्सादयः । तत्तप्स ।
तप्यात् । षड् षड् लुखने ॥ २२ ॥ २३ ॥ षडति ।
षडति सुन गतौ ॥ २४ ॥ सनति । इषु इच्छावाञ् ॥
२५ ॥ इच्छति । एषिता । एषा । एषिष्यति ।

इष्यात् । ऐषीत् । कुट कौटिल्ये । ॥ २६ ॥ गाङ्
 कुटादीति ङित्वम् । चुकुटिय । चुकोट । चकुट ।
 कुटिता । पुट संज्ञेपणे ॥ २७ ॥ पुटति । पुटिता ।
 स्फुट विकसने । २८ । स्फुटति । स्फुटिता । स्फुरस्फुल
 सञ्चलने । २९ । ३० । स्फुरति । स्फुलति ।

स्फुरतिस्फु लत्वोर्निर्निविभ्यः । टा३।७६॥

षत्त्वं वा । निस्फुरति । निष्फुरति । शू स्तवने ।
 ३१ । परिष्कृतगुणोदयः । बुवति । बुनाव । बुविता ।
 टुलसृजो झुञ्जौ । ३२ । मज्जति । ममज्ज । मम्जिर्न-
 घोदिति बुम् ।

मसजेरन्त्यात् पूर्वो बुम् वाच्यः । संयोगादि-
 लोपः । मसंक्ष्य ॥ ममज्जिय । मङ्क्ता । मङ्क्ष्यति ।
 असाङ्क्षीत् । अमाक्तात् । असाङ्क्षुः । रुजो मङ्गे ।
 ३३ । रुजति । रोक्ता । रोक्ष्यति । अरौक्षीत् ।
 भुजो कौटिल्ये । ३४ । रुजिवत् । विश्व प्रवेशने । ३५ ।
 विशति । ऋश्च आमर्शने । ३६ । आमर्शनं स्वर्शः ।
 अबुदात्तस्य चर्हूपधस्यान्यतरस्याम् । अन्नाक्षीत् ।
 अमाक्षीत् । अश्चक्षत् । प्रदूळ विशरणगत्यवसाद-
 नेषु । ३७ ।

सीदतीत्यादि । शङ्ख शतने ॥ ३८ ॥

शदेश्शितः । १ । ३ । ६० ॥

शिङ्गाविनोऽस्मात्तज्जानौ स्तः । शीयते । शीय-
ताम् । शीयेत । अशीयत । शशाद् । शत्ता । शत्-
त्यति । अशदत् । अशत्स्यत् । कृ विक्षेपे । ३९ ॥

चृत इडातोः । ७ । १ । १०० ॥

किरति । चकार । चकरतुः । चकारः । करिता ।
करीता । कीर्यात् ॥

किरती लवने । ६ । १ । १४० ॥

उपात्किरते स्रसट् छेदने । उपस्किरति ।

अडभ्यासव्यवायेऽपि । ६ । १ । १३६ ॥

सुट्कात्पूर्वं इति वक्तव्यम् । उपास्किरत् ।
उपचस्कार ॥

हिंसायां प्रतेञ्च । ६ । १ । १४१ ॥

उपात्प्रतेञ्च किरतेस्रसट् हिंसायाम् । उपस्कि-
रति । प्रतिस्किरति । गट् निगरणे ॥ ४० ॥

अच्चि विभाषा । ट । २ । २१ ।

गिरते रेफस्य लोऽजादौ प्रत्यये । गिलति ।
गिरति । जगाल । जगार । जगलिय । जगरिय ।

गलिता । गलीता । गरिता । गरीता । प्रच्छ त्रीप-
 सायाम् । ४१ । ग्रहिज्या इति सप्तप्रसारणम् ।
 घच्छति । पप्रच्छ । पप्रच्छुतुः । पप्रच्छः । प्रष्टा ।
 प्रक्षति । अप्राचीत् । षड् प्राणत्यागे । ४२ ॥

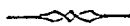
त्रिवतेर्लुङ्लिङोश्च । १ । ३ । ई१ ॥

लुङ् लिङोः शितञ्च प्रकृतिभूतान् षड्स्तङ्
 नौ नान्यत्र । रिङ् । इचङ् । त्रिवते । संसार ।
 सत्ता । सरिष्यति । षष्ठीष्ट । अष्टत ॥ षड् व्या-
 यासे ॥ ४३ ॥ प्रारेणायं व्याङ्पूर्वः । व्याप्रिवते ।
 व्यापप्रे । व्यापप्राते । व्यापरिष्यते । व्याष्टत । व्याष्ट-
 घाताताम् । जुषी प्रीतिसेवनयोः । ४४ । जुषते ।
 जुजुषे । अर्विजी अयचलनयोः ॥ ४५ ॥ प्रायेण
 उतपर्वः । उद्विजते ॥

विज इट् । १ । २ । ३ ॥

विजेः पर इडादिप्रत्ययो ङिङ् । उद्विजितः ॥

॥ इतितुहादयः ॥

रुधादयः ॥

रुधिरावरणे ॥ १ ॥

रुधादिभ्यः ञ्म् । ३ । १ । ७८ ॥

शपोऽपवादः । रुणद्धि । असोरल्लोपः । रुन्द्धः ।
रुन्धन्ति । रुणत्सि । रुन्द्धः । रुन्द्ध । रुणध्मि ।
रुन्ध्वः । रुन्ध्मः । रुन्धे । रुन्धाते । रुन्धते । रुन्ध्से ।
रुन्धाथे । रुन्ध्वे । रुन्धे । रुन्ध्वहे । रुन्ध्महे । रुरोध ।
रुधे । रोद्धा । रोत्स्यति । रोत्स्यते । रुणद्धु । रुन्-
द्धात् । रुन्द्धां । रुन्धन्तु । रुन्धि । रुणधानि । रुणधाव ।
रुणधाम् । रुन्द्धाम् । रुन्धाताम् । रुन्धताम् । रुणत्स्व ।
रुणधै । रुणधावहे । रुणधांभहे । अरुणत् । अरुणद् ।
अरुन्द्धाम् । अरुन्धन् । अरुनद्ध । अरुन्धाताम् ।
अरुन्धत । रुन्धात् ॥ रुन्धीत् । रुन्ध्यात् । रुत्सीष्ट ।
अरुधत् । अरौत्सीत् । अरोत्स्यत् । अरोत्स्यति ।
क्षिदिर विदारणे ॥ २ ॥ छिदिर द्वैधीकरणे ॥ ३ ॥ युजिर्
योगे ॥ ४ ॥ रिचिर विरेचने ॥ ५ ॥ रिणक्ति । रिङ्क्ते ।
विरेच । रेक्ता । रेक्ष्यति । अरिणक्त् । अरिचत् ।
अरैक्तीत् । अरिक्त् । रिचिर ष्यभावे ॥ ६ ॥ विनक्ति ।

विङ्क्ते । क्षुदिर । संप्रेषणे ॥ ७ ॥ क्षुण्ति । क्षुन्ते ।
 क्षोत्ता । अक्षुदत् । अक्षौत्सीत् । अक्षुन्त । उच्छृदिर
 दीप्तदेवनयोः ॥ ८ ॥ छण्ति । कृन्ते । चछद् ॥ खेसि-
 चीति वेट चकृत्से । चकृदिषे । छर्दिता । छर्दिष्यति ।
 छर्तस्यति । अकृदत् । अकृदीत् । अकृर्दिष्ट ।
 उहृदिर हिंसानादरयोः ॥ ९ ॥ हण्ति । हन्ते ।
 हतो वेष्टने ॥ १० ॥ ह्यण्ति । हह हिंसि हिंसा-
 याम् ॥ १२ ॥

हृह इत् ॥ ७ ॥ ३६३ ॥

हृहः असि हते इत् हलादौ पिति । हृणेहि ।
 हृण्ह । ततर्ह ॥ तर्हिता । अहृणोष्ट् । आन्तलोपः ॥
 हिनस्ति । जिहंसि । हिंसिता । उन्दी क्तेदने ॥
 १३ ॥ उनन्ति । उन्तः । उन्दन्ति । उन्दाञ्चकार ।
 औनत । औन्ताम् । औन्ताम् । औन्दन् । औनः ।
 औनदम् । अञ् व्यक्तिलक्षणकान्तिगतिषु ॥ १४ ॥
 अनन्ति । अङ्क्ते । अञ्जन्ति । आनञ्ज । आनञ्जिय ।
 आनङ्क्थ । अञ्जिता । अङ्क्ता । अङ्धि । अन-
 जानि । आनक् ॥

अञ्जेःसिचि । ७ । २ । ७१ ॥

अञ्जेःसिचो नित्यमिट् । आञ्जीत् । तञ्जू
 संकोचने ॥ १५ ॥ तनक्ति । तङ्क्ता । तञ्चिता ।
 ओविजी भयचलनयोः ॥ १६ ॥ विनक्ति विङ्क्ताः ।
 विज इङिति ङित्वम् । विविजिय । विजिता ।
 अविनक् । अविजीत् । शिष्ल् विशेषणे ॥ १७ ॥
 शिनष्टि । शिष्टः । शिंशन्ति । शिनन्ति । शिशेष ।
 शिशेषिय । शेष्टा । शेच्यति । हेर्धिः । शिश्लि ।
 शिनषाणि । अशिनट् । शिंष्यात् । शिष्यात् ।
 अशिषत् । एवं पिष्ल् सञ्चूर्णने ॥ १८ ॥ अञ्जो
 आमर्द्दने ।

शूनन्लोपः । ६ । ४ । २३ ॥

अमः परस्य नस्य लोपस्स्यात् । अनक्ति ।
 वभञ्जिय । वभङ्क्थ । भङ्क्ता । भङ्ग्थि । अभा-
 ङ्गीत् । भुज पालनाभ्यवहारयोः ॥ २० ॥ भुनक्ति ।
 भोक्ता । भोच्यति । अभुनक् ।

भुजोऽनवने । १ । ३ । ६६ ॥

तडानौ स्तः । ओदनभुङ्क्ते । अनवनेकिम् ।
 सहीम्भुनक्ति । जिह्न्वी दीप्तौ ॥ २१ ॥ इन्हे ।

इन्धाते । इन्धते । इन्त्से । इन्ध्वे । इन्धाञ्चक्रे ।
 इन्धिता । इन्ध्वाम् । इन्धाताम् । इन्ध्वै । ऐन्ध्व ।
 ऐन्धाताम् । ऐन्धाः । विद् विचारणे ॥ २ ॥ विन्ते । वेत्ता ।
 इति रुधादयः ॥

॥ तनादयः ॥

तनु विस्तारे ॥ १ ॥

तनादिङ्क्षन्भ्यः उः । ३ । १ । ७६ ॥

शपोऽपवादः । तनोति । तनुते । ततान ।
 तेने । तनितांसि । तनितासे । तनिष्यति । तनि-
 ष्यते । तनुताम् । अतनोत् । तनुयात् । तन्वीत् ।
 तन्यात् । तनिषीष्टं । अतनीत् । अतानीत् ।

तनादिभ्यस्तथासोः । २ । ४ । ७९ ॥

तनादेस्सिचोः वा लुक् तथासोः । अतत ।
 अतनिष्ट । अतथाः । अतनिष्ठाः । अतनिष्यत् ।
 अतनिष्यत । प्रणु दाने ॥ २ ॥ सनोति । सनुते ।

ये विभाषा । ६ । ४ । ४३ ॥

अनसन्खनामात्वं वा चादौ कङिति । सायात् ।
 रुन्धात् ।

जनसनखनां सन्झलोः । ६ । ४ । ४२ ॥

एषामाकारस्सनि क्षलादौ कञिति । असात् ।
असनिष्ट । असाथाः । असनिष्ठाः । जगुं हिंसा-
वाम् ॥ ३ ॥ जगोति । जगुते । ह्यन्तेति न वृद्धिः ।
अजणीत् । अजत । अजणिष्ट । अजथाः । अज-
निष्ठाः । जिगुथ ॥ ४ ॥ उपत्यये लघुपधस्य गुणो
वा । जिगोति । जेगोति । जेगिता । अजेणीत् ।
अजित । अजेणिष्ट । जगु अदने ॥ ५ ॥ जगोति ।
तर्णीति । जगुते । तर्णते । डुक्तञ् । करणे ॥ ६ ॥

अत उत्सार्वधातुके । ६ । ४ । ११० ॥

कुरुतः ।

न अकुर्क्षराम् । ८ । २ । ७८ ॥

भस्य कुर्क्षुरोरुपधावा न दीर्घः । कुर्वन्ति ।

नित्यङ्करोतेः । ६ । ४ । १०८ ॥

करोतेः प्रत्ययोकारस्य नित्यं लोपो खोः । कुर्वः
कुर्वः । कुरुते । चकार । चक्रे । कर्त्ता । करि-
ष्यति । करिष्यते । करोतु । कुरुताञ् । अकरोत् ।
अकुरुत ।

ये च । ६ । ४ । १०६ ॥

कृञ उलोपो चादौ प्रत्यये । कुर्व्यात् । कुर्वीत ।
क्रियात् । कृषीष्ट । अकार्षीत् । अकृत । अकरिष्यत् ।
अकरिष्यते ।

असरिभ्राङ्करोतौ भूषणे । ६ । १ । १३७ ॥

सम्वाये च । ६ । १ । १३८ ॥

सुट् । संस्कारोति । अलङ्करोतीत्यर्थः । संस्कु-
र्वीन्ति । संघोभवन्तीत्यर्थः । सम्पूर्वस्य क्वचिद्भ्रूषणेऽपि
सुट् । संस्कृतञ्चत्वा इति ज्ञापकात् ।

उपात्यतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु

च । ६ । १ । १३९ ॥

कृञः सुट् । चात्पागुक्तयोरर्थयोः । प्रतिशक्तो-
गुणाधानम् । विकृतमेव वैकृतं विकारः । वाक्याध्या-
हार आकाञ्चैकदेशपूरणम् । उपस्कृता कन्या ।
उपस्कृता ब्राह्मणाः । एधोदकस्योपस्कृते । उपस्कृत-
भ्युक्ते । उपस्कृतं ब्रूते । वनु याचने ॥ ७ ॥ वनुते ।
ववने । मनु अवबोधने ॥ ८ ॥ मनुते । मेने । मनिता ।

सनिष्यते । सनुताम् । असनुत । सन्वीत । सनिषीष्ट ।
असनिष्ट । असनिष्यत ।

इति तनादयः ॥

॥ क्रादयः ॥

डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये । १ ।

क्रयादिभ्रः श्ना । ३ । १ । ट१ ॥

शपोऽपवादः । क्रीणाति । ईहल्यधोः । क्रीणीतः ।
आभ्यस्तयोरान्तः । क्रीणन्ति । क्रीणासि । क्रीणीयः ।
क्रीणीथ । क्रीणासि । क्रीणीवः । क्रीणीमः । क्रीणीते ।
क्रीणाते । क्रीणते । क्रीणीषे । क्रीणाथे । क्रीणीध्वे ।
क्रीणे । क्रीणीवहे । क्रीणीमहे । चिक्राथ । चिक्रियतुः ।
चिक्रियुः । चिक्रेथ । चिक्रियथ । चिक्रिये ।
क्रेता । क्रेष्यति । क्रेष्यते । क्रीणातु । क्रीणीतात् ।
क्रीणीताम् । अक्रीणात् । अक्रीणित । क्रीणीयात् ।
क्रीणीत । क्रीयात् । क्रेषीष्ट । अक्रेषीत् । अक्रेष्ट ।
अक्रेष्यत् । अक्रेष्यत । प्रीञ् तर्पणे कान्तौ च ॥ २ ॥
प्रीणाति । प्रीणीते । प्रीञ् पाके ॥ ३ ॥ प्रीणाति ।
प्रीणीते । प्रीञ् हिंसायाम् ॥ ४ ॥

हिनुसीना । ट । ४ । १५ ॥

उपसर्गस्थान्निमित्तात्परस्यैतयोर्निस्स्य णः
 ख्यात् । प्रसीणाति । प्रसीणीते । सीनातीत्या-
 त्वम् । समौ । मिस्यतुः । समिथ । समाथ । मिस्ये ।
 माता । मास्यति । मीयात् । मासीष्ट । अमासीत् ।
 अमासिष्टाम् । अमास्त । षिञ् वन्धने ॥ ५ ॥
 सिनाति । सिनीते । सिषाय । सिष्ये । सेता ।
 स्कुञ् आस्रवने ॥ ६ ॥

खन्भुस्तुन्मुस्खन् भुस्खन्भुस्कुञ्-

भ्रः इनुञ्च । ३ । १ । ट३ ॥

चात् आ । स्कुनोति । स्कुनुते । स्कुनाति ।
 स्कुनीते । चुस्काव । चुस्कुवे । स्कोता । अस्को-
 षीत् । अस्कोष्ट । स्तस्त्वादयश्चत्वारः सौचाः सर्वे
 रोधनार्थाः परस्त्रैपदिनः ।

हलश्शश्शानञ्भौ । ३ । १ । ट३ ॥

स्तभान ।

जूस्कुन्भुस् कुस्कु चुभु चरु कुस्कुञ्चुष्कि-
 लश्च । ३ । १ । ५८ ॥

चलेरजा ।

स्तम्भेः । ८ । ३ । ६७ ॥

स्तम्भेस्सौतस्य सस्य पस्स्यात् । व्यष्टभत् ।
अस्तम्भीत् ॥ युञ् वन्धने ॥ ७ ॥ युनाति । युनीते ।
योता । क्लृब् शब्दे । ८ । क्लृणाति । क्लृणीते ।
क्लृविता । दृञ् हिंसावाक् । ९ । दृणाति । दृणीते ।
द्रूञ् हिंसावाक् ॥ १० ॥ द्रूणाति । द्रूणीते ।
पूञ् पवने ।

षादीनां ह्रस्वः । ७ । ३ । ८० ॥

पूञ् लूञ् स्तञ् लृञ् वञ् धूञ् ष्टृष्टृष्टृष्टृ ष्टृ
लृष्टृ ष्टृष्टृष्टृ ष्टृष्टृ ज्यारौलीव्लीक्षीनाञ्चतुर्विं-
शतेः शिति ऋस्वः । पुनाति । पुनीते । पविता ।
लूञ् छेदने । १२ । लुनाति । लुनीते । स्तृञ्
आच्छेदने । १३ । स्तृणाति । शर्पूर्वाः खयः ।
तस्तार । तस्तरतुः । तस्तरि । स्तरिता । स्तरीता ।
स्तृणीयात् । स्तृणीत । स्तृयीत् ॥

लिङ्-सिचोरात्मनेपदेषु । ७ । २ । ४२ ॥

दृङ् दृञ् श्यासृदन्ताञ्च परयोस्त्रिङ् सिचोरिञ्चा
स्यात्तडि ॥

न लिङि । ७ । २ । ३९ ॥

वृत्त दूटो लिङ्गि न दीर्घः ॥ स्तरिषीष्ट । उच्च ।
 अनेन कित्त्वम् ॥ स्तीर्षीष्ट । सिचि च परस्मैपदेषु ।
 अस्तारीत् । अस्तारिष्टाम् । अस्तारिषुः । अस्त-
 रिष्ट । अस्तीष्ट । कृञ् हिंसायाम् ॥ १४ ॥ कृणाति ॥
 कृणीते । चकार । चकारे । वृञ् वरणे ॥ १५ ॥
 वृणाति । वृणीते । ववार । ववारे । वरिता ।
 वरीता । उदोष्ठेऽत्युत्त्वम् । वूर्यात् । वुरिषीष्ट ॥
 वूषीष्ट । अवारीत् । अवारिष्टाम् । अवारिष्ट ।
 अवरीष्ट ॥ अवूर्ष्ट । धूञ् कम्पने । १६ । धुनाति ।
 धुनीते । धोता । धविता । अधावीत् । अधविष्ट ।
 अधोष्ट । ग्रह उपादाने । १७ ॥ गृङ्गाति । गृङ्गीते ।
 जग्राह । जगृहे ॥

ब्रह्मोऽलिङ्गि दीर्घः । ७ । १ । ३७ ॥

एकाचो ॥

चुरादयः ॥

अर्हेर्विहितस्येदो दीर्घो नतु लिङ्गि । अर्हीता ।
 गृङ्गातु !

हलःशःशनाञ्छौ । ३ । १ । ८३ ॥

हलः परस्मै अशुभानजादेशो हौ । गृह्याण ।

गृह्यात् । ग्रह्णीष्ट । ह्यन्तेति न वृद्धिः ॥ अग्र-

हीत् । अग्रहीष्टात् । अग्रहीष्ट । अग्रहीषातात् ।

कुप निष्कर्षे ॥ १८ ॥ कुष्याति । कोषिता । अश-

भोजने ॥ १९ ॥ अश्नाति । आश । अशिता । अशि-

ष्यति । अश्नातु । अशान । सुष स्त्रेये ॥ २० ॥

सोषिता । सुषाण । ज्ञाऽवबोधने ॥ २१ ॥ जज्ञौ ।

वृङ् सम्भक्तौ ॥ २२ ॥ वृषीति । वृषे । वृष्टे ।

वरिता । वरीता । अवरिष्ट । अवरीष्ट । अष्टत ।

इति क्रमादयः ॥

चुरादयः ॥

चुर स्त्रेये ॥ १ ॥

सत्याप्रप्राशरूपवीणातुलश्लोकसेनालो

मत्रचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्रगोशित् । ३१ । १५५ ॥

स्वार्थे । पुगन्तेति गुणः । सनाद्यन्ता इति

घातुत्वत् । तिप् श्वादि । गुणायादेशौ । चोरयति ।

शिचञ्च । १ । ३ । ७४ ॥

शिजत्तादात्मनेपदं कर्तृगासिनि क्रियाफले ।
 चोरयते । चोरयासास । चोरयिता । चोर्यात् ।
 चोरयिषीष्ट । शिञ्चीति चङ् । शौ चङीति ङ्रस्वः ।
 चङिद्वित्वम् । हलादिशुभेपः । दीर्घो लघोरित्यभ्या-
 सस्य दीर्घः । अचूचुरत् । अचूचुरत । कथ वाक्य-
 प्रबन्धे ॥ २ ॥ अक्षोपः ॥

अचःपरस्मिन् पूर्वविधौ । १ । १५७ ॥

परनिमित्तोऽजादेशः स्यानिवत्स्यानिभूतादचः
 पूर्वत्वेन दृष्टस्य विधौ कर्तव्ये । इति स्यानिवत्त्वा-
 न्नोपधाट्ट्विः । कथयति । अग्लोपित्वादीर्घसन्वहावो
 न । अचकथत । गण संख्याने ॥ ३ ॥ गणयति ॥

इच्च गणः । ७ । ४ । ६७ ॥

गणयतेरभ्यासस्य ईत् स्याच्चादञ्चङ् परे शौ ।
 अजीगणत् । अजनणत् ॥

॥ इति चुरादयः ॥

एयंन्ताः ।

स्वतन्त्रः कर्त्ता । १ । ४ । ५४ ॥

क्रियायां स्वातन्त्र्येण विवक्षितोऽर्थः कर्त्ता
स्यात् ।

तत्प्रयोजको हेतुश्च । १ । ४ । ५५ ॥

कर्त्तुः प्रयोजको हेतुसंज्ञः कर्त्तुं संज्ञश्च ।

हेतुमति च । ३ । १ । २६ ॥

प्रयोजकव्यापारे ।

॥ सनन्ताः ॥

प्रेषणादौ च वाच्ये घातोर्णिच् । भवन्तस् प्रेर-
यति । आवयति ।

ओः पुयसा ज्यपरे । ७ । ४ । ८० ॥

सनि परे यद्गन्तव्यवशात्प्राप्तौ ईत् स्यात्
पवर्णयन् जकारेष्ववर्णपरेषु परतः । अचीभवत् ।
एत गतिनिवृत्तौ ।

अर्त्तिह्रीव्लीरी क्यूीक्ष्माय्यातां

पुङ्खौ । ७ । ३ । ३६ ॥

स्थापयति ।

तिष्ठतेरित । ७ । ४ । ५५ ॥

उपधायाञ्च् परे शौ । अतिष्ठिपत् । घट
चेष्टावाम् ।

मितां ह्रस्वः । ६ । ४ । ६२ ॥

घटादीनां ज्ञपादिनाञ्च् ऋस्वः । घटयति ।
ज्ञप ज्ञाने ज्ञापने च । ज्ञपयति । अजीज्ञपत् ।

इति एयन्तप्रक्रिया ।

सनन्ताः ।

धातोः कर्मणस्समानकर्तृका-
दिच्छायां वा । ३ । १ । ७ ॥

इषि कर्मणोधातोरिषिणैककर्तृकात्सन् वेच्छा-
यास् । पठ व्यक्तायां वाचि ।

सन्यङोः । ६ । १ । ६ ॥

सनन्तस्य यङन्तस्य च प्रथमस्यैकाचो द्वे स्तोऽजा-
देस्तु द्वितीयस्य । सन्यतः । पठितुमिच्छति पिपठि-
षति । कर्मणः क्रिस् । गमनेनेच्छति । समानकर्तृ-
कात् क्रिस् । शिष्याः पठन्तित्तिच्छति गुरुः । वाग्र-
हणाद्वाक्यमपि । लुङ्सनोर्विसृष्ट ।

सः स्याद्द्विधातुके ॥ ७ ॥ ४ ॥ ४६ ॥

सस्य तः स्यात्वादावाद्द्विधातुके । अत्तुमिच्छति

जिघत्सति । एकाच इति नेट् ॥

अज्भानगमां सनि । ६ । ४ । १६ ॥

अजन्तानां हन्तेरजादेशगमेच्च दीर्घो भलादौ
सनि ॥

इकोक्कल् । १ । २ । ८ ॥

इगन्ताञ्जलादिः सन् कित् । ऋत इङ्घातोः ।
कर्तुमिच्छति चिकीर्षति ॥

सनि अहगुहोश्च । ७ । २ । १२ ॥

अहेर्गु हेरगन्ताच्च सन इण् न स्यात् बुभूषति ॥

॥ इति सनन्ताः ॥

॥ यङन्ताः ॥

धातोरेकाचो हलादेः क्रियासमभि-

हारे यङ् । ३ । १ । २ । २ ॥

पौनःपुन्ये भ्रशार्थे च द्योत्ये धातोरेकाचो
हलादेर्यङ् ।

गुणो यङ्लुकोः । ७ । ४ । ८२ ॥

अध्यासस्य गुणो यञ्च यङ्लुक्चि च परतः ।
 डिदन्तत्वदात्मनेपदम् । पुनःपुनरतिशयेन वा भवति ।
 बोधयते । बोध्याञ्चके । अत्रोभूयिष्ट ।

॥ यङ् लुगन्ताः ॥

नित्यङ्गौटिले गतौ । ३ । १ । २३ ॥

गत्यर्थात् कौटिल्य एव यङ् नतु क्रियासप्तभिहारे ।

दीर्घोऽकितः । ७ । ४ । ८३ ॥

अकितोऽध्यासस्य दीर्घो यङ् लुकोः । कुटिलं
 व्रजति । वाव्रज्यते ।

यस्य हलः । ६ । ४ । ४६ ॥

हलः परस्य यस्य लोप आर्द्धघातुके । आदेः
 परस्य । अतो लोपः । वाव्रजाञ्चके । वाव्रजिता ।

रीगृदुपधस्य च । ७ । ४ । ६० ॥

ऋदुपधस्य घातोरध्यासस्य रीगागमो यङ्
 लुकोः । वरीवृत्त्यते । वरीवृताञ्चके । वरीवृतिता ॥

क्षुभादिषु च । ८ । ४ । ३६ ॥

स्रुत्वं न । नरीवृत्त्यते । जरीवृत्त्यते ।

॥ इति यङन्तप्रक्रिया ॥

यङ्लुगन्ताः ।

यङोऽचि च । २ । ४ । ७४ ॥

यङोऽचि प्रत्यये लुक् स्याच्चकारान्तं विनापि क्वचित् । अनैमित्तिकोऽयम् । अन्तरङ्गत्वादादौ भवति । ततः प्रत्ययलक्षणेन यङन्तत्वाद् द्वित्वम् । अभ्यासकार्यम् । धातुत्वास्तडादयः । शेषात् कर्त्तरीति परस्मैपदम् । चर्करीतञ्चेत्यदादौ पाठाच्छपो लुक् ।

यङो वा । ७ । ३ । ६४ ॥

यङ् लुगन्तात् परस्य हलादेः पितृसप्तार्धधातुकस्येष्ट वा स्यात् । भ्रुवोरिति निषेधो यङ्लुकि आषांयां न । बोभूतु तेतिक्ते इति छन्दसि निपातनात् । बोभवीति । बोभोति । बोभूतः । अदस्थ्यास्तात् । बोभुवति । बोभुवाञ्चकार । बोभवांस्तात् । बोभविता । बोभविष्यति । बोभवीतु । बोभूतु । बोभूतात् । बोभूताम् । बोभुवतु । बोभूहि । बोभवानि ॥ अबोभवीत् । अबोभीत् । अबोभूताम् । अबोभवुः । बोभूयात् । बोभूयाताम् । बोभूयः । बोभूयात् । बोभूयास्ताम् । बोभूयासुः । गतिस्थेति सिचो लुक् । यङो वेतीट्पक्षे गुणांस्वाधित्वा नित्यत्वाद् लुक् । अबोभू-

वीत् । अबोभीत् । अबोभूताम् । अबोभूदुः
अबोभविष्यत् ।

॥ इति यङ्लुगन्ताः ॥

॥ नामधातवः ॥

सुप आत्मनः क्यच् । ३ । १ । ८ ॥

इषि कर्मण एषितुः सखन्विनस्सुवन्तादि-
च्छावात्मर्थे क्यच् वा ।

सुपो धातुप्रातिपदिकयोः । २ । ४ । ७१ ॥

एतयोरवयवस्य सुपो लुक् ॥

क्यञ्चि च । ७ । ४ । ३३ ॥

अवर्णस्य ईः । आत्मनः पुत्त्रमिच्छति पुत्त्रीयति ।

नः क्ये । १ । ४ । १५ ॥

क्यञ्चि क्यञ्चि च नान्तमेव पदं नान्यत् ।
नलोपः राजीयति । नान्तमेवेति किम् । वाच्यति
हलि च । गीर्थ्यति । पूर्थ्यति । धातोरित्येव ।
नेह । दिवमिच्छति ॥ दिव्यति ।

क्यस्य विभाषा । ६ । ४ । ५० ॥

हलः परयोः क्यच् क्यञोर्लोपो वार्द्धधातुके ।
 आदेः परस्य । अतो लोपः । तस्य स्थानिवत्त्वात्त-
 धूपधगुणो न ॥ समिधिता । समिधिता ।

कास्यञ्च । ३ । १ । ६ ॥

उक्तविधये कास्यच् । पुत्तमात्मन इच्छति ।
 पुत्तकास्यति । पुत्तकास्यता ।

उपमानादाचारे । ३ । १ । १० ॥

उपमानात् कर्मणस्सुवन्तादाचारेऽर्थे क्यच् ।
 पुत्तमिवाचरति पुत्तीचति छात्रम् । विष्णावति
 द्विजम् ।

सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्त्विन् वक्तव्यः । अतो-
 गुणे । कृष्ण इवाचरति कृष्णति । स्व इवाचरति
 स्वति । सस्त्रौ ।

अनुनासिकस्य क्त्विन् श्लोः क्ङिति

। ६ । ४ । १५ ॥

अनुनासिकान्तस्योपधाया दीर्घः स्यात् क्तौ श्लोः क्तौ
 च क्ङिति । इदमिवाचरति इदामति । राजेव
 राजानति । पन्था इव पथीनति ॥

कृष्टाय क्तव्ये । ३ । १ । १४ ॥

चतुर्थग्रन्तात् कटशब्दादुत्साहे क्यङ् । कटाय
कसते कटायते । पापङ्कत्सुत्सहंतइत्यर्थः ॥

शब्दवैरकालहास्रकशासेधेभ्यः क्वणो ।

३ । १ । १७ ॥

एथ्यः कर्माभ्यः करोत्यर्थे क्यङ् । शब्दङ्करोति
शब्दायते ।

तत्करोति तदाचष्टे । इति णिच् ॥

प्रातिपदिकाङ्घ्रात्वर्थे वङ्गलमिष्टवच्च । प्राति-
पदिकाङ्घ्रात्वर्थे णिच् स्यात् । इष्टे चया प्रातिप-
दिकस्य पुंवङ्गावरभावटिलेपविन्सतुप् लोपयणादिलोप
प्रस्य स्माद्यादेश भसंज्ञास्लहणावपि स्युः । इत्यग्लोपः ।
वटङ्करोत्याचष्टे वा घटयति ॥

॥ इति नामधातवः ॥

॥ कांडादयः ॥

कांडादिभ्य वक् । ३ । १ । १७ ॥

एथ्यो धातुभ्यो नित्यं वक् स्यात् स्वार्थे । कण्ठज
नात्तविषर्षणे ॥ १ ॥ कण्ठयति । कण्ठयते । इत्यादि ।

॥ इति कांडादयः ॥

॥ आत्मनेपदम् ॥

कर्त्तारि कर्मव्यतिहारे । १ । ३ । १४ ॥

क्रियाविनिमये द्योत्ये कर्त्तर्यात्मनेपदम् । व्यति-
लनीते । अन्यस्य योग्यं लवनं करोतीत्यर्थः ॥

न गतिहिंसार्येभ्यः । १ । ३ । १५ ॥

व्यतिगच्छन्ति । व्यतिग्नन्ति ॥

नेर्विशः । १ । ३ । १७ ॥

निविशते ॥

परिव्यवेभ्यः क्रियः । १ । ३ । १८ ॥

परिक्रीणीते । विक्रीणीते । अवक्रीणीते ॥

विपराजराज्यैः । १ । ३ । १९ ॥

विजयते । पराजयते ॥

समवप्रविभ्रतः स्थः । १ । ३ । २२ ॥

सन्तिष्ठते । अदितिष्ठते । प्रतिष्ठते । विति-
ष्ठते ॥

अप्रह्वे ज्ञः । १ । ३ । ४४ ॥

शतसपजानीते । अपलपतीत्यर्थः ।

अकर्मकाच्च । १ । ३ । ४५ ॥

सर्पिषो जानीते । सर्पिषोपायेन प्रवर्तत इत्यर्थः ॥

सनस्तृतीयायुक्तात् । १ । ३ । ५४ ॥

रथेन सञ्चरते ।

दासश्च सा चेच्चतुर्थ्यर्थे । १ । ३ । ५५ ॥

ससोदाणस्तृतीयान्तेन युक्तादुक्तां स्यात् तृतीया
चेच्चतुर्थ्यर्थे । दास्या संवच्छते कामी ।

पूर्व्ववत्सुनः । १ । २ । ६२ ॥

सनः पूर्वीं वो धातुस्तेन तुल्यं सनन्तादप्यात्मने-
पदं स्यात् । एदिधिषते ।

हलन्ताश्च । १ । २ । १० ॥

इवासमीपाद्वलः परो अलानिः सन् कित् निवि-
विचते ॥

गन्धनावक्षेपणसेवनसाहसिक्यप्रतिघल-
प्रकथनोपयोगेषुक्त्तः । १ । ३ । ३२ ॥

गन्धनं सूचनम् । उत्क्रुषते सूचयतीत्यर्थः ।
अवक्षेपणं अर्त् सनम् । ध्येनोवर्तिवास्तुत्क्रुषते अर्त्-
सयतीत्यर्थः । हरिस्तुप्रक्रुषते । सेवत इत्यर्थः । परदा-
रान् प्रक्रुषते । तेषु लहसा प्रवर्तते । एधोदकस्यो-
पस्कृषते । सुगन्धावर्त्ते । कथाः प्रक्रुषते । कथय-

तीत्यर्थः । शतम्प्रकुरुते । घर्मार्यं विनिवृत्ते ।
एषु किम् । कटङ्करोति । भुजोऽनवने । ओदनम्भु-
ङ्क्ते । अनवने किम् । सहीं भुनक्ति ।

॥ इत्यात्मनेपदप्रक्रिया ॥

परस्त्रैपदम् ॥

अनुपराभ्यां वृजः । १ । ३ । ७६ ॥

कर्तृगे च फले गन्धनादौ च परस्त्रैपदं स्यात् ।
अनुकरोति । पराकरोति ॥

अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः । १ । ३ । ८० ॥

क्षिप प्रेरणे । खरितेत् । अभिक्षिपति ॥

प्रावृहः । १ । ३ । ८१ ॥

प्रवहति ।

परेर्क्षयः । १ । ३ । ८२ ॥

परिह्वपति ॥

व्याङ् परिभ्रो रलः । १ । ३ । ८३ ॥

रसु क्रीडायां । विरमति ।

उपाञ्च । १ । ३ । ८४ ॥

चञ्चदत्त सुपरत्नति । उपरमवतीत्यर्थः अन्तर्भावितण्यर्थोऽचस् ।

॥ इति पदव्यवस्था ॥

भावकर्म ॥

भावकर्मणोः । १ । ३ । १३ ॥

लक्ष्यात्मनेपदम् ॥

सार्वधातुके यञ् । ३ । १ । ६७ ॥

भावकर्म्मवाचिनि घातोर्थ्यञ् सार्वधातुके । भावः क्रिया सा च भावार्थक लकारेणानूद्यते । सुप्त-दस्त्रङ्गां सामानाधिकरण्याभावात् प्रथमः पुरुषः । तिङ् वाच्यक्रियाया अद्रव्यरूपत्वेन द्वित्राद्यप्रतीतेन द्विवचनादि क्तत्वेकवचन भेवोत्सर्गतः । त्वया मया अन्यैश्च भूयते । वञ्चवे ॥

स्यसिच्सौयुट् तासिषु भावकर्मणो-
रुपदेशेऽज्झन्यहृदशां वा चिष्णुद्विट् च ।
६ । ४ । ६२ ॥

उपदेशे योऽच् तदन्तानां हनादीनाञ्च चिष्णी-
वाङ्कार्थं वा स्यात् स्याद्विषु भावकर्मणोर्नस्यमानयोः

स्यादीनासिङ्गागसञ्च । चिख्वद्भाव पक्षेऽयमिट् । चिख्व-
द्भावाहृद्धिः । भाविता । भविता । भाविष्यते । भवि-
ष्यते । भूयताम् । अस्त्वयत । भाविषीष्ट । भविषीष्ट ॥

चिष् भाववर्त्मणोः । ३ । १ । ६६ ॥

च्लेचिष् स्वाङ्गावकर्मवाचिनि ते परे ।
अभावि । अभाविष्यत । अभविष्यत । अकर्मकोप्युप-
सर्गवशात् सकर्मकः । अनुभूयते आनन्दश्चैत्रेण त्वया
भया च । अनुभूयेते । अनुभूयन्ते । त्वमनुभूयसे ।
अहमनुभूये । अन्वभावि । अन्वभाविषाताम् । अन्व-
भविषाताम् । णि लोपः । भाव्यते । भावयाञ्चक्रे ।
भावयास्त्रभूवे । भावयामासे । चिख्व दिट् । भाविता ।
आभीचत्वेनासिद्धत्वाणि लोपः । भावचिता । भाव-
विषीष्ट । अभावि । अभाविषाताम् । अभावविषा-
ताम् । भुभूष्यते । बुभूषाञ्चक्रे । बुभूषिता । अस्त्वधि-
ष्यते । बोभूष्यते । बोभूषिष्यते । अकृतसार्वधातु-
कयोर्दीर्घः । स्तूयते विष्णुः । स्ताविता । स्तोता ।
स्ताविष्यते । स्तोष्यते । अस्तावि । अस्ताविषाताम् ।
अस्तौषाताम् । ऋ गतौ । गुणोऽर्त्तीति गुणः ।
अर्व्यते । ख खारणे । खर्व्यते । सखरे । उपदेश-

अहणाच्चिण्वदिट् । आरिता । अर्त्त । स्वारिता ।
स्वर्त्ता । अनदितामिति न लोपः । स्वस्यते । इदि-
तस्तु । नन्द्यते सम्प्रसारणम् । इज्यते ॥

तनोतेर्यकि । ३ । ४ । ४४ ॥

आदन्तादेशो वा । तायते । तन्यते ॥

तपोऽनुतापे च । ३ । १ । ३५ ॥

तपञ्च्लेच्चिण् न स्यात् कर्मकर्त्तर्यनुतापे च ।
अन्वतप्त पापेन । घुमास्येतीत्वम् । दीयते । धीयते ।
ददे ॥

आतो युक् चिण् कृतोः ॥७॥३३॥

आदन्तानां युगानसच्चिणिञ्णिति कृति च ।
दायिता । दाता । दाविषीष्ट । दासीष्ट । अदायि ।
अदाविषाताम् । अज्यते ।

अंजेषु चिणि । ३ । ४ । ३३ ॥

न लोपो वा । अभाजि । अभञ्जि । लभ्यते ॥

विभाषा चिण्मुलोः ॥७॥१॥३६ ॥

लभेर्नुम् । अलम्भि । अलाभि ॥

इति भावकर्मप्रक्रिया ॥

॥कर्मकर्त्तरि ॥

यदा कर्मैव कर्त्तृत्वेन विवक्षितं तदा स्वकर्म-
काणामप्यकर्मकत्वात् कर्त्तरि भावे च लकारः ॥

कर्मवत् कर्मणा तुल्यक्रियः । ३।१।८७॥

कर्मस्थया क्रियया तुल्यक्रियः कर्त्ता कर्म-
वत् स्यात् । कार्यातिदेशोऽम् । तेन यगात्मनेपद
चिण् चिण्वद्विट्स्युः । पच्यते फलम् । भिद्यते
काष्ठम् । अपाचि । अभेदि भावे । भिद्यते काष्ठेन ।

इति कर्मकर्त्तरि प्रक्रिया ॥

लकारार्थः ॥

श्री वा स्यात्
आ । ३ । १ । लट् । ३ । २ । ११२॥

स्मृतिबोधिन्युपपदे स्मृतानद्यतने घातोर्लट् ।
लङोऽपवादः ॥ वस निवासे । स्मरसि वृष्ण गोकुले
वत्स्यामः । एवं बुध्यसे चेतसे । इत्यादि प्रयोगेऽपि ॥

न यदि । ३ । २ । ११३ ॥

यद्योगे उक्तं न । अभिजानासि यद्वने अभुञ्ज-
सहि ।

लट् स्त्रे । ३ । २ । ११८ ॥

लिटोऽपवादः । यजतिस्त्र युधिष्ठिरः ॥

वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानवद्वा ॥३३॥

१३१ ॥

वर्त्तमाने ये प्रत्यया उक्तास्ते वर्त्तमानसामीप्ये
भूते भविष्यति च वा स्यः ॥ कदागतोऽसि । अयमाग-
च्छामि । आगमं वा । कदागमिष्यसि । एष
गच्छामि । गमिष्यामि वा ॥

ह्रदन्ताः ॥

हेतु हेतुमतोर्लिङ् । ३ । ३ । १५६ ॥

वा स्यात् । लृष्णं नलेच्चेत्-^{५-१०} गन्तात् । लृष्ण-
नस्यति चेत् सुखं यास्यति । दासीष्ट । यते । नेह ।
हन्तीति प्रलायते । विधिनिसन्ध्याते लिङ् । विधिः
प्रेरणम् । श्रुत्यादेर्निष्कण्टस्य प्रवर्त्तनम् । यजेत ।
निसन्त्रणम् निवोगकरणम् । आवश्यके आह्वभोज-
नादौ दौहितादेः प्रवर्त्तनम् । इह भुञ्जीत । आम-
न्त्रणङ्गानचाराऽनुज्ञा ॥ अहासीत् । अधीष्टः सत्-
कारपूर्वको व्यापारः । पुत्रतदध्यापयेत् भवान् । सन्-
प्रन्नः सन्प्रधारणम् । क्रिष्यो वेदमधीयीथ उत तर्कम् ।

प्रार्थनम् । याच्ञा । भो भोजनं लभेय । एवम्
लोट् ॥

इति लकारार्थप्रक्रिया ॥

इति तिङन्तप्रक्रिया समाप्ता ॥

कृदन्ताः ॥

घातोः । ३ । १ । ६१ ॥

आट्तीयान्तं ये प्रत्यया स्ते घातोः परे स्युः ।

कृदतिङिति कृतसंज्ञा ॥

वाऽसहप्रोऽस्त्रियाम् । ३ । १ । ६४ ॥
इस संज्ञके प्रत्ययान्तं विशेष नियमवालां
अस्त्रिन्धात्वधिकारेऽसहप्रो ऽपवादप्रत्यय उत्-

सर्गस्य बाधको वा स्यात् स्वधिकारोक्तस्त्रिना ॥

कृत्वाः । ३ । १ । ६५ ॥

खुल्लवावित्यंतः प्राक् कृत्य संज्ञाः स्युः ॥
इस संज्ञके प्राक् कृत्य संज्ञाः कृदन्ता प्रत्ययान्तं

कर्त्तरि कृत् । ३ । ४ । ६७ ॥

इति प्राप्ते ॥

तयोरेव कृत्यक्तखुल्लयाः । ३ । ४ । ७० ॥
यं भाग्यं कर्म मे म) इति ६७

एते भावकर्मणोरेव स्युः ॥

तव्यत्तव्यानीयवः । ३ । १ । ६६ ॥

खुब् लृद्यौ । ३ । १ । १३३ ॥

धातोरेतौ स्तः । कर्त्तरि क्त्वादिति कर्त्तर्ये ।

युवोरनाकौ । ७ । १ । १ ॥

युव एतयोरनाकौ स्तः । कारकः । कर्त्ता ॥

नन्दिग्रहिपचादिभ्यो ल्युणिन्यच्चः । ३ ।

१ । १३४ ॥

नन्द्यादेर्ल्युर्ग्रह्यादेर्यिनिः पचादेरच् । नन्दय-
तीति नन्दनः । जनार्दनः । लवणः । ग्राही । स्यायी ।
मन्त्री । पचादिराक्षतिगणोऽचम् ।

इगुप्रथज्ञाप्रौक्किरः कः । ३ । १ । १३५ ॥

एथ्यः कः । बुधः । ह्यः । ज्ञः । प्रियः । किरः ॥

आतञ्चोपसर्गे । ३ । १ । १३६ ॥

प्रज्ञः । सुखलः ॥

गेहे कः । ३ । १ । ४४ ॥

गेहे कर्त्तरि ग्रहेः कश् स्यात् । गृहम् ॥

कर्मण्यम् । ३ । २ । १ ॥

कर्मण्यपपदे धातोरणम् । कुम्भङ्करोति कुम्भ-

कारः ।

आतोऽनुपसर्गे कः । ३ । २ । ३ ॥

अणोऽपवादः । गोदः । धनदः । कस्त्रदः ।
अनुपसर्गे क्तिम् । गोसम्प्रदायः ।

मूलविभुजादिस्यः क्तः । मूलानि विभुजति
मूलविभुजो रथः । आकृतिगणोऽयम् । महीध्रः
कुध्रः ।

चरेष्टः । ३ । २ । १६ ॥

अधिकरणे उपपदे । कुरुचरः ।

भिक्षासेनादायेषु च । ३ । २ । १७ ॥

भिक्षाचरः । सेनाचरः । आदायेति ल्यव-
न्तम् । आदायचरः ।

द्वानो हेतुताच्छील्यानुलोभेषु । ३ । २ । २० ॥

एषु द्योत्येषु करोतेष्टः ।

अतः कृकामिकंसकुम्भप्राचक्याक्याणीषु

नव्ययस्य । ८ । ३ । ४६ ॥

आहुत्तरस्यानव्ययस्य विसर्गस्य समाप्ते नित्यं
सादेशः करोत्यादिषु परेषु । वशस्कारी विद्या ।
आहुत्तरः । वचनकरः ।

एजेः लृष् । ३ । २ । २८ ॥

ख्यन्तादेजेः खश् ।

अरुद्विषदजन्तस्य सुम् । ६ । ३ । ६७ ॥

अरुषो द्विषतोऽजन्तस्य च सुमागमः । खिदन्ते
परे नत्वव्यस्य । शित्वाच्छ्वादिः । जनसेजयतीति
जनसेजयः ।

प्रियवशे बहः खच् । ३ । २ । ३८ ॥

प्रियंवदः । वशंवदः ।

आत्ममाने खञ्ज । ३ । २ । ८३ ॥

खकर्मके मनने वर्त्तमानान्मन्यतेः सुपि खश्
स्यात् चाणिनिः । पण्डितमालानं मन्यते पण्डित-
मन्यः । पण्डितमानी ।

अन्येभ्योऽपि दृश्यन्ते । ३ । २ । ७५ ॥

मनिन् क्वनिप् वनिप् विच् एते प्रत्ययाः घातोः
स्यः ।

नेडुशि कृति । ७ । २ । ८ ॥

वशादेः दतः । इण् न । शृ हिंसावाल् । सुशर्मा ।
मातरित्वा ।

विडुनोरवुनासिकस्यात् । ६ । ४ । ४१ ॥

अवुनासिकस्यात् स्यात् । विजायंत इति विजावा ।

ओण अपनयने । अवावा । विच् । सप् रिष् हिंसा-
याम् । रोट् । रेट् । सुगण् ।

क्विप् च । ३ । २ । ७६ ॥

अयमपि दृश्यते । उखास्रत् । पर्णध्वत् । वाहभ्रट् ।

सुप्रजातो णिनिस्ताच्छील्ये । ३ । २ । ७८ ॥

अजात्यर्थे सुपि धातोर्णिनिस्ताच्छील्ये द्योत्ये ।

उष्णभोजी ।

सनः । ३ । २ । ८३ ॥

सुपि मन्यतेर्णिनिः स्यात् । दर्शनीयमानी ।

खित्यनव्ययस्य । ६ । ३ । ६६ ॥

पूर्वपदस्य ऋसः । कालिमान्या ।

करणे यजः । ३ । २ । ८५ ॥

करणे उपपदे सूतार्थयजेर्णिनिः कर्त्तरि ।

सोमेनेष्टवान् सोमयाजी । अग्निष्टोमयाजी ।

दृशेः क्वाणिप् । ३ । २ । ८४ ॥

कर्मणि सूते । पारं दृष्टवान् । पारदृष्टा ।

राजनि युधिकृजः । ३ । २ । ८५ ॥

क्वनिप् । युधिरन्तर्भावितख्यर्थः । राजानं योधित-

वान् राजयुधा । राजकृत्वा ।

सहे च । ३ । २ । ८६ ॥

सह योधितवान् सहयुध्वा । सहकृत्वा ।

सप्तम्याञ्चनेर्डः । ३ । २ । ८७ ॥

तत्पुरुषे कृति बज्जलम् । ६ । ३ । १४ ॥

उरलुक् । सरसिजम् । सरोजम् ।

उपसर्गे च संज्ञायाम् । ३ । १ । ८८ ॥

प्रजा स्यात् सन्ततौ जने ।

क्तं क्तवन् निष्ठा । १ । १ । १६ ॥

एतौ निष्ठा संज्ञौ स्तः ।

निष्ठा । ३ । २ । १०२ ॥

अतार्थवृत्तेर्धातोर्निष्ठा । तत्र तयोरेवेति आव-
कर्मणोः क्तः । कर्त्तरि क्त्वादिति कर्त्तरि क्तवतुः ।
स्नातस्नाया । स्तुतस्त्वया विष्णुः । विश्वं कृतवान्
विष्णुः ।

रदाभ्यां निष्ठातौ नः पूर्वस्य च दः ।

८ । २ । ४२ ॥

रदाभ्याम्परस्य निष्ठातस्य नः निष्ठापेक्षया

पूर्वस्य धातोर्दस्य च । शृङ्गिहावात् । शीर्णः ।
भिन्नः । छिन्नः ।

संयोगादेशातोधातोर्यणुतः । ८ । २ । ४३ ॥

निष्ठातस्य नः स्यात् । द्राणः । ग्लानः ।

ल्लादिभ्यः । ८ । २ । ४४ ॥

एकविंशतेर्लूजादिभ्यः प्राग्वत् । लूनः । ज्या
धातुः । ग्राह्येति सम्प्रसारणम् ।

हलः । ६ । ४ । २ ॥

अङ्गावयवाङ्गल — परं यत्सम्प्रसारणन्तदन्तस्य
दीर्घः । जीनः ।

आदितश्च । ८ । २ । ४५ ॥

भुजो । भुग्नः । टु ओश्वि । उञ्छूनः ।

शुषः कः । ८ । २ । ५१ ॥

निष्ठातस्य । शुष्कः ।

पचोवः । ८ । २ । ५३ ॥

पक्वः । चै हर्षक्षये ।

क्षायो मः । ८ । २ । ५३ ॥

क्षामः ।

निष्ठायां सटि । ६ । ४ । ५२ ॥

शेर्लोपः । आवितः । आवितवान् । दृढ
हिंसायाम् ।

दृढः स्थूलबलयोः । ७ । १ । १० ॥

स्थूले बलवति च निपात्यते ।

दधातेर्हिः । ७ । ४ । ४१ ॥

तादौ किति । हितम् ।

दो दधोः । ७ । ४ । ४६ ॥

घुसंज्ञकस्य दा इत्यस्य द्य् तादौ किति । चर्त्स्म् ।
दत्तः ।

लिटः कानच्वा । ३ । १ । १०६ ॥

कानुश्च । ३ । २ । १०७ ॥

लिटः कानच् कश्च वा स्तः । तडानावात्मनेपदम् ।
चक्राणः ।

क्वोश्च । ८ । १ । ६५ ॥

मान्तस्य धातुर्नुत्वं क्वोः परतः । जलन्वान् ।

लटः शटशानचावाथसाससानाधिक-
रणे । ३ । २ । १२४ ॥

अप्रथमान्तेन समानाधिकरणे लट् एतौ वा स्तः ।
शवादिः । पचन्तश्चैतन्मथ्य ।

अने सुक् । ७ । १ । ८२ ॥

अदन्ताङ्गस्य । पचमानञ्चैतन्मथ्य । लङ्घित्प्र-
नुवर्त्तमाने ।

पुनर्लङ् अहंणात् प्रथमासमानाधिकारण्येऽपि,
क्वचित् । सन् द्विजः ॥

विदेश्शतुर्वसुः । ७ । १ । ३६ ।

वेत्तेः परस्य शतुर्वसुरादेशो वा । विदन् । विद्वान् ॥

तौ सत् । ३ । २ । १२७ ॥

तौ शतशानचौ सत्संज्ञौ स्तः ॥

लटः सद्वा । ३ । ३ । १४ ॥

करिष्यन्तङ्करिष्यन्मागन्मथ्य ॥

आक्तेस्तच्छीलतद्धर्मतत्साधुकारिषु । ३ ।

२ । १३४ ॥

द्विपसभिव्याप्य वक्ष्यमाणास्तच्छीलादिषु कर्तृषु
बोध्याः ।

दन् । ३ । २ । १३५ ॥

कर्ता कटान् ॥

जल्पभिन्नकुट्टलुण्टवृडः षाकन् । ३ । २ ।

१५५ ॥

षः प्रत्ययस्य । १ । ३ । ६ ॥

प्रत्ययस्यादिः षः इत्संज्ञः स्यात् । जल्लाकः ।

वराकः ॥

सनाशंसभिन्न उः । ३ । २ । १६८ ॥

चिकीर्षुः । आशंसः । भिक्षुः ॥

आजभासधुर्विद्युतोर्जिष्टृजुग्रास्तुवः क्षिप् ।

३ । २ । १७७ ॥

विष्वाट् । जाः ॥

राज्ञोपः । ६ । ४ । २१ ॥

रेफाच्छोर्लोपः कौ अलादौ क्ङितिच । धूः ।

विद्युत् । जर्ज । पूः । दृशियहणस्यापकर्पाज्जवते-

र्दीर्घः । जूः । प्रावस्तुत् ।

क्विप्वचिप्रच्छ्रायतस्तुकटप्रुजुश्रीणान्दीर्घोऽसम्-

प्रसारणञ्च । वक्तोति वाक् ॥

च्छोः शृडनुनासिके च । ६ । ४ । १६ ॥

उतुकस्य च्छस्य वस्य चक्रमात् अउह् एता वादेश्यौ

स्यः कौ अनुनासिकादौ अलादौ क्ङि । तिच ।

घच्छतीति प्राट् । आयतं स्तौति आयतस्तूः । कट-
म्भवते कटप्रः । जुहताः । अवति हरिं त्रीः ॥

दाम्नीशसयुजस्तुतुदसिमित्रमिहपत-

दशनहः करणे । ३ । २ । १८२ ॥

दावाहेः ड्रन् स्यात् करणेष्वै । दात्यनेन दात्वञ् ॥

तितुवतथसिसुसरकसेषु च । ७।३।८ ॥

एषान्दशाकानिख् च । शस्त्रम् । योत्रम् ।

योक्तम् । स्तोत्रम् । तोत्रम् । सेत्रम् । सेत्तम् ।

नेद्वम् । पत्रम् । दंष्ट्रा । वद्धी ।

अर्त्तिलूधूसूखनसहचर इचः । ३ । २ ।

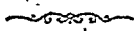
१८४ ॥

अरितम् । लवितम् । धवितम् । सवितम् ।

खनितम् । सहितम् । चरितम् ।

पुवः संज्ञायाम् । ३ । २ । १८५ ॥

पवितम् ।

॥ अथोखाहयः ॥

हवाप्राजिमिखदिसाध्यशूभ्य उण् ॥

करोतीति काचः । वायुः । पायुर्गुदम् । जायु-
रौषधम् । आयुः पित्तम् । खादुः । खाध्नोति पर-
कार्यमिति साधुः । आधु शीघ्रम् ।

उणादयो वङ्गलम् । ३ । ३ । १ ॥

एते वर्तमाने संज्ञावाच्य वङ्गलं स्युः । केचिद्-
विहिता अप्यूह्याः । संज्ञासु धातुरूपाणि प्रत्ययाश्च
ततः परे । कार्याहिद्याद्गुबन्धनेतच्छास्त्रसुखादिषु ।

तुमुन् एतौ क्रियायां क्रियार्थायाम् ।

। ३ । ३ । १० ॥

क्रियार्थायां क्रियावासुपपदे भविष्यत्यर्थे वातोरेतौ
लः । सान्तत्वादव्ययत्वम् । लणः द्रष्टुं वाति । लण-
न्दर्शको वाति ।

कालसमयवेलासु तुमुन् । ३ । ३ । १३७ ॥

कालः समयो वेला वा भोक्तुम् ।

धावे । ३ । ३ । १८ ॥

चिद्धावस्यापन्ने धात्वर्थे वाचे धातोर्षङ् । पाकाः ।

अकर्त्तरि च कारके संज्ञायात् । ३ । ३ । १८ ।

कर्त्तृभिन्ने कारके षञ् ।

षञि च भावकारणयोः । ६ । ४ । २७ ॥

रञ्जेर्नलोपस्य्यात् । रागः । अनयोः क्तिञ् ॥

रञ्जत्यस्मिन्निति रङ्गः ।

निवासचितिशरीरोपसमाधानेष्व्वादेश्च

कः । ३ । ३ । ४१ ॥

एषु चिनोतेर्षञ् आदेश्च क । उपसमाधानं

राशीकरणम् । निकायः । कायः । गोमयनिकायः ॥

एरच । ३ । ३ । ५६ ॥

द्ववर्णान्तात् । चयः । जयः ।

चृदोरप् । ३ । ३ । ५७ ॥

द्ववर्णान्ताद्द्ववर्णान्ताच्चाप् । करः । गरः ।

यवः । स्तवः । लवः । पवः । षजर्थे क विधानम् ।

प्रस्थः । विभ्रः ॥

डितः क्तिः । ३ । ३ । ८८ ॥

द्वेर्न्मन् नित्यम् ॥ क्तिप्रत्ययान्तात् सम् निर्दत्ते-

र्थे । पाकेन निर्दत्तं पक्लिमम् । डुवप् उपत्विसम् ।

ट्टितो ऽघुच । ३ । ३ । ८६ ॥

ट्टुवेष्ट कम्पने । वेपथुः ।

यजयाचयतविच्छप्रच्छरक्षोनङ् । ३ ।

३ । ९० ॥

यज्ञः । याज्ञा । यत्नः । विघ्नः । प्रघ्नः । रक्षणः ॥

खपो नन् । ३ । ३ । ९१ ॥

खप्रः ।

उपसर्गे षोः विः । ३ । ३ । ९३ ॥

प्रधिः । उपधिः ।

स्त्रियां क्षिन् । ३ । ३ । ९४ ॥

स्त्रीलिङ्गे भावे क्षिन् । घञोऽपवादः । क्षतिः ।

क्षतिः ।

ऋत्वादिभ्यः क्षिन्निष्ठावहाच्यः । तेन नत्वम् ।

क्षीर्णिः । क्षूनिः । धूनिः । पूनिः ।

सम्पदादिभ्यः क्षिप् । सम्पत् । विपत् । आपत् ।

क्षिक्त्वपौष्यते । सम्पत्तिः । विपत्तिः । आपत्तिः ।

जनिधूतिजूतिसातिहेतिवीर्त्तयञ्च । ३ ।

३ । ९७ ॥

एते निपात्यन्ते ।

ज्वरत्वरत्निव्यविस्रवासुपधायाश्च । ६ ।

। ४ । २० ॥

एपासुपधावकारयोरूठ अगुनासिके कौ
शौलादकडितिव । जतिः । क्तिप् । जूः । हः ।
जूः । जः । गः ।

इच्चा । ३ । ३ । १०१ ॥

इपेन्निपातोऽयम् ।

अः प्रत्ययात् । ३ । ३ । १०३ ॥

प्रत्ययान्तेभ्यः स्त्रियामकारः प्रत्ययस्य्यात् ।
चिकीर्षा । पुत्तकास्या ।

गुरोश्च हलः । ३ । ३ । १०३ ॥

गुरुमतो हलन्तात् स्त्रियास् प्रत्ययः । ईडा ।

एयासप्रन्वौ युच् । ३ । ३ । १०७ ॥

अकारस्यापवादः । कारणा । छारणा ।

नपुंसके भावे क्तः । ३ । ३ । ११४ ॥

लुट् च । ३ । ३ । ११५ ॥

हसितम् । हसनम् ।

पुंसि संज्ञायां घः प्रायेण । ३ । ३ । ११८ ॥

प्रतिषेधार्थयोरलंखल्लोरूपपदयोः क्त्वा । दो
ददधो । अलन्दत्त्वा । सुमास्येतीत्वम् । पीत्वा खलु ।
अलंखल्लोः किम् । मा कार्पीत् । प्रतिषेधयोः किम् ।
अलङ्कारः ।

समानकर्तृकयोः पूर्वकाले । ३।४।२१॥

समानकर्तृकयोर्धात्वर्थयोः पूर्वकाले विद्य-
मानाद्घातोः क्त्वा । खात्वा व्रजति । द्वित्वमत-
न्तम् । सुक्त्वा पीत्वा व्रजति ।

न क्त्वा सेट् । १ । २ । १८ ॥

सेट् क्त्वा किन्न स्यात् । शचित्वा । सेट् किम् ।
कृत्वा ॥

रलोव्युपधाद्बलादेः संश्च । १ । २ । २६ ॥

द्ववर्णोवर्णोपधाद्बलादेरलन्तात्परौ क्त्वा सन्नौ
सेटौ वा कितौ स्तः । द्युतित्वा । द्योतित्वा ।
लिखित्वा । लेखित्वा । व्युपधात् किम् । वर्त्तित्वा ।
रलः किम् । सेवित्वा । हलादेः किम् । एषित्वा ।
सेट् किम् । भुक्त्वा ।

उदितो वा । ७ । २ । ५६ ॥

उदितः परस्य क्त्वा इड्वा । शमित्वा । शान्त्वा ।
देवित्वा । द्यूत्वा । दधातेर्द्धिः । हित्वा ।

जहातेश्च । ७ । ४ । ४३ ॥

हित्वा । हाङस्तु हात्वा ।

समासेऽनञ् पूर्वे क्तो ल्यप् । ७ । १ । ३७ ॥

अव्ययपूर्वपदेऽनञ् समासे क्तो ल्यवादेशः ।

तुक् । प्रकृत्य । अनञ् किम् । अकृत्वा । अव्यय-
पूर्वपदे किम् । परञ् कृत्वा ।

आभीक्ष्ण्ये णसुल् च । ३ । ४ । २२ ॥

आभीक्ष्ण्ये द्योत्ये पूर्वविषये णसुल् क्त्वा च ।

नित्यवीप्सयोः । ८ । १ । ४ ॥

आभीक्ष्ण्ये वीप्सायाञ्च द्योत्ये पदस्य द्वित्वं
स्यात् । आभीक्ष्ण्यं तिङन्तेष्वव्ययसञ्चकेषु कृदन्तेषु च
स्वारम् स्वारम् । ननति शिवम् कृत्वा कृत्वा ।
पाचल् पाचल् । भोजल् भोजल् । आवस् आवस् ।

अन्यथैवङ्कारमित्यंस्तु सिद्धाप्रयोगश्चेत्

। ३ । ४ । २७ ॥

एष कृजो णसुल् स्यात् सिद्धोऽप्रयोगो यस्य
एवञ्चतच्चेत् कृञ् । व्यर्थत्वात् प्रयोगानर्हं इत्यर्थः ।
अन्यथाकारम् । एवङ्कारम् । कथङ्कारम् । इत्यङ्कार

कारकं ॥

भुङ्क्ते । सिद्धेति किम् । शिरोऽन्यथा कृत्वा
भुङ्क्ते ।

॥ इति कृदन्तप्रक्रिया ॥

॥ कारकं ॥

प्रातिपदिकार्थलिङ्गपरिमाणवचनमात्रे
प्रथमा । २ । ३ । ४६ ॥

नियतोपस्थितिकः प्रातिपदिकार्थः । मात्र-
शब्दस्य प्रत्येकं योगः । प्रातिपदिकार्थमात्रे लिङ्ग-
मात्राद्याधिक्ये संख्यामात्रे च प्रथमा स्यात् । प्राति-
पदिकार्थमात्रे । उच्चैः । नीचैः । कष्णः । श्रीः ।
ज्ञानस् । लिङ्गमात्रे । तटः । तटी । तटम् । परि-
माणमात्रे । द्रोणो व्रीहिः । वचनं संख्या । एकः ।
द्वौ । बहवः ।

सम्बोधने च । १ । २ । ४७ ॥

प्रथमा हे राम ॥

कर्तुरीप्सिततमङ्गर्म । १ । ४ । ४८ ॥

कर्तुः क्रिययाप्तुमिष्टतमङ्कारकङ्गर्मसंज्ञं स्यात् ॥

कर्मणि द्वितीया । २ । ३ । २ ॥

अवुक्ते कर्मणि द्वितीया । हरिस्यजति ।
अभिहिते तु कर्मादौ प्रथमा । हरिः सेव्यते । लक्ष्म्या
सेवितः ।

अकथितञ्च । १ । ४ । ५१ ॥

अपादानादिविशेषैरविवक्षितङ्कारकङ्कर्म संज्ञं
स्यात् ।

दुह्याचपचदण्डरुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिसन्यसुषाम् ।
एषां कर्मयुक् स्यादकथितन्तथा स्यान्मीहकृष्वहाम् । १॥
गान्दोमिध पयः । बलिं याचते वसुधाम् । तण्डुला-
नोदनम्यचति । गङ्गां शतन्दण्डयति । ब्रजमवस-
थाङ्घ्रि नास् । नाणवकन्धन्यान्मृच्छति । दृक्षन्वचि-
नोति फलानि । साणवकन्धर्मस् ब्रूते । शास्ति वा ।
शतं जयति देवदत्तम् । सुधां क्षीरनिधिस्रायति ।
देवदत्तं शतं सुष्णाति । ग्राममजान्नयति । हरति ।
कर्षति वहति वा । अर्थनिवन्धनेयं संज्ञा । बलि-
भिक्षते वसुधाम् । साणवकन्धर्मोऽतोऽपि अभिधत्ते ।
वक्तौत्यादि ।

साधकतलङ्करणम् । १ । ४ । ४२ ॥

क्रियासिद्धौ प्रकष्टोपकारकङ्करणसंज्ञं स्यात् ।

स्वतन्त्र इति कर्तृसंज्ञा ॥

कर्तृकरणयोस्तृतीया । २ । ३ । १८ ॥

अनभिहिते कर्त्तरि करणे च तृतीया स्यात् ।

रासेण वागेन हतो बाली ।

कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम् ।

१ । ४ । ३२ ॥

दानस्य कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदान-
संज्ञः ॥

चतुर्थी सम्प्रदाने । २ । ३ । १३ ॥

विप्राय गान्धदाति ।

नमस्खस्त्रिखाहाखधालम्नषड्योगा-

त्र । ३ । ६ । १६ ॥

एभिव्यौगे चतुर्थी । हरये नमः । प्रजाध्यस्-
खस्त्रि । अग्नये खाहा । पितृभ्यः खधा । अल-
मिति पर्याप्तार्थग्रहणम् । तेन दैत्येभ्यो हरिरलम्
प्रभुः सभयः शक्त इत्यादि ॥

ध्रुवमपायेऽपादानम् । १ । ४ । २४ ॥

अपायो विज्ञेयस्तस्मिन् साध्येवद्भ्रुवमवधिसूतं
कारकं तदपादानसंज्ञं स्यात् ॥

अपदाने पञ्चमी । २ । ३ । २ ८

प्राणादायाति । धावतोऽश्वात्प्रततीत्यादि ॥

षष्ठी शेषे । २ । ३ । ५० ॥

कारकप्रातिपदिकार्थव्यतिरिक्तः स्वस्वामिभावादिः
 शेषस्तत्र षष्ठी । राज्ञः पुरुषः । कर्मादीनामापि
 सप्तम्यमात्रवित्रजायां षष्ठेऽपि । सताङ्गतम् । सर्पिषो
 जानीते । सातुल्लरति । एधोदकस्योपस्फुरते ।
 भजे घञोच्चरणयोः ॥

आधारोऽधिकरणम् । १ । ४ । ४५ ॥

कर्तृकर्त्तृद्वारा तन्निष्ठक्रियाया आधारः कारक-
 अधिकरणं स्यात् ॥

सप्तम्यधिकरणे च । २ । ३ । ३३ ॥

चकारादूरान्तिकार्थेभ्यः । औपह्वेप्रिको वैपयिको
 ऽभिव्यापकचेत्याधारस्त्रिधा । कटे चास्ते । स्थाल्या-
 न्प्रचति । मोक्षे इच्छास्ति । सर्वस्त्रिणास्त्रि । वनस्य
 दूरे अन्तिके वा ॥

॥ इति विभक्त्यर्थः ॥

॥ समासः ॥

॥ समासः पञ्चधा ॥

तत्र समासनं समासः । स च विशेषसंज्ञा-
विनिर्मुक्तः केवलसमासः प्रथमः । प्रायेण पूर्वपदार्थ-
प्रधानोऽव्ययीभावो द्वितीयः । प्रायेणोत्तरपदार्थ-
प्रधानस्तत्पुरुषश्रुतीयः । तत्पुरुषभेदः कर्मधारयः ।
कर्मधारयभेदो द्विगुः । प्रायेणान्यपदार्थप्रधानो बहु-
व्रीहिसत्तुर्थः । प्रायेणोभयपदार्थप्रधानो द्वन्द्वः पञ्चमः ।

समर्थः पदविधिः । २ । १ । १ ॥

पदसखन्धीयो विधिसमर्थाश्रितौ बोध्यः ॥

प्राक्कारात्समासः । २ । १ । ३ ॥

कङाराः कर्मधारय इत्यतः प्राक् समास इत्यधि-
क्रियते ॥

सह लुपा । २ । १ । ४ ॥

सुप्सुपा सह वा समस्यते । समासत्वात् प्राति-
पदिकत्वेन सुपो लुक् । परार्थाभिधानं वृत्तिः ।
कृतद्वितसमासैकशेषसनाद्यन्तधातुरूपाः पञ्च वृत्तयः ।
वृत्त्यर्थावबोधकं वाक्यं विग्रहः । स च लौकिकोऽलौ-
किकश्चेति द्विधा । तत्र पूर्वं भूत इति लौकिकः । पूर्वं
अन् भूत स इति अलौकिकः भूतपूर्वः । भूतपूर्वं चर-

इति निर्देशात् पूर्वनिपातः ॥ इवेन सह समासो
विभक्तप्रालोपञ्च । वागर्थो द्वे वागर्थोविव ॥

॥ इति केवलसमासः प्रथमः ॥

॥ अव्ययीभावः ॥

अव्ययीभावः । १ । १ । ५ ॥

अधिकारोऽयम् । प्राक् तत्पुरुषात् ॥

अव्ययस् विभक्तिसमीपसमृद्धिव्युद्ध्यर्था
भावात्प्रयासत्प्रतिशब्दप्रादुर्भावपञ्चाद्यथानु-
पूर्व्ययौगपद्यसादृश्यसम्पत्तिसाकल्यान्तवच-
नेषु । १ । १ । ६ ॥

विभक्त्यर्थादिषु वर्तमानसव्ययं सुवन्तेन सह
नित्यं समस्यते । प्रायेणाविग्रहो नित्यसमासः ।
प्रायेणाखपदविग्रहो वा विभक्तौ । हरि ङि अधि
इति स्थिते ॥

प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम् ।

१ । १ । ४३ ॥

समासशब्दे प्रथमानिदिष्टसुपसर्जनं स्यात् ॥

उपसर्जनं पूर्वम् । २ । २ । ३० ॥

समासे उपसर्जनं प्राक् प्रयोज्यम् ॥ इत्यधेः प्राक् प्रयोगः । सुपो लुक् । एकदेशविहितं स्थानन्यत्वात् प्रातिपदिकसंज्ञायां स्वादुत्पत्तिः । अव्ययीभावश्चेत्यव्ययत्वात् सुपो लुक् । अधिहरि ॥

अव्ययीभावश्च । २ । ४ । १८ ॥

अयं नपुंसकं स्यात् । गाः पातीति गोपाः । तस्मिन्नित्यधिगोपम् ॥

नाव्ययीभावाद्गतोऽम् त्वपञ्चस्याः ।

२ । ४ । ८३ ॥

अदन्तादव्ययीभावात् सुपो न लुक् तस्य पञ्चमीं विना असादेशः ॥

तृतीयासप्तम्योर्वङ्गलम् । २ । ४ । ८४ ॥

अदन्तादव्ययीभावात्तृतीयासप्तम्योर्वङ्गलमन्भावः । उपहृणाम् । उपहृणोन् । मद्राणां सञ्चिः सुमद्रम् । यवनानां वृद्धिर्दुर्वचनम् । सञ्चिकाणां सञ्चिवो निर्ध्वञ्जम् । हिंसस्यात्ययोऽतिहिंसम् । निद्रो संप्रति न वृज्यत इत्यतिनिद्रम् । हरिशब्दस्य प्रकाश इति हरि । विष्णोः पञ्चादनुविष्णु । योग्यतोदीप्यो-

प्रदार्थानतिवृत्तिसादृश्यानि यथार्थाः । रूपस्य नोग्य-
नलुक्पम् । अर्थसर्थं प्रति प्रत्यर्थम् । शक्तिमनतिकल्प्य
दथाशक्ति ।

अव्ययीभावे चाकाले । ६ । ३ । ८१ ॥

सहस्य सः स्यादव्ययीभावे नतु काले । हरेः
सादृश्यं सहस्रि । ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येणेत्यनुज्येष्ठम् । चक्रेण
दुगपत्चक्रम् । सहस्रः सख्या ससस्रि । चक्षणां
संपत्तिः सक्षत्तम् । तृणमप्यपरित्यज्य सतृणम्
अस्ति । अग्निग्रन्थपर्यन्तसर्षीते साग्नि ॥

नदीसिद्धि । २ । १ । २० ॥

नदीभिः सह सङ्ख्या वा ससस्यते । समाहारे
चायसिध्यते । पञ्चगङ्गम् । द्वियसुनयम् ॥

तद्विताः । ४ । १ । ७६ ॥

आपञ्चमसमाप्तेरधिकारोऽवम् ।

अव्ययीभावे शरत्प्रभृतिभ्यः । पू । ४ । १०७ ॥

शरदादिभ्यश्च स्यात् समासान्तोऽव्ययीभावे ।
शरदः समीपसुपशरदम् । प्रतिविपाशम् । जराया
जरस् न । उपजरसमित्यादि ।

अनम् । पू । ४ । १०८ ॥

अन्नन्तादव्ययीभावाट्टच् ।

नस्तद्विते । ६ । ४ । १४४ ॥

नान्तस्य अस्य टेर्लोपस्तद्विते । उपराजम् ।
अध्यात्मम् ।

नपुंसकादन्यतरस्याम् । पू । ४ । १०६ ॥

अन्नन्तं यत् स्त्रीवं तदन्तादव्ययीभावाट्टच् वा
उपचर्म्मम् । उपचर्म्मम् ।

ऋयः । पू । ४ । १११ ॥

ऋयन्तादव्ययीभावाट्टच्वा । उपससिधम् ।
उपससिधम् ।

॥ इत्यव्ययीभावः ॥

तत्पुरुषः ।

तत्पुरुषः । २ । १ । २२ ॥

अधिकारोऽयम् प्रान्वञ्जरीहेः ।

द्विगुञ्च । २ । १ । २३ ॥

तत्पुरुषसंज्ञकः ।

द्वितीयाश्रितातीतपतितगतात्यस्तप्रा-

प्तापन्नैः । २ । १ । २४ ॥

द्वितीयान्तं त्रितादिप्रकृतिकैः । सुवन्तैः
 लृट् वा सम्भ्रूते । कृष्णं त्रितः कृष्णात्रितः
 इत्यादि ।

तृतीया तत्कृतार्थेन गुणवचनेन । २ । १ ।

३० ॥

तृतीयान्तं तृतीयान्तार्थकृतगुणवचनेनार्थेन
 च लृट् वा प्राण्वत् । शङ्कुलया खण्डः । शङ्कुला-
 खण्डः । धान्येनार्थो धान्यार्थः । तत्कृतेति क्लिप् ।
 अक्षणा ज्ञानः ।

कर्त्तृकरणे कृता वज्जलम् । २ । १ । ३२ ॥

कर्त्तरि करणे च तृतीया कृदन्तेन वज्जलं
 प्राण्वत् । हरित्रातः । नखभिन्नः । कद्वग्रहणे
 नतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणम् । नखनिर्भिन्नः ।

चतुर्थी तदर्थार्थबलिहितसुखरक्षितैः

२ । १ । ३३ ॥

चतुर्थ्यन्तार्थाय यत् तडाचिना अर्थादिभिश्च
 चतुर्थ्यन्तं वा प्राण्वत् । यूपाय दारु । यूपदारु ।
 तदर्थेन प्रकृतिविकृतिभाव एवेष्टः । तेनेह न ।
 रन्धनाय स्थाली ॥

अर्थेन नित्यसमासो विशेष्यलिङ्गता चेति

वक्तव्यम् । द्विजाय । अवेम् । द्विजार्थस्वरूपः ।
 द्विजार्था यवागूः । द्विजार्थं पयः । भूतवलिः ।
 गोहितम् । गोसुखम् । गोरक्षितम् ।

पञ्चमी भवेन । २ । १ । ३७ ॥

चोराङ्गयम् । चोरभयम् ।

स्तीकान्ति कंदरार्थकृच्छ्राणित्तेन । ११ ।

३८ ॥

पञ्चम्याः स्तोकादिभ्यः । ६ । ३ । २ ॥

अनुगुत्तरपदे । स्तोकाङ्गुक्तः । अन्तिकादा-
 गतः । अभ्यासादागतः । दूरादागतः । कृच्छ्रा-
 दागतः ।

षष्ठी । २ । २ । ८ ॥

सुवन्तेन प्राखत् । राजपुरुषः ।

पर्वापरार्थोत्तरमेकदेशिनैकाधिक-

रणे । २ । २ । १ ॥

अवयविना सच्च पूर्वादयः समस्यन्ते एकत्व-
 संख्याविशिष्टश्चेदवयवी । षष्ठी समासापवादः । पूर्वं
 कायस्य पूर्वकायः । अपरकायः । एकाधिकरणे
 क्विप् । पूर्वंः छात्राणाम् ।

अर्द्धं नपुंसकम् । ३ । २ । २ ॥

समांशवाच्यर्द्धशब्दो नित्यं क्लीबे सं प्राग्वत् ।
अर्द्धं पिप्पल्या अर्द्धपिप्पली ।

सप्तमीशौण्डैः । ३ । १ । ४० ॥

सप्तम्यन्तं शौण्डादिभिः प्राग्वत् । अक्षेषु
शौण्डः अक्षशौण्डः । इत्यादि । द्वितीयात्तृतीये-
त्यादि योगविभागादन्यत्रापि द्वितीयादिविभक्त्यानां
प्रयोगवशात् समासो ज्ञेयः ।

दिक् संख्ये संज्ञायाम् । १ । १ । ५० ॥

संज्ञायामेवेति नियमार्थं सूत्रम् । पूर्वेषु
कामशमी पूर्वकामशमी । सप्त ऋषयः । सप्त-
र्षयः । तेनेह न । उत्तरा वृक्षाः । पञ्चब्राह्मणाः ।

तद्वितार्थोत्तरपदसमाहारे च । २ । १ । ५१ ॥

तद्वितार्थे विषये उत्तरपदे च परतः समा-
हारे च वाच्ये दिक्संख्ये प्राग्वत् । पूर्वस्यां शालायां
भवः पूर्वाशाला इति समासे जाते । सर्वनाम्नो
वृत्तिमात्रे पुञ्ज्जावः ।

दिक् पूर्वपदादसंज्ञायां जः । ४ । २ । १०७ ॥

अस्माद्भवान्वर्थे जः स्यादसंज्ञायाम् ।

तद्वितेष्वचामादेः । ७ । २ । १११७ ॥

ञिति णिति च तद्धितेष्वचामादेरचोष्टद्धिः
 णात् । अस्थेति च । पौर्वशात् । पञ्चगावो धनं
 स्थेति लिपदे वज्रब्रीहौ ।

इन्द्रूतत्पुरुषयोरुत्तरपदे नित्यसमास-
 चनम् ॥ गौरतद्धितङ्गि । पू । ४ । ६२ ॥

गौन्तात्तत्पुरुषाष्टच् स्यात् समासान्तौ नतु
 द्वितलुकि । पञ्चगवधनः ।

तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः ।

। २ । ४२ ॥

संख्यापूर्वो द्विगुः । २ । १ । ५२ ॥

तद्धितार्थेत्यन्तोक्तस्त्रिविधः संख्यापूर्वो द्विगुसंज्ञः

णात् ।

द्विगुरेकवचनम् । २ । ४ । १ ॥

द्विग्वयः समाहार एकावत् स्यात् ।

स नपुंसकम् । २ । ४ । १७ ॥

समाहारे द्विगुर्द्वन्द्वश्च नपुंसकं स्यात् । पञ्चानां

वां समाहारः पञ्चगवम् ।

वशिष्टेषां विशेष्येण वज्रब्रह्म । २ । १ । ५७ ॥

भेदकं भेदेन समानाधिकरणेन वज्रब्रह्म

प्राञ्चत् । नीलसुत्पलं नीलोत्पलम् । वज्रलग्रहणात्
क्वचिन्नित्यम् । कृष्णसर्पः । क्वचिन्न रासो
जामदग्न्यः ।

उपमानानि सामान्यवचनैः । १।१।५५ ॥

घनश्यामः ।

शाकपार्थिवादीनामुत्तरपदलोपो वक्तव्यः । शाक-
प्रियः पार्थिवः । शाकपार्थिवः । देवब्राह्मणः ।

नञ् । १ । २ । ६ ॥

नञ् सुपा प्राञ्चत् ।

न लोपो नञः । ६ । ३ । ७३ ॥

नञो नस्य लोप उत्तरपदे चब्राह्मणः ।

तस्मान्नुङ्ङि । ६ । ३ । ७४ ॥

लुप्तनकारान्नञ् उत्तरपदस्थानादेर्बुट् अनशः ।
नैकधेत्यादौ तु नशब्देन सह सुप्सुपेति
समासः ।

कगति प्रादयः । १ । २ । १८ ॥

एते समर्थेन नित्यं समस्यन्ते । कुत्सितः

सुवषः । कुपुरुषः ।

जयोद्विचुडावस्य । १ । ४ । ६१ ॥

जर्थादयः च्यन्ता डाजान्ताश्च क्रियायोगे
गतिसंज्ञाः स्युः । जरीकृत्य । शुकीकृत्य । पटपटा-
कृत्य । सुपुरुषः ।

प्रादयो गताद्यर्थे प्रथमया ॥ प्रगत आचार्यः ।
प्राचार्यः ॥

अत्यादयः क्रांताद्यर्थे द्वितीयया । अतिक्रान्तो
मालामिति विग्रहे ॥

एकविभक्तिचापूर्वनिपाते । १ । २ । ४४ ॥

विग्रहे यन्नियतविभक्तिकं तदुपसर्जनं नतु तस्य
पूर्वनिपातः ।

गोस्त्रियोरुपसर्जनस्य । १ । २ । ४८ ॥

उपसर्जनं यो गो शब्दः स्त्रीप्रत्ययान्तश्च तद-
न्तस्य प्रातिपदिकस्य ऋखः । अतिमालः ।

अवादयः कुशाद्यर्थे तृतीयया । अवकुष्टः कोक्लि-
लया अवकोक्लिः ॥

पर्यादयो स्नानाद्यर्थे चतुर्थ्या । परिष्णानो-
ऽध्ययनाय पर्यध्यवनः ।

निवादयः क्रान्ताद्यर्थे पञ्चम्या । निष्क्रान्तः
कौशान्याः निष्कौशास्त्रिः ।

ततोपपदं सप्तमीस्यम् । ३ । १ । ६२ ॥

सप्तत्यन्ते पदे कर्त्तव्यीत्यादौ वाच्यत्वेन स्थितं
चत् कुम्भादि तद्वाचकं षट्सुपपदं स्यात् ।

उपपदस्यतिङः । २ । २ । १६ ॥

उपपदं समर्थेन नित्यं समस्यते ऽतिङन्तञ्च
समासः । कुम्भं करोतीति कुम्भकारः । अतिङ् किम् ।
सा भवान् ब्रूत् । साङ्ङि लुङीति सप्तमी निर्देशात्
साङ्ङुपपदस् । गतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह
समासवचनं प्राक् सुबुत्पत्तेः । व्याघ्री । अश्वकीती ।
कच्छपीत्यादि ॥

तत्पुरुषस्याङ्गुलेस्संख्याव्ययादेः । ५ । ४ ।
८६ ॥

संख्याव्ययादेरङ्गुल्यन्तस्य तत्पुरुषस्य समासान्तोऽच्
स्यात् । द्वे अङ्गुली प्रमाणस्य द्व्यङ्गुलम् । निर्गत-
बङ्गलिस्थो निरङ्गुलम् ॥

अहःसर्वकदेशसंख्यातपुण्याच्च रात्रेः ।
५ । ४ । ८७ ॥

एभ्यो रात्रेरच् स्यात् चात्संख्याव्ययादेः । अह-
र्ग्रहणं द्वन्द्वार्थम् ॥

रात्रान्हाहाः पुंसि । २ । ४ । ८८ ॥

एतदन्तौ इन्द्रतत्पुरुषौ पुंस्येव । अहश्च रात्रि-
चाहोरात्रः । सर्वरात्रः । संख्यातरात्रः ॥ संख्यापूर्वं
रात्रं क्लीवम् । द्विरात्रम् त्रिरात्रम् ॥

राजाहः सखिभ्यष्टच् । पू । ४ । ९१ ॥

एतदन्तान्तत्पुरुषाष्टच् परमराजः ॥

आन्सहतस्समानाधिकरणजातीययोः ।

६ । ३ । ४७ ॥

महाराजः प्रकारवचने जातीयर् । महाकारो
महाजातीयः ॥

द्वष्टनः संख्यायामवज्जनीक्षशीत्योः । ६ ।

३ । ४७ ॥

अत् स्यात् । द्वादश । अष्टाविंशतिः ॥

परवलिङ्गं इन्द्रतत्पुरुषयोः । ९ । ४ ।

२६ ॥

कुक्कुटस्यूर्याविसे । स्यूरीककुटाविमौ । अर्द्ध-
पिप्पली ॥

द्विगुप्राप्तापन्नालं पूर्वगतिसमासेषु न । पञ्च
कपालः पुरोडाशः । प्राप्तो जीविकां प्राप्त-
जीविकः । आपन्नजीविकः । अलं कुमार्यैः अलं-

वारिः । अत एव ज्ञापकात् समासः । निष्कौ-
शास्त्रिः ॥

अर्द्धर्चाः पुंसि च । १ । ४ । ३१ ॥

अर्द्धर्चादयः पुंसि क्लीबे च स्युः । अर्द्धर्चः ।
अर्द्धर्चम् । एवं ध्वजतीर्थशरीरसंखण्डपयूपदेहाङ्गुश-
कलशपात्ररत्नादयः ।

सामान्ये नपुंसकम् । लुडु पचति । मातः कल-
नीयम् ।

॥ इति तत्पुरुषः ॥

॥ बङ्गव्रीहिः ॥

शेषो बङ्गव्रीहिः । १ । १ । ३३ ॥

अधिकारोऽयम् । प्राग्बन्धात् ।

अनेकमन्यपदार्थे । १ । ५ । ३४ ॥

अनेकं प्रथमान्तमन्यस्य पदस्यार्थे वर्तमानं वा
समस्यते स बङ्गव्रीहिः ॥

सप्तमी विशेषणे बङ्गव्रीहौ । १ । ५ । ३५ ॥

सप्तम्यन्तं विशेषणं च बङ्गव्रीहौ एवं स्यात् ।

कण्ठेकालः । अतएव चापकाद्व्यधिकरणपदो
वज्रवीहिः ।

हलन्तात्सप्तस्यः संज्ञायाम् । ६।३।६ ॥

हलन्ताद्दन्ताच्च सप्तस्या अलुक् । त्वचिसारः ।
प्राप्तसुदकं चं प्राप्तोदको ग्रामः । ऊढरथोऽनङ्गान् ।
उपहृतपशुरद्रः । उद्धतौदना स्थाली । पीताम्बरो-
हरिः । वीरपुरुषको ग्रामः ।

प्रादिभ्यो घातुजस्य वाच्यो वाचोत्तरपदलोपश्च ।
प्रपतितपर्णः प्रपर्णः ।

नञोऽस्त्यर्थानां वाच्यो वाचोत्तरपदलोपः ।
अविद्यमानपुत्रोऽपुत्रः ।

स्त्रियाः पुम्ब्रह्मापितपुंस्कादनूङ्समा-
नाधिकरणे स्त्रियासपूरणीप्रियादिषु । ६ ।

३ । ३४ ॥

उक्तपुंस्कादनूङ् ऊङोऽभावो चत तथाभूतस्य
स्त्रीवाचकशब्दस्य पुंवाचकस्यैव रूपं समानाधिकरणे
नतु पूरण्यां प्रियादौ च । गोस्त्रियोरिति ङ्गस्वः ।
चित्तगुः । रूपवद्भाष्यः । अनूङ् किल् । वानोरुभाष्यः ।

अप् पूरणीप्रसाण्योः । पू। ४। ११६ ॥

पूरणार्थप्रत्ययान्तं यत् स्त्रीलिङ्गं तदन्तात्
प्रसायन्ताच्च वृद्धश्रीहेरप् स्यात् । कल्याणी-
पञ्चमी यासां रात्रीणां ताः कल्याणी पञ्चमा
रात्रयः । स्त्रीप्रसाणी चस्य स्त्रीप्रसाणः । अग्निवा-
दिषु क्विप् । कल्याणीप्रियः इत्यादि ।

वृद्धश्रीहौ सक्थ्यक्षणेः स्वाङ्गात् पच् । पू।
४। ११३ ॥

स्वाङ्गाच्चि सक्थ्यक्षन्तावृद्धश्रीहेः पच् । दीर्घ-
सक्थ्यः । जलजात्री । स्वाङ्गात् क्विप् । दीर्घसक्थि
शकटम् । लूलाक्षा वेणुवटिः । अक्ष्णोऽर्धनादिति
वक्ष्यमाणोऽच् ।

द्वित्रिभ्यां ष्मूर्द्धः । पू। ४। ११५ ॥

द्विमूर्द्धः । त्रिमूर्द्धः ।

अन्तर्वहिभ्याञ्च लोभः । पू। ४। ११७ ॥

अप् स्यात् । अन्तर्लोभः । वहिलोभः ।

षादस्य लोपोऽहस्तगृह्णद्भिः । पू। ४। १३८ ॥

हस्त्यादिवर्जितादुपमानात् परस्य षादस्य लोपः ।

व्याघ्रस्येव पादावस्य व्याघ्रपात् । संहत्यादिभ्यः
क्लिप् । हस्तिपादः । कुसूलपादः ।

संख्यासुपूर्वस्य ॥ ५ । ४ । १४० ॥

लोपः स्यात् ॥ द्विपात् । सपात् ।

उद्विभ्यां काङ्कुहस्य ॥ ५ । ४ । १४८ ॥

लोपः स्यात् । उत्काङ्कुत् । विकाङ्कुत् ।

पूर्णाद्विभाषा ॥ ५ । ४ । १४८ ॥

पूर्णकाङ्कुत् । पूर्णकाङ्कुदः ।

सुहृद्दुहृद्दौ लिनालिनयोः ॥ ५ । ४ । १५० ॥

सुहृन्नालम् । दुहृदलिनः ।

उरः प्रभृतिभ्यः कप् ॥ ५ । ४ । १५१ ॥

कस्त्रादिषु च । ट । ३ । ४८ ॥

एष्विण उत्तरस्य विसर्गस्य षोऽन्यस्य तु स इति
सः व्यूढोरस्तः । प्रियसर्पिष्कः ।

निष्ठा । ३ । ३ । ३६ ॥

निष्ठान्तं वङ्गव्रीहौ पूर्वं स्यात् । युक्तयोः

शेषाद्विभाषा ॥ ५ । ४ । १५४ ॥

अनुक्तसमासान्ताद्वङ्गव्रीहेः कप् वा । महा-
वशस्तः । महावशाः ।

॥ इति वङ्गव्रीहिः ॥

॥ द्वन्द्वः ॥

चार्थे द्वन्द्वः । १ । १ । १८ ॥

अनेकं सुबन्तं चार्थे वर्तमानं वा समस्यते
अ द्वन्द्वः । असुञ्चयान्वाचयेतरैतरयोगसमाहारा-
चार्थाः । तत्रेश्वरं गुरुञ्च भजस्वेति परस्परनिरपेक्ष-
स्यानेकस्यैकस्मिन्नन्वयः समुच्चयः । भिक्षामट गाञ्चान-
येति । अन्यतरस्यानुषङ्गिकत्वेनान्वयोऽन्वाचयः ।
अनयोरसामर्थ्यात् समासो न । धवस्वदिरौ द्विन्वीति ।
मिलितानामन्वय इतरैतरयोगः । संज्ञापरिभाषामिति
समूहः समाहारः ।

राजदन्तादिषु परम् । १ । १ । ३१ ॥

एष पूर्वप्रयोगार्हे परं स्यात् । दन्तानां राजा
राजदन्तः ।

वस्त्रीदिष्वनिचलः । अर्थधर्मा । धर्मार्थावि-
त्यादि ।

द्वन्द्वेषु । १ । १ । ३२ ॥

पूर्वं स्यात् । हरिहरौ ।

अजाद्यदन्तम् । १ । १ । ३३ ॥

ईश्वरणी ।

अल्पात्तरम् । १ । १ । ३४ ॥

शिवकेशवौ ।

पिता माता । १ । २ । ७० ॥

माता सहोक्तौः पिता वा शिष्यते ॥ पितरौ माता-
पितरौ ।

द्वन्द्वश्च प्राणितूर्यमेनाङ्गानाम् । २।४।२ ॥

एषां द्वन्द्व एकवत् । प्राणिपादम् । मार्दङ्गिक-
प्राणविकम् । रथिकाश्वारोहम् ।

द्वन्द्वान्चुद्वेषहान्तात्ममाहारे । ५।४।१०६ ॥

चवर्गान्ताद्वेषहान्ताच्च द्वन्हादृच् स्यात् समा-
हारे । वाक्त्रिचम् । त्वक्स्त्रिजम् । शमीदृषदम् ।
वाक्त्रिषम् । कृत्रोपानहम् । समाहारे किम् ।
प्रादृट् शरदौ ।

॥ इति द्वन्द्वः ॥

—:—

॥ समासाः ॥

ऋक्युर्वधूः प्रथामानक्षे । ५।४।७४ ॥

ऋनाद्यन्तस्य समासस्य अपत्ययोऽन्तावयवः ।
अक्षेया घृस्तदन्तस्य न ॥ अर्द्धचः । विष्णुपुरम् ।
विमलापं सरः । राजधुरा । अक्षेत् । अक्षधूः ॥

स्यात् । अश्वपतेरपत्यादि । आश्वपतन् । गाण-
पतन् ॥

दित्यदित्यादित्यप्रत्युत्तरपदाण्यः । ४ । १ ।

द्यू ॥

प्राग्दीव्यतोयेष्वर्थेषु । दितेःप्रत्यं दैत्यः ॥ अदिते-
रादित्यस्य वा आदित्यः । प्राजापत्यः । देवाद्य-
जनो । दैव्यम् । दैवम् ।

वह्निषष्टिलोपोवञ्च । वाह्यः । ईकारक्च ॥

किति च । ७ । २ । ११८ ॥

अचामादेरचो वृद्धिः स्यात् । वाहीकः ॥

गोरजादिप्रसङ्गे यत् । गोरपत्यादि । गव्यम् ।

उत्सादिभ्योऽञ् । ४ । १ । ८६ ॥

औत्सः । इत्यप्रत्यादि विकारान्तार्थाः प्रत्ययाः ॥

स्त्रीपुंसाभ्यां नञ् अञ्चौ भवनात् । ४ ।

१ । ८७ ॥

धान्यानां भवन इत्यतः प्रागर्थेष्व्वाथ्यानेतौ स्तः ।

स्त्रैणः । पौःश्वः ।

तस्यापत्यम् । ४ । १ । ८२ ॥

शिवादिस्त्रोऽण् । ४ । १ । ११२ ॥

अपत्ये । शैवः । गाङ्गः ।

ऋष्यन्धकवृष्णिकुलभ्यश्च । ४ । १ । ११४ ॥

ऋषिभ्यः ॥ वाशिष्ठः । वैश्वामित्रः । अन्धकेभ्यः ।

स्वाफल्कः । वृष्णिभ्यः । वासुदेवः । कुलभ्यः । नाकुलः ।

साहदेवः ॥

मातुरुत्संख्यासंभद्रपूर्वायाः । ४ । १ । ११५ ॥

संख्यादिपूर्वस्य मातृशब्दस्य उदादेश्यः स्यादण्
प्रत्ययश्च । द्वैमातुरः । पाण्मातुरः । सान्मातुरः ।

भाद्रमातुरः ।

स्त्रीभ्यो ढक् । ४ । १ । ११७ ॥

स्त्रीप्रत्ययान्तेभ्यो ढक् । वैनतेयः ।

कन्यायाः कनीन च । ४ । १ । ११६ ॥

चादण् । कानोनो व्यासः कर्णश्च ।

राजश्वसुराद्यत् । ४ । १ । १३७ ॥

राज्ञो जातावेव ॥

ये चाभावकर्मणोः । ६ । ४ । १६८ ॥

यादौ तद्धितेऽन् प्रकृत्या स्यान्नतु भाव-
कार्मणोः । राजन्यः । जातावेवेति क्तिम् ।

अन । ६ । ४ । १६७ ॥

अन् प्रकृत्याणि परे । राजनः । श्वसुर्यः ॥

क्षत्राद् घः । ४ । १ । १३८ ॥

क्षत्रियः । जातावित्येव । क्षात्रिरन्यः ।

रेवत्यादिभ्यष्ठक् । ४ । १ । १४६ ॥

ठस्येकः । ७ । ३ । ५० ॥

अङ्गात् परस्य ठस्येकादेशः । रैवतिकः ।

जनपदशब्दात् क्षत्रियाद्ज् । ४ । १ । १६८ ॥

जनपदक्षत्रियवाचकाच्छब्दाद्जनपत्ये । पाञ्चालः ।

क्षत्रियसमानशब्दाज्जनपदात्तस्य राजन्यपत्य-

वत् । पञ्चालानां राजा पाञ्चालः ॥

पुरोरण् । मौरवः ।

पाण्डोर्ण्ण् । पाण्ड्यः ।

कुरुनादिभ्यो ण्यः । ४ । १ । १७२ ॥

कौरव्यः । नेषध्वः ।

ते तद्राजाः । ४ । १ । १७४ ॥

अजादयस्तदाज-संज्ञाः स्युः ।

तद्राजस्य वज्रषु तेनैवास्त्रियाम् । २ ।

। ४ । ६२ ॥

वङ्गध्वेषु तद्राजस्य लुक् तत्कृते वङ्गत्वे नतु
स्त्रियात् । पञ्चालाः इत्यादि ।

कस्वोजाल्लुक् । ४ । १ । १७५ ॥

अस्मात्तद्राजस्य लुक् । कस्वोजः । कस्वोजौ ।

कस्वोजादिभ्य इति वक्तव्यम् । चोलः । शकाः ।

केरलः । यवनः ।

॥ इत्यप्रत्याधिकारः ॥

तेन रक्तं रागात् । ४ । २ । १ ॥

अण स्यात् । कपायेण रक्तं वस्त्रं काषायम् ।

नक्षत्रेण युक्तः कालः । ४ । २ । ३ ॥

अण स्यात् ।

तिष्यपुष्ययोर्नक्षत्राणि यलोप इति वाच्यम् ।

पुष्येण युक्तं पौषमहः ॥

लुदविशेषे । ४ । २ । ४ ॥

पूर्वेण विहितस्य लुप् षष्ठिदण्डात्मकस्य कालस्या-
दान्तरविशेषेण गम्यते । अद्य पुष्यः ॥

दृष्टं साम । ४ । २ । ७ ॥

तेनेत्येव । वशिष्ठेन दृष्टं वाशिष्ठं साम ।

वामदेवाङ्-द्यङ्घौ । ४ । १ । ८ ॥

वामदेवेन हृष्टं साम वामदेव्यम् ॥

परिवृत्तोरथः । ४ । २ । १० ॥

अस्मिन्नर्थेऽण् प्रत्ययो भवति । वक्त्रेण परिवृत्तौ
वाक्त्तोरथः ।

तनोद्धृतममवेभ्यः । ४ । २ । १४ ॥

शरावे उद्धृतः शारावः । ओदनः ॥

संस्कृतं भक्षाः । ४ । २ । १६ ॥

सप्तस्यन्तादण् स्यात् संस्कृतेऽर्थे तत् संस्कृतं
भक्षाश्चेत् ते स्युः । आङ्गेषु संस्कृतां स्वाष्टा भक्षाः ॥

साऽस्य देवता । ४ । २ । २४ ॥

इन्द्रो देवता अस्येति ऐन्द्रं हविः । पाशुपतम् ।
वाङ्ङस्यत्यम् ।

शुक्राङ् घन् । ४ । २ । २६ ॥

शुक्रिवम् ॥

सोमाट् व्यण् । ४ । २ । ३० ॥

सौथ्यम् ।

वाचवृत्तुपितृषसोयत् । ४ । २ । ३१ ॥

वाचव्यम् । ऋतव्यम् ।

रीङ् ऋतः । ७ । ४ । २७ ॥

अक्षरकारे असार्वधातुके यकारे च्वौचपरे
ऋतो रीङादेशः । वस्येति च । पितृम् । उपरस्यम् ॥

पितृव्यसातुलमातासहपितासहाः । ४।

२ । ३६ ॥

एते निपात्यन्ते । पितृर्जाता पितृव्यः । मातृ-
र्जाता मातृलः । मातृः पिता मातासहः । पितुः
पिता पितासहः ॥

तस्य समूहः । ४ । २ । ३७ ॥

काकानां समूहः काकम् ।

भिक्षादिभ्रोऽम् । ४ । २ । ३८ ॥

भैक्षम् । गर्भिणीनां समूहो गर्भिण्यम् । इह
अस्यादे तद्धित इति पुल्लिङ्गावे ह्यते ।

इनण्यनपत्ये । ६ । ४ । १६४ ॥

अनपत्यार्थेऽणि इन् प्रद्यत्या । तेन नस्तद्धित
इति टिलोपो न । युवतीनां समूहो यौवतम् ॥

ग्रामजनवन्धुभ्रस्तम् । ४ । २ । ४३ ॥

तलन्तं स्त्रियां । ग्रामता । जनता । तान्धु ।

गजसहायभ्यां चेति वक्तव्यम् । गजता । सहा-
यता ॥

अन्वः खः क्तौ । अहीनः ।

अचित्तहस्तिधेनोष्ठक् । ४ । २ । ४७ ॥

इसुसुक्तान्तात् कः । ७ । ३ । ५१ ॥

इस् उस् उक् तान्तात् परस्य ठस्य कः । साक्तु-
कम् । हास्तिकम् । धैतुकम् ।

तद्वधीते तद्वेद । ४ । २ । ५६ ॥

न याभ्यां पदान्ताभ्यां पूर्वौ ताभ्या-
मैच् । ७ । ३ । ३ ॥

पदान्ताभ्यां यकारवकाराभ्यां परस्य नः वृद्धिः
किन्तु ताभ्यां पूर्वौ क्रमादेतौ आगमौ स्तः । व्याक-
रणमधीते वेद वा वैयाकरणः ॥

क्रमादिभ्यो वुन् । ४ । २ । ६१ ॥

क्रमकः । पदकः । शिचकः । लीलांसकः ॥

तदस्त्रिन्नस्तीतिदेशे तन्नाम्नि । ४ । २ ।

६७ ॥

उदुत्तराः सन्त्यस्त्रिन् देशे औदुत्तरो देशः ॥

तेन निवृत्तम् । ४ । २ । ६८ ॥

कुशास्त्रेण निर्दिष्टा नगरी कौशास्त्री ।

तस्य निवासः । ४ । २ । ६६ ॥

शिवीनां निवासो देशः शैवः ॥

अदूरभवश्च । ४ । २ । ७० ॥

विदिशाया अदूरभवं वैदिशम् ॥

जनपदे लुप् । १ । २ । ५१ ॥

जनपदे वाच्ये चातुरर्थिकस्य लुप् ।

लुपि युक्तावद्वप्रतिवचने । १ । २ । ५१ ॥

लुपि सति प्रकृतिवस्तिङ्गवचने स्तः । पञ्चालानां

निवासो जनपदः पञ्चालाः कुरवः । अङ्गाः ।

वङ्गाः । कलिङ्गाः ॥

वरणादिभ्यश्च । ४ । २ । ८२ ॥

अजनपदार्थे आरभ्यः । वरणाणामहरभवं नगरं
वरणाः ।

कुलुहनडवेतसेभ्यो डमतुम् । ४ । २ । ८३ ॥

स्तयः । ८ । २ । १० ॥

भ्रवन्तान्मतोस्तस्य वः । कुसुह्वान् । नड्वान् ।

मादुप्रधायश्च सतोर्वीडियवादिभ्यः ।

८ । २ । ८ ॥

अवर्णावर्णान्तास्त्रवर्णावर्णापधाञ्च यवादि वर्जितात्
परस्य सतोर्भस्य वः । वेतस्वान् ।

नडशादाड् डलच् । ४ । १ । ८८ ॥

नड्डलः ।

शिखाया वलच् ॥ ४ । २ । ८९ ॥

शिखावलः ।

॥ इति चातुरर्थिकाः ॥

शेषे । ४ । २ । ९१ ॥

अपत्यादिचतुर्थ्यन्तादन्योऽर्थः शेषस्तत्राणादयः स्युः ।
चक्षुषा गृह्यते चाक्षुषं रूपम् । आवणः शब्दः ।
औपनिषधः पुरुषः । हृषदि पिष्टा दार्षदाः सक्तवः ।
चतुर्भिरुच्यते चातुरं । शकटम् । चतुर्दृश्यां दृश्यते
चातुर्दशं रत्नः । तस्य विकार इत्यतः प्राक्
शेषाधिकारः ।

राष्ट्रावारंपाराद् वखौ । ४ । २ । ९३ ॥

राष्ट्रे जातादि राष्ट्रियः । अवारपारीणः ।

अवारपाराद्विगृहीतादपि विपरीताच्चेति वक्त-
व्यम् । अवाररीणः । पारीणः । पारावाररीणः ।

इह प्रकृतिविशेषात् आद्य शुचलन्ता उच्यन्ते तेषां
जातादयोऽर्थविशेषाः समर्थविभक्तयश्च वच्यन्ते ।

ग्रामाद्यखञौ । ४ । १ । ६४ ॥

ग्रास्यः । ग्रासीणः ।

नद्यादिभरो ढक् । ४ । १ । ६५ ॥

नादेयम् । माहेयम् । वाराणसेवम् ।

दक्षिणाप्रश्चात्पुरसंस्तरक् । ४ । २ । ६८ ॥

दक्षिणात्यः । पाश्चात्यः । पौरस्यः ।

द्युप्रागपाणुदक्प्रतीची यत् । ४ । १ ।

१०१ ॥

दिव्यम् । प्राच्यम् । अपाच्यम् । उदीच्यम् ।

प्रतीच्यम् ।

अव्ययात्तत्रप् । ४ । १ । १०४ ॥

अमेहकृतसिन्धेय एव । अमात्यः । इहत्यः ।

कृत्यः । ततस्यः । ततत्यः ।

त्यव्नेर्ध्रुवे । नित्यः ।

वृद्धिर्यस्याच्चासादिस्तद्वृद्धम् । १ । १ । ७३ ॥

वस्य समुदायस्याचां मध्य आदिर्द्विस्तद्वृद्ध-
संज्ञं स्यात् ।

त्यदादीनि च ॥ १ ॥ १ ॥ ७४ ॥

वृद्धसंज्ञानि स्युः ।

वृद्धाच्छः ॥ ४ ॥ २ ॥ ११४ ॥

शालीयः । तदीयः ।

वा नामधेयस्य । वृद्धसंज्ञा । देवदत्तीयः । देवदत्तः ।

गर्हादिभ्यश्च ॥ ४ ॥ २ ॥ १३८ ॥

गर्हीयः ।

युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां खञ्च ॥ ४ ॥ ३ ॥ ११ ॥

चाच्छः । पक्षेऽण । युवयोर्युष्माकं वाचं युष्मदीयः ।
अस्मदीयः ।

तस्मिन्नसिच युष्माकास्माकौ ॥ ४ ॥ ३ ॥ १२ ॥

युष्मदस्मदोरेतावादेशौ स्तः खञि असिच ।
यौष्माकीणः । आस्माकीनः । यौष्माकः । आस्माकः ।

तवकमसक्तावेकवचने ॥ ४ ॥ ३ ॥ ३ ॥

एकार्यवाचिनोर्युष्मदस्मदोस्तवकमसकौ स्तः खञि
असिच । तावकीनः । तावकः । मासकीनः ।
मासकाः । छेतु ।

प्रत्ययोत्तरपदयोश्च । ७ । ३ । ६८ ॥

अपर्वन्तयोरनयोरेकार्धवाचिनोस्त्वसौ स्तः प्रत्यये
उत्तरपदे च परतः । त्वहीयः । महीयः । त्वत्पुत्तः ।
मत्पुत्तः ।

मध्यान्तः । ४ । ३ । ८ ॥

मध्यमः ।

कालाट्ठञ् । ४ । ३ । ११ ॥

कालिन्नञ् । मासिकम् । सांवत्सरिकम् ।

अव्ययानां समात्ते टिलोपः । सायंप्रातिकः ।
पौनःपुनिकः ।

प्रावृष एण्यः ॥ ४ ॥ ३ ॥ १७ ॥

प्रावृषेण्यः ।

सायंचिरंप्राक्के प्रगेव्ययेभ्रष्टुप्रटुप्रलौलुट्
च । ४ ॥ ३ ॥ २३ ॥

सायमित्यादिभ्यश्चतुर्थ्यः अव्ययेभ्यश्च कालवाचिभ्य-
द्युव्युलौ सास्त्रयोस्तुट् च । सायन्तनम् । चिरन्तनम् ।
प्राक्के प्रगेऽनयोरेदन्तत्वं निपात्यते प्राक्केतनम् ।
प्रगेतनम् । होषातनम् ।

तत्र जातः । ४ । ३ । २५ ॥

सप्तमी समर्धाज्जात इत्यर्थेऽणादयो व्याद-
यञ्च स्युः । सुप्ते जातः । खौमः । उत्से जातः ।
शौमः । राष्ट्रै जातः । राष्ट्रियः । अवारपारे
जातः । अवारपारीणः । इत्यादि ॥

प्रावृषष्टप् । ४ । ३ । २६ ॥

एखापवादः । प्रावृषिकः ।

प्राय आवः । ४ । ३ । ३६ ॥

तत्त्वैव । सुप्ते प्रायेण बाहुल्येन भवति ।
शौमः ।

सम्भूते । ४ । ३ । ४१ ॥

सुप्ते सम्भवति । खौमः ।

कोशाड्ढञ् । ४ । ३ । ४२ ॥

कौशेयं वस्त्रम् ।

तत्र भवः । ४ । ३ । ५३ ॥

शौमः । शौतसः । राष्ट्रियः ।

दिगादिभ्यो यत् । ४ । ३ । ५४ ॥

दिश्यन् । वर्ग्यम् ।

शरीरावयवाच्च । ४ । ३ । ५५ ॥

दन्त्यम् । कण्ठम् । अध्यात्मादेष्टजिघृते । अध्यात्मे
सवताध्यात्मिकम् ।

अनुशतिकादीनाच्च । ७ । ३ । २० ॥

एषामुभयपददृष्टिर्जिति णिति किति च ।
आधिदैविकम् । आधिभौतिकम् । ऐहलौकिकम् ।
आज्ञातिगणोऽयम् ।

जिह्वाभ्रुवाङ्गुलीश्वः । ४ । ३ । ६२ ॥

जिह्वाभ्रुलीचम् । अङ्गुलीचम् ।

वर्गान्ताच्च । ४ । ३ । ६३ ॥

कवर्गोऽयम् ।

तत आगतः । ४ । ३ । ७४ ॥

सुभ्रादागतः । लौघ्नः ।

ठगायस्थानेभ्यः । ४ । ३ । ७५ ॥

शुल्कशालाया आगतः । शौल्काशालिकः ।

विद्यायोनिस्सम्बन्धेभ्यो वुञ् । ४ । ३ । ७७ ॥

औपाध्यायकः । पैतामहकः ।

हेतुसन्ध्येभ्योऽन्यतरस्यां लृप् । ४ । ३ । ८१ ॥

समादागतं ससरूप्यम् । पक्षे गहादित्वाच्छः ।
सलीपम् । देवदत्तरूप्यम् । देवदत्तम् ।

अथ च । ४ । ३ । ८२ ॥

समसयम् । देवदत्तमयम् ॥

प्रभवति । ४ । ३ । ८३ ॥

हिमवतः प्रभवति हैमवती गङ्गा ।

तद्गच्छति पयिदूतयोः । ४ । ३ । ८४ ॥

सुषुप्तसङ्गच्छति खौष्नः । पत्या दूतो वा ।

अभिनिष्क्रामति द्वारम् । ४ । ३ । ८५ ॥

नुम्रमभिगच्छति खौम्रं । कान्यकुब्जहारम् ।

अधिकृत्य हते ग्रन्थे । ४ । ३ । ८६ ॥

शांरीरकमधिकृत्य हतो ग्रन्थः शारीरकीयः ॥

सोऽस्य निवासः । ४ । ३ । ८७ ॥

सुधो निवासोऽस्य खौष्नः ॥

तेन प्रोक्तम् । ४ । ३ । १०१ ॥

पाणिनिना प्रोक्तं पाणिनीयम् ।

तस्येदम् । ४ । ३ । १२० ॥

उपनोरिदं औपगवस् ।

॥ इति शैषिकाः ॥

तस्य विकारः । ४ । ३ । १३४ ।

अश्लनो विकारे टिलोपः । अश्लनो विकारः ।

आश्लः । आश्लनः । सार्त्तिकः ।

अवयवे च प्राण्योपधिवृत्तेभ्यः । ४ । ३ । १३५ ॥

चाहिकारे । लघूरस्यावयवो विकारो वा लघूरः ।

सौर्वल् । कारुडल् । भस्स वा । पैप्पलस् ।

अथङ्ङैतयोर्भाषायामभक्षाच्छानयोः ।

४ । ३ । १४३ ॥

प्रकृतिमानान्त्वङ्ङा स्यात् विकारावयवीयः

अश्लसवस् । आश्लनस् । अभक्षेत्यादि क्तिन् ।

सौङ्गः । रूपः । कार्पासमाच्छादनत्य ।

नित्यं वृद्धशरादिभ्यः । ४ । ३ । १४४ ॥

आन्त्रसवस् ।

गोश्च पुरीषे । ४ । ३ । १४५ ॥

गोमयस् ।

गोपयस्योयत् । ४ । ३ । २४५ ॥

गव्यम् । पयस्यम् । इति प्राग्दीव्यतीयाः ।

प्राग्वहतेष्ठक् । ४ । ४ । १ ॥

तद्वहतीत्यतः प्राक् ठगधिक्रियते ।

तेन दीव्यति खनति जयति जितम् ।

४ । ४ । २ ॥

अज्ञेर्दीव्यति खनति जयति जितं वा ।

आक्षिप्तम् ।

संस्कृतम् । ४ । ४ । ३ ॥

दध्ना संस्कृतं दाधिकम् । सारिंचिकम् ।

तरति । ४ । ४ । ५ ॥

उडुपेन तरति । औडुपिकः ।

चरति । ४ । ४ । ८ ॥

हस्तिना चरति, हास्तिनाः । दध्ना चरति
दाधिकः ।

संस्कृष्टे । ४ । ४ । २२ ॥

दध्ना संस्कृष्टं दाधिकम् ।

उञ्क्वति । ४ । ४ । ३२ ।

वदराण्युच्छति वादरिक्तः ॥

रक्षति । ४ । ४ । ३३ ॥

समाजं रक्षति सामाजिकः ।

शब्ददुर्दुरं करोति । ४ । ४ । ३४ ॥

शब्दं करोति शाब्दिकः । दुर्दुरं करोति
दादुरिक्तः ।

धर्मं चरति । ४ । ४ । ४१ ॥

धार्मिकः । अधर्माच्चेति वक्तव्यम् । अधर्निकः ।

शिल्पम् । ४ । ४ । ५५ ॥

शिल्पवादनं शिल्पमस्य सार्द्धङ्गिकः ।

प्रहरणम् । ४ । ४ । ५७ ॥

असिः प्रहरणमस्य आसिकः । धातुष्कः ।

शीलम् । ४ । ४ । ६१ ॥

अपूपभक्षणं शीलमस्य आपूपिकः ।

निकटे वसति । ४ । ४ । ७३ ॥

नैकटिको भिक्षुकः । इति ठगधिकारः ।

प्राग्विताद्यम् । ४ । ४ । ७५ ॥

तस्मै हितलित्यतः प्रागं वदधिक्रियते ।

तद्वहति रथयुगप्रासङ्गम् । ४ । ४ । ७६ ॥

रथं वहति रथ्यः । युग्यः । प्रासङ्ग्यः ।

धुरो यद्दकौ । ४ । ४ । ७७ ॥

धुर्यः । धौरेवः ।

नौवयोधर्मविषमूलमूलशीतातुलाभ्य-

स्नायतुल्यप्राप्यवधानास्यसससमितसंसितेषु ।

४ । ४ । ६९ ॥

नावा तावम् । नाव्यम् । जलम् । वयसा तुल्यो
वयस्यः । धर्मण प्राप्यं धर्म्यम् । विषेण वध्यः विध्यः ।
मूलेन आनास्यं मूल्यम् । मूलेन समो मूल्यः ।
शीतया समितं शीत्यं क्षेत्रम् । तुलया सन्धितं
तुल्यम् ।

तत्र साधुः । ४ । ४ । ६८ ॥

सांसद् साधुः । सासन्धः । कर्मण्यः । शरण्यः ।

सभाया यः । ४ । ४ । १०५ ॥

सथ्यः ॥

॥ इति यतो ऽवधिः ॥

प्राक्क्रीताच्छः । ५ । १ । १ ॥

तेन क्रीतमित्यतः प्राक् छोऽधिक्रियते ।

उद्वादिभ्यो यत् । पू । १ । २ ॥

उवर्णान्ताङ्गवादिभ्यश्च यत् । छस्यापवादः । शङ्क्यं
दात् । नव्यम् ।

नाधिनभञ्च । एभ्योऽक्षः । नभ्यसञ्चनम् ।

तस्मै हितम् । पू । १ । ५ ॥

वत्सेभ्यो हितो वत्सीयो गोधुक् ॥

शरीरावयवाद्यत् । पू । १ । ६ ॥

दन्त्यम् । कण्ठ्यम् । नस्यम् ॥

आत्मनविश्वजनभोगोत्तरपदात् खः ।

पू । १ । ६ ॥

आत्माध्वानौ खे । ई । ४ । १६६ ॥

एतौ खे प्रहत्यास्तः आत्मने हितं आत्मनीनम् ।

विश्वजनीनम् । आत्मभोगीणः ॥

॥ इति छ्यतोः पूर्णोऽवधिः ॥

प्राग्बहतेष्ठञ् । पू । १ । १८ ॥

तेन तुल्यमित्यतः प्राक् ठञ् अधिक्रियते ।

तेन क्रीतम् । पू । १ । ४५ ॥

सप्तत्या क्रीतं साप्ततिकम् । प्रास्तिकम् ।

तस्येश्वरः । पू । १ । ४२ ॥

सर्वभूमिष्टयिवीभ्यामणजौ स्तः । अनुशतिकादी-
नाञ्च सर्वमसेरीश्वरः सार्वभौसः । पार्थिवः ।

पंक्तिविंशतित्रिंशच्चत्वारिंशत्यञ्चाशत्-
षष्टिसप्तत्यशीतिनवतिशतम् । पू । १ । पू । ९ ॥

एते रूढशब्दा निपात्यन्ते ।

तदर्हति । पू । १ । ६३ ॥

श्वेतच्छत्रमर्हति श्वेतच्छत्रिकः ।

दण्डादिभ्यो यः । पू । १ । ६६ ॥

एभ्यो यः । दण्डमर्हति । दण्डयः । अर्घ्यः ।

वध्यः ॥

तेन निर्वृत्तम् । पू । १ । ७९ ॥

अङ्गा निर्दत्तं । आङ्गिकम् ।

॥ इति ठञोऽवधिः ॥

तेन तुल्यं क्रिया चेदतिः । पू । १ । ११५ ॥

ब्राह्मणेन तुल्यं ब्राह्मणवत् अधीते । क्रिया

चेत्किम् । चुत्तुल्ये सा भूत् । पुत्तेण तुल्यः
खूलः ।

तत् तस्येव । पू । १ । ११६ ॥

सधुरायाभिव सधुरावत् । खुष्णे प्राकारः ॥
चैतस्येव चैतवन्चैतस्य गावः ॥

तस्य भावस्त्वतलौ । पू । १ । ११९ ॥

प्रकृतिजन्यबोधे प्रकारोवा । गोर्भावः गोत्वम् ।
त्वान्तं क्रीतम् ॥

आ अत्वात् । पू । १ । १२० ॥

ब्रह्मणस्त्व इत्यतः प्राक् त्वतलावधिक्रियते ।
अपवादैः सहसमावेशार्थसिद्धम् । चकारो नञ्स्वज-
भ्यामपि समावेशार्थः । स्त्रिया भावः स्त्रैणम् ।
स्त्रीत्वम् । स्त्रीता । पौंसम् । पुंसत्वम् । पुंस्ता ॥

पृथादिभ्य इस्मनिच्वा । पू । १ । १२२ ॥

वा वचनसंज्ञादिसमावेशार्थम् ।

र ऋतो हलादेर्लघाः । ई । ४ । १६१ ॥

इष्टमेचसु ॥

टः । ई । ४ । १५५ ॥

धान्यानां भवने चेतो खञ् । पू १ । १ ॥

सुहृगानां भवनं चेतं सौहृगीनम् ।

व्रीहिशाल्याढक् । पू । २ । २ ॥

वैहेयम् । शालेयम् ।

हैयङ्गवीनं संज्ञायाम् । पू । २ । २३ ॥

नवनीते निपातितोऽयम् ।

तदस्य संजातं तारकादिभ्य इतच् । पू ।

२ । ३६ ॥

तारकाः संजाता अस्य तारकितम् । नभः ।

परिण्डितः । आकृतिगणोऽयम् ।

प्रमाणा इयसज्दघ्नञ्मात्रचः । ४ । २ । ३७ ॥

जरु प्रमाणास्य जरुद्वयसम् । जरुद्वनाम् ।

जरुमात्रम् ।

यत्तद्देतेभ्यः परिमाणे वतुप् । पू । २ । ३८ ॥

यत्परिमाणस्य । यावान् । तावान् । एता-

वान् ।

संख्याया अवयवे तयप् । पू । २ । ४१ ॥

पञ्चावयवा यस्य पञ्चतयम् ।

द्वित्रिंश्यां त्वस्रप्रायज्वा । पू । २ । ४३ ॥

द्वयञ् । द्वितयञ् । त्वयञ् । त्रितयञ् ।

उभादुदात्तो नित्यञ् । पू । २ । ४४ ॥

उभयञ् ।

तस्र पूरणो डट् । पू । २ । ४८ ॥

एकादशानां पूरणः । एकादशः ।

नान्तादसंख्यादेर्मट् । पू । २ । ४९ ॥

मडागमः । पञ्चानां पूरणः पञ्चमः । नान्तात्
किञ् । विंशः ।

ति विंशतेर्डिति । ई । ४ । १४२ ॥

विंशतेर्भस्य ति शब्दस्य लोपो डिति परे । विंशः ।
असंख्यादेः किञ् । एकादशः ।

षट् कतिक्रतिपयचतुरां युक् । पू । १ । ५१ ॥

डटि । पक्षां पूरणः षष्ठः । कतिथः । कतिपय
शब्दस्य अत एव डट् । कतिपयथः । चतुर्थः ।

द्वे स्त्रीयः । पू । २ । ५४ ॥

डटोऽपवादः । द्वयोः पूरणः द्वितीयः ।

त्रेः संप्रसारणं च । पू । २ । ५५ ॥

तृतीयः ।

श्रीनियंश्चन्दोऽधीते ॥ ५ । २ । ८४ ॥

श्रीनियः । वेत्युष्टत्तेश्चान्दसः ।

पूर्वादिनिः । ५ । २ । ८६ ॥

पूर्वं ज्ञातमनेन पूर्वी ।

सपूर्वाच्च । ५ । २ । ८७ ॥

हतपूर्वी ।

इष्टादिभ्य च । ५ । २ । ८८ ॥

इष्टमनेन इष्टी । अधीती ।

तदस्यास्तप्रसिन्नितिमतुप् । ५ । २ । ९४ ॥

भावोऽस्यास्तिन्वा सन्ति नोमान् ।

तसौ लत्वर्थे । १ । ४ । १९ ॥

तान्तसान्तौ असंज्ञौ स्तौमत्वर्थे प्रत्यये । सन्-
प्रसारणम् । विदुष्वान् ।

गुणवचनेश्वो लतुपो लुणिष्टः । शुक्लो गुणो-
ऽस्यासीति शुक्लः । पटः । कृष्णः ।

प्राणिस्थादातो लजन्यतरस्याम् । ५ । २ ।

चूडालः । चूडावान् । प्राणिस्यात् किम् शिखा-
वान् दीपः । प्राण्यङ्गादेव । नेह । मेघवान् ।

लोमादिप्रामादिपिच्छादिभ्यः शनेलच्यः ।

पू । २ । १०० ॥

लोमादिभ्यः शः । लोमशः । लोमवान् । प्रामा-
दिभ्यो नः । पालनः ।

अङ्गात् कल्याणे । अङ्गना ।

लक्ष्म्या अञ्च । लक्ष्मणः । पिच्छादिभ्य इलच् ।
पिच्छिलः । पिच्छवान् ।

दन्त उन्नत उरच् । पू । २ । १०१ ॥

उन्नता दन्ता अस्य दन्तुरः ।

केशाद्वोऽन्यतरस्याम् । पू । २ । १०८ ॥

केशवः । केशवान् ।

अन्येभ्योऽपि ह्रस्यते । कशिवः ।

अर्णसो लोपच्च । अर्णवः ।

अत इनिठनौ । पू । २ । ११५ ॥

दण्डी । दण्डिकः ।

ब्रीह्यादिभ्यश्चा । पू । २ । ११६ ॥

ब्रीहौ । ब्रीहकः ।

अस्त्रायामेधास्त्रजो विनिः । पू।३।१२१॥

चशस्त्री । चशस्त्रान् । मायावी । मेधावी ।

सम्बी ।

वाचोग्मिनिः । पू । ३ । १२४ ॥

वाग्मी ।

अर्थ आदिभ्योऽच् । पू । ३ । १२७ ॥

अर्थसः । आहतिगणोऽवम् ।

इति सत्वर्थीयाः ॥

प्राग्दिशो विभक्तिः । पू । ३ । १ ॥

दिक् शब्देभ्य इत्यतः प्राग्वच्यमाणाः प्रत्यवा
विभक्तिसंज्ञाः स्युः । अथ स्वार्थिकाः ।

किं सर्वनामबहुभ्योऽद्वादिभ्यः । पू।३।२॥

किमः सर्वनाम्नो बहुशब्दाच्चेति प्राग्दिशोऽधि-
क्रियते ।

पञ्चम्यास्तसिल् । पू । ३ । ७ ॥

पञ्चस्यन्तेभ्यः किमादिभ्यस्तसिल् वा स्यात् ।

कु तिहोः । ७ । ३ । १०४ ॥

क्रिमः कुस्तादौ चादौ च विभक्तौ । कुतः ।

कालात् ।

इदम् इष् । पू । ३ । ३ ॥

प्राग्दिशीये । इतः ।

एतदोऽन् । पू । ३ । पू ॥

प्राग्दिशीये । अनेकालत्वात् सर्वादेशः । अतः ।
अनुतः । यतः । ततः । वज्रतः । द्वादेश्चु । द्वाध्यात् ।

पर्यभिभ्याञ्च । पू । ३ । ८ ॥

तसिन् । परितः सर्वत इत्यर्थः । अभितः ।
उभयत इत्यर्थः ।

सप्तस्यास्त्रत् । पू । ३ । १० ॥

कुत । यत् । वज्रत् ।

इदमोहः । पू । ३ । ११ ॥

तलोऽपवादः । इह ।

क्रिमो ऽत् । पू । ३ । १२ ॥

वा स्यात् ।

क्राति । ७ । २ । १०५ ॥

क्रिमः । क् । कुत ॥

इतराभ्योऽपि दृश्यन्ते । पू । ३ । १४ ॥

पञ्चमीसप्तमीतरविभक्तान्तादपि तसिलादयो
 दृश्यन्ते । द्विग्रहणाङ्गवदादियोग एव । सु भवान् ।
 ततो भवान् । तत्र भवान् । ततो भवन्तस् । तत्र
 भवन्तस् । एवं दीर्घाद्युः । देवानां प्रियः ।
 आद्युष्मान् ।

सर्वैकान्य किं चत्तदः काले दा । ५ । ३ ।

१५ ॥

सप्तस्यन्तेभ्यः कालार्थे दा स्यात् ।

सर्वस्य सौऽन्यतरस्यां दि । ५ । ३ । ६ ॥

दादौ प्रान्दिशीये सर्वस्य सौ वा । सर्वस्मिन्
 काले रुदा सर्वदा । चन्वदा । कदा । चदा । तदा ।
 काले किम् । सर्वत्र देशे ।

इद्वौर्हिण् । ५ । ३ । १७ ॥

सप्तस्यन्तात् ।

एतेतौ रघोः । ५ । ३ । ४ ॥

इद्वस् एत इत् एतौ स्तोरेफादौ याकारादौ च
 प्रान्दिशीये परे । अस्मिन् काले एतर्हि । काले
 किम् । इह देशे ।

अनलुतने द्विलन्यतरस्याम् । ५ । ३ । २१ ॥

कर्हि कदा । यर्हि यदा । तर्हि तदा ।

एतदः । पू । ३ । पू ॥

एत इत् एतौ स्तोरेफादौ धादौ च प्राग्दिशीये ।
एतस्मिन् काले एतर्हि ॥

प्रकारवचने धाल् । पू । ३ । २३ ॥

प्रकारवृत्तिथ्यः किमादिथ्यः धाल् । तेन प्रकारेण
तथा ॥

इदमख्यमुः । पू । ३ । २४ ॥

धालोऽपवादः एतदोऽपि वाच्यः । अनेन
एतेन प्रकारेण वा इत्यम् ।

क्लिञ्च । पू । ३ । २५ ॥

केन प्रकारेण कथम् ।

॥ इति प्राग्दिशीयाः ॥

अतिशयने तलविष्ठनौ । पू । ३ । पूपू ॥

अतिशयविशिष्टार्थवृत्तेः स्वार्थे एतौ स्तः ॥ अय-
लेपासतिशयेनाढ्यः । आढ्यतमः । लङ्घुतमो लविष्ठः ॥

तिङ्ञ । पू । ३ । पूई ॥

तिङन्तादतिशये द्वौत्ये तमप् स्यात् ॥

तरप्तमपौ वः । १ । १ । ३३ ॥

किमेत्तिङ् व्ययद्यादास्वद्द्रव्यप्रकर्षे । पू । ४ ।

११ ॥

किम एदन्तात्तिङोऽव्ययाच्च वो घस्तदन्ता दाडुस्-
स्यात् । नतु द्रव्यप्रकर्षे । किन्तमास् । पचतितमास् ।
उच्चैस्तमास् । द्रव्यप्रकर्षे तु ॥ उच्चैस्तमस्तः ॥

द्विवचनविभक्त्योपपदेतरवीयसुनौ । पू ।

३ । पू ७ ॥

द्वयोरकस्यातिशये विभक्त्ये चोपपदे सुप्तिङन्ता-
देतौ स्तः । पूर्वयोरपवादः । अचमनयोरतिशयेन
लघुः । लघुतरः । लघीवान् ॥ उदीच्याः प्राच्येभ्यः ।
पटुतराः । पटीवांसः ॥

प्रशस्यस्य श्चः । पू । ३ । ६० ॥

द्वुष्टेवसोः परतः ॥

प्रकृत्यैकाच् । ६ । ४ । १६३ ॥

इथादावेकाच् प्रकृत्या स्यात् । श्रेष्ठः । श्रेवान् ।

जत्र च । पू । ३ । ६१ ॥

प्रशस्यस्य ज्यादेश इष्टेवसोः । ज्येष्ठः ॥

जयादादीवसः । ६ । ४ । १६० ॥

आदेः परस्य । ज्यायान् ।

बहोर्लोपोभू च बहोः । ६ । ४ । १५८ ॥

बहोः परयोरिमेवसोर्लोपः स्यात् बहोश्च भूरा-
देशः । भूमा ।

इष्टस्य चिट् च । ६ । ४ । १५८ ॥

बहोः परस्य इष्टस्य लोपः स्याद्विडागमश्च ।
भ्रचिष्ठः ।

विन्मत्तोर्लुक् । पू । पू । ३ । ६५ ॥

इष्टेवसोः । अतिशयेन स्वर्गी स्वजिष्ठः । स्वजी-
यान् । अतिशयेन त्वग्वान् । त्वचिष्ठ । त्वचीयान् ।

ईषदसमाप्तौ कल्पदेश्यदेशीयरः । पू ।

४ । ६७ ॥

ईषदूनोविद्वान् विद्वत्कल्पः । विद्वद्देश्यः । विद्वदे-
शीयः । पचति । कल्पम् ॥

विभाषा सुपोब्रह्मच् पुरस्तात्तु । पू । ३ । ६८ ॥

इषदूनः । पटुः । वल्लपटुः । पटुकल्पः । सुपः
किञ् पचतिकल्पञ् ।

प्राग्विवाल्कः । पू । ३ । ७० ॥

इवे प्रतिलतावित्यतः प्राक् काधिकारः ।

अव्ययसर्वनाम्नासकच् प्राक् ठेः । पू । ३ ।

७१ ॥

कापवादः ॥

अज्ञाते । पू । ३ । ७३ ॥

कस्याचलखोऽखकः । उच्चकैः । नीचकैः । सर्वकैः ॥

कुत्सिते । पू । ३ । ७४ ॥

कुत्सितोऽखोऽखकः ॥

किं यत्तदोनिर्धारणे द्वयोरकस्य उत-

रच् ॥ पू । ३ । ८३ ॥

यनयोः कतरो वैष्णवः । यतरः । ततरः ।

वा बहूनां जातिपरिप्रश्ने डतमच् । पू ।

३ ॥ ८३ ॥

जातिपरिप्रश्ने इति प्रत्याख्यातमाकरे । कतमो

भवतां कठः । वतनः । ततमः । वा ब्रह्मणमन्तज-
र्यञ् । वक्रः । सज्जः ॥

॥ इति प्राग्विधेयाः ॥

इवे प्रतिष्ठतौ ॥ पू ॥ ३ ॥ ६६ ॥

कन् स्यात् । अश्च इव प्रतिष्ठतिः । अश्चकः ।

सर्वप्रातिपदिकेश्वः स्वार्थे कल् । अश्चकः ॥

तत्प्रकृतवचने मवट् ॥ पू ॥ ४ ॥ १२१ ॥

प्राचुर्येण प्रस्तुतं प्रकृतन्तस्य वचनं प्रतिपादनम् ।
भावे अधिकारणे वा ल्युट् । आद्ये प्रकृतमन्तमन्तमन्तम् ।
अपूर्वमवम् । द्वितीये तु । अन्तमयो वज्जः ।
अपूर्वमयं पर्व ॥

प्रज्ञादिभ्यश्च ॥ पू ॥ ४ ॥ ३८ ॥

अण् स्यात् । प्रज्ञ एव प्राज्ञः । देवतः ।

बहुल्यायां च्छकारकादन्यतरस्यम् ।

पू ॥ ४ ॥ ४२ ॥

बह्विनि ददाति वज्जयः । अल्पयः । आद्यादिभ्य-
स्तमेरुपसंख्यानम् । आदौ । आदितः । लभ्यतः ।
अन्ततः । पृष्ठतः । पाशतः । आद्यतिगणोऽयम् ।
खरेण स्वरतः । वर्णतः ॥

कृभस्त्रियोगे संपद्य कर्त्तरि चिः । पू० ४१० ॥

अभूततद्भाव इति वक्तव्यम् । विकारात्मतां प्राप्नुवत्यां प्रकृतौ वर्त्तमानाद्विकारशब्दात् स्वार्थे चिर्वा स्यात् करोत्यादिभिर्योगे ।

अस्य चो ॥ ७ ॥ ४ ॥ ३२ ॥

अवर्णास्य ईत् स्याच्चो । अकृष्णः कृष्णः सम्य च्यते । तद्धरोति कृष्णीकरोति । ब्रह्मीभवति । गङ्गी- स्यात् ।

अव्ययस्य चावीत् निति वाच्यम् । दोषासूतमहः । दिवासूता रातिः ।

विभाषा साति कात्सन्धे ॥ ५० ॥ ४ ॥ ५२ ॥

चिर्विषये सातिर्वा स्यात् साकल्पे ॥

सात्यदाद्योः ॥ ८ ॥ ३ ॥ १११ ॥

सस्य षत्त्वं न । दधि सिञ्चति । कत्स्नं मल्लसग्निः सम्यच्यतेऽग्निसाद्भवति ।

चौच ॥ ७ ॥ ४ ॥ ३६ ॥

दीर्घः स्यात् । अग्नीभवति ।

अव्यक्तानुकरणाद् इजवरार्धाहनि तौ

डाच । पू । ४ । ५७ ॥

ह्रजवरं न्यूनं नतु ततो न्यूनं खनेकाजिति चाव-
 तादृशलर्धं यस्य तस्मात् डाच् स्यात् कञ्चिभिर्व्योगे ॥
 डाचि बद्धलं हे भवतः । इति डाचि विवक्षिते
 द्वित्वम् ॥

नित्यमास्त्रेडिते डाचीति षक्तथ्यम् । डाच् परं
 यदास्त्रेडितं तस्मिन्परे पूर्वपरयोर्वर्णयोः पररूपं
 स्यात् । इति तकारपकारयोः पकारः । पटपटाकरोति ।
 अव्यक्ताशुकरणात् किम् । दृषत्करोति । ह्रजवरा-
 र्धात् किम् । अत्करोति । अवरैति किम् । खरटखर-
 टाकरोति । अनितौ किम् । पटिति करोति ॥

॥ इति तद्धिताः ॥

॥ अथ स्त्रीप्रत्ययाः ॥

अजाद्यतष्टाप् । ४ । १ । ४ ॥

अजादीनामकारान्तस्य च वाच्यं यत् स्त्रीत्वं तत्र
 द्योत्ये टाप् स्यात् । अजा । एडका । अखा । चटका ।
 मूषिका । बाला ॥ वत्सा । होद्वा । नन्दा । विलाता ।
 मेधा । इत्यादि । गङ्गा । सर्वा ॥

प्राचां प्फस्तद्धितः । ४ । १ । १७ ॥

यन्तात् षो वा स च सात् तद्धितः ।

षिङ्गीरादिभ्यश्च । ४ । १ । ४२ ॥

डीप् स्यात् । गार्गावणी ॥ नक्तको । गौरी ।

अनडुही । अनड्वाही । आकृतिगणोऽयम् ।

वयसि प्रथमे । ४ । १ । २० ॥

प्रथमवचोवाचिनोऽदन्तात् डीप् । कुमारी ।

द्विगोः ॥ ४ । १ । २१ ॥

अदन्ताद्द्विगोडीप् । त्रिलोकी । अजादित्वा-

त्त्रिकला । त्रनीका ।

वर्णादनुदात्तात्तोपधात्तो नः । ४ । १ । ३८ ॥

वर्णावाची योऽनुदात्तान्तस्तोपधस्तदन्तादनुपसर्ज-

नात्वा डीप् तकारस्य नः । एता । एनी । रोहिता ।

रोहिणी ।

वोतो गुणवचनात् । ४ । १ । ४४ ॥

उदन्ताद्गुणवाचिनो वा डीप् । वृद्धी । वृद्धुः ।

वक्त्रादिभ्यश्च । ४ । १ । ४५ ॥

वा डीप् । वही । वहुः ।

कदिकारादक्तिनः । रात्री । रात्रिः ।

सर्वतोऽतिन्नर्यादित्येके । शकटी । शकटिः ॥

पुंयोगादाख्यायाम् । ४ । १ । ४८ ॥

वा पुसाख्या पुंयोगात् स्त्रियां वर्तते ततोऽपीप् ।
गोपस्य स्त्री गोपी ।

पालकान्तान् । गोपालिका । सखपालिका ।

प्रत्ययस्यात् कापूर्वस्यात् इहाप्यनुपः ।

७ । ३ । ४४ ॥

प्रत्ययस्यात् कात् पूर्वस्याकारस्येकारः स्यात् चापि
स चाप् सुपः परो न चेत् । सर्बिका । कारिका ।

अतः क्विप् । नीका । प्रत्ययस्यात् क्विप् । शक्नो-
तीति शका । असुपः क्विप् । बद्धपरिव्राजका नगरी ।

सूर्यादेवतायां चाप् । सूर्यस्य स्त्री देवता सूर्या ।
देवतायां क्विप् ।

सूर्यागस्त्ययोश्चेच्चङ्ग्राञ्च यलोपः ॥ सूर्यी ।
कुन्ती ॥

इन्द्रवरुणभवशर्वतृष्टमृडहिसारण्य-

यवयवनमातुलाचार्याणांमानुक् । ४ । १ ।

४६ ॥

ङीप् च । इन्द्रस्य स्त्री इन्द्राणी । वरुणानी ।
भवानी । शर्वाणी । रुद्राणी । वृडानी ॥

हिमारण्ययोर्महत्त्वे । महद्भिः हिमानी ।
सहदरण्यं अरण्यानी ॥

यवाद्दोषे । दुष्टो चवो चवानी ॥

चवनाक्षिप्यात् । चवनानां लिपिर्यवनानी ॥

मातुलोपाध्याययोराशुम्बा । मातुलानी ।

मातुली । उपाध्यावानी । उपाध्यायी ।

आचार्यादणत्वञ्च । आचार्यानी ।

अर्थचक्षत्रियाभ्यां वा स्वार्थे । अर्थाणी । अर्था ।

चक्षत्रियाणी । चक्षत्रिया ।

क्रीतात् करणपूर्वात् । ४ । १ । ५० ॥

ङीप् । वस्त्रक्रीती । क्वचिन्न । धनक्रीता ।

स्वाङ्गाच्चोपसर्जनाद्संयोगोपधात् ।

४ । १ । ५४ ॥

असंयोगोपधमुपसर्जनं यत् स्वाङ्गं तदन्तान्ङीप्
वा । केशानतिक्रान्ता । अतिकेशी । अतिकेशा ।
चन्द्रमुखी । चन्द्रमुखा । असंयोगोपधात् किम् ।
सुसुल्फा । उपसर्जनात् किम् । सुशिखा ॥

न क्रोडाद्विक्रच । ४ । १ । ५६ ॥

क्रोडादेर्वहचञ्च स्वाङ्गान्न ङीप् । कल्याण
क्रोडा । आलतिगणोऽयन् । सुजषना ॥

नरुसुखात् सञ्ज्ञायाम् । ४ । १ । ५८ ॥

नङीप् ॥

पूर्वप्रदात् सञ्ज्ञायामगः । ८ । ४ । ३ ॥

पूर्वप्रदस्यान्नित्तात् परस्य नस्य णः स्यात्
संज्ञायां न तु गकारव्यवधाने । न्यूपणखा । गौर-
दुष्टा । संज्ञायां किल् । तान्नमुखी कन्या ।

जातेरस्त्रीविषयादयोपधात् । ४ । १ । ६३ ॥

जातिवाचि चन्न च स्त्रियां नियतमयोपवं ततो
ङीष् । नटी । वृषली । कटी । वह्वी । जातेः
किल् । सुखडा । अस्त्रीविषयात् किम् । बलाका ।
अयोपधात् किल् । क्षत्तिवा ॥

वोपधप्रतिषेधे गवय ह्य लुकय सत्स्रमनुष्याणासु
प्रतिषेधः । गवयी । हयी । लुकयी । हलक्षद्वित-
स्येति बलोपः । मनुषी ॥ सत्स्रस्य ङ्यां बलोपः ।
सत्सी ॥

इतो मनुष्यजातेः । ४ । १ । ६५ ॥

डीप् । दाक्षी ॥

जडुतः । ४ । १ । ६६ ॥

उदन्ताद्व्योपधान्तमुष्यजातिवाचिनः स्त्रिया-
मूङ् ॥ कुबः ॥ अत्रोपधात् किम् ॥ अध्वर्युब्राह्मणी ।

पङ्गोच्च । पङ्गूः ।

ध्वङ्गुरस्योकाराकारलोपश्च । श्वङ्गुः ॥

उङ्गुत्तरपदादौमस्ये । ४ । १ । ६६ ॥

उपमानवाचिपूर्वपदसूङ्गुत्तरपदं यत्प्रातिपदिक-
न्तस्मादूङ् । करभोरुः ।

संहितशफलक्षणवामातेश्च । ४ । १ । ७० ॥

अनौपत्यायं सूनम् । संहितोरुः । शफोरुः ।

लक्षणोरुः । वामीरुः ॥

शार्ङ्गः रवाद्यङो डीन् । ४ । १ । ७३ ॥

शार्ङ्गरवादेरजोऽकारस्तदन्ताच्च जातिवाचिनो
डीन् शार्ङ्गरवी । वैदी । ब्राह्मणी ।

ननरयोर्द्विश्च । नारी ।

यूनस्त्रिः । ४ । १ । ७७ ॥

युवन् शब्दात् स्त्रियां तिः स्यात् । युवतिः ।

॥ इति स्त्रीप्रत्ययाः ॥

शास्त्रान्तरे प्रविष्टानां बालानाञ्चोपकारिका ।

कृता वरद्वराजेन लघुसिद्धान्तकौमुदी ॥ १ ॥

इति श्रीवरद्वराजकृता लघुसिद्धान्तकौमुदी

उल्लासा ॥

॥ इति लघुकौमुदी समाप्ता ॥

कलिकाता राजधान्यां त्रीयुतवावुभवनचन्द्रवसाक-
द्वारा देवनागराक्षरे सुद्रितानि ।
निमतला घाट ड्रीट नं ८ ।

वैद्यशास्त्र, सुक्तावलि ॥, परिभाषाप्रदीप ॥, सटीक
द्रव्यगुण १, शारङ्गधर १, चरकसंहिता १ म खण्ड
हृदते ८ म पर्यन्त सटीक ५, वाभटसूत्रस्थान १,
निदान सटीक ३, भैषज्यरत्नावलि सम्पूर्ण ५, सुश्रुत
सम्पूर्ण ४, प्रयोगचिन्तामणि १ म खण्ड ॥, लोलिख-
राज सटीक १, ।

सांख्य, सांख्यतत्त्वकौमुदी ॥, ज्योतिष, सूर्यसिद्धान्त
१॥, न्याय, खण्डनखण्डखाद्य २, शब्दशक्तिप्रकाशिका १,
तत्त्वचिन्तामणि =, भाषापरिच्छेद । =) कुसुमा-
ञ्जलि १, तोत्त्वपस्कार । =) ।

छन्दःशास्त्रः, छन्दोमञ्जरी ॥, पिङ्गल सटीक १॥,
अलङ्कार, साहित्यदर्पण २, चन्द्रालोक =) धर्मशास्त्र,
सटीक सन्ध्यापञ्चरत्न १, नित्यकर्म्मपद्धति =) खग्धरा-
स्तोत्र =) अघानुस्मृति-) ।

काव्य, शिशुपालवध १ म खण्ड १, किरातार्जुनीय
सटीक १॥, मूलमात्र १, रघुवंश २, मेघदूत इ ॥,
मेघदूत सटीक । =) नलोदय सटीक । =) ऋतु-
संहार सटीक । =) रत्नपञ्चक-) सूर्यशतक-) ।

